

Suttantapiṭake Khuddakanikāye

Cūḷaniddesapāḷiyā samvaṇṇanābhūtā

Bhadanta-upasenattherena katā

Saddhammappajjotikā nāma

CŪḶANIDDESATṬHAKATHĀ

Romanized from Myanmar version published in 1960

© Buddhasāsana Society

Aṭṭhakathā Series 44

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka ခ kha ဂ ga ဃ gha င ṇa
 ဇ ca ဆ cha ဇ ja ဈ jha ဠ ña
 ဋ ta ဌ tha ဒ da ဝ dha ဏ ṇa
 တ ta ထ tha ဒ da ဓ dha န na
 ပ pa ဖ pha ဗ ba ဘ bha မ ma
 ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa ဟ ha ဠ la ၊ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

ာ ၊ = ā ိ = i ိ = ī ဣ ၊ = u ဣ ၊ = ū ဧ = e ဩ ိ = o
 က ka ကာ kā ကိ ki ကိ kī ကု ku ကု kū ကေ ke ကေ ko
 ခ kha ခါ khā ခိ khi ခိ khī ခု khu ခု khū ခေ khe ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

က kka	ယ ṅgha	က ṇṭha	ဈ dhya	ဠ pla	ဠ lla
က kka	ဇ cca	က ṇḍa	ဇ dhva	ဠ pba	ဠ lya
က kya	ဆ ccha	က ṇṇa	ဇ nta	ဠ bbha	ဠ lha
က kri	ဇ jja	က ṇha	န ntva	ဠ bya	ဠ vha
က kla	ဇ jjha	က tta	ဇ ntha	ဠ bra	ဠ sta
က kva	ည ṇṇa	က ttha	န nda	ဠ mpa	ဠ stra
ဈ khya	ဠ ṇha	က tva	ဠ ndra	ဠ mpha	ဠ sna
ဇ khva	ဠ ṇca	က tya	န ndha	ဠ mba	ဠ sya
ဇ gga	ဆ ṇcha	က tra	န nna	ဠ mbha	ဠ ssa
ဠ ggha	ဠ ṇja	န dda	ဠ nya	ဠ mma	ဠ sma
ဠ gya	ဠ ṇjha	န ddha	န nha	ဠ mya	ဠ sva
ဠ gra	ဠ ṭta	ဠ dya	ဠ ppa	ဠ mha	ဠ hma
ဠ ṅka	ဠ ṭtha	ဠ dra	ဠ ppha	ဠ yya	ဠ hva
ဠ ṅkha	ဠ ḍḍa	ဠ dva	ဠ pya	ဠ yha	ဠ lha
ဠ ṅga					

၁ ၂ ၃ ၄ ၅ ၆ ၇ ၈ ၉ ၁၀
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

Cūlaniddesaṭṭhakathā

Mātikā

Piṭṭhaka

Pārāyanavagga

1. Ajitamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	...	...	1
2. Tissametteyyamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	...	...	9
3. Puṇṇakamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	...	...	10
4. Mettagūmāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	...	...	17
5. Dhotakamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	...	...	25
6. Upasīvamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	...	...	27
7. Nandamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	...	...	30
8. Hemakamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	...	...	31
9. Todeyyamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	...	...	32
10. Kappamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	...	...	33
11. Jatukaṇṇimāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	...	...	34
12. Bhadrāvudhamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	...	...	42
13. Udayamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	...	...	43
14. Posālamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	...	...	46
15. Mogharājamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	...	...	65
16. Piṅgiyamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	...	...	74
17. Pārāyanatthutigaṭhāniddesavaṇṇanā	...	...	77
18. Pārāyanānugāṭhāniddesavaṇṇanā	...	...	78
19. Khaggavisāṇasuttaniddesavaṇṇanā	...	...	88
1. Paṭhamavaggavaṇṇanā	...	...	88

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
2. Dutiyavaggavaṇṇanā	...	...	118
3. Tatiyavaggavaṇṇanā	...	...	124
4. Catutthavaggavaṇṇanā	...	...	132
Nigamanakathā	...	...	139

Cūḷaniddesaṭṭhakathāya mātikā niṭṭhitā.

Khuddakanikāya

Cūḷaniddesaṭṭhakathā

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Pārāyanavagga

1. Ajitamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

Pārāyanavaggassa paṭhame Ajitasuttaniddese—

1. “Kenassu nivuto loko, (Iccāyasmā Ajito,)

Kenassu nappakāsati.

Kissābhilepanaṃ brūsi,

Kimsu tassa mahabbhayaṃ”ti—

Ajitaṃāṇavassa pucchite paṭhamapaṇhe ca uparūparipaṇhe ca niddesesu ca vuttaṇca uttāṇaṇca vajjetvā visesameva vakkhāma. Tattha **nivutoti** paṭicchādito. **Kissābhilepanaṃ brūsīti** kiṃ assa lokassa abhilepanaṃ vadesi.

Āvutoti āvarito. **Nivutoti** paṭicchādito. **Ovutoti** heṭṭhā paṭicchādito. **Pihitoti** uparibhāgena chādito. **Paṭicchannoti** avivaṭo. **Paṭikujjitoti** adhomukhaṃ chādito.

Nappakāsatiti nappakāso hoti. **Nappabhāsati**ti ñāṇappabhāsaṃ na karoti. **Na tapati**ti ñāṇatapaṃ na karoti. **Na virocati**ti ñāṇavirocanaṃ na karoti. **Na ñāyati**ti na jāṇiyati. **Na paññāyati**ti nappaññāyate.

Kena littoti kena limpito. **Samlittoti upalittoti** upasaggena padaṃ vadḍhitam. **Ācikkhasi** niddesavasena. **Desesi** paṇiniddesavasena. **Paññapesi** tena tena pakārena. Atthaṃ bodhento **paṭṭhapesi**. Tassatthassa kāraṇaṃ dassento **vivarasi**. Byañjanabhāvaṃ dassento **vibhajasi**. Nikujjitabhāvaṃ gambhīrabhāvaṃ haritvā sotūnaṃ ñāṇassa paṭiṭṭhaṃ janayanto **uttānikarosi**. Sabbehipi imehi ākārehi sotūnaṃ aññāṇandhakāraṃ vidhamento **pakāsesīti** evaṃ attho daṭṭhabbo.

2. **Vevicchā pamādā nappakāsati**ti macchariyahetu ca pamādahetu ca nappakāsati. Macchariyaṃ hissa dānādīhi guṇehi pakāsituṃ na deti, pamādo sīlādīhi. **Jappābhilepananti** taṇhā assa lokassa makkaṭalepo viya makkaṭassa abhilepanaṃ. **Dukkhamti jāti-ādikaṃ dukkhaṃ**.

Yesam dhammānanti yesam rūpādidhammānaṃ. **Ādito samudāgamaṇaṃ paññāyati**ti paṭhamato uppādo paññāyati. **Atthaṅgamato nirodho paññāyati**ti bhaṅgato nirujjhaṇaṃ paññāyati. **Kammasannissito vipākoti** kusalākusalavipāko kammaṃ amuñcitvā pavattanato kammasannissito vipākoti vuccati. **Vipākasannissitaṃ kammanti** kusalākusalaṃ kammaṃ vipākassa okāsaṃ katvā ṭhitattā vipākasannissitaṃ kammanti vuccati. **Nāmasannissitaṃ rūpanti** pañcavokāre rūpaṃ nāmaṃ amuñcitvā pavattanato nāmasannissitaṃ rūpanti vuccati. **Rūpasannissitaṃ nāmanti** pañcavokāre nāmaṃ rūpaṃ amuñcitvā pavattanato rūpasannissitaṃ nāmanti vuccati.

3. **Savanti sabbadhi sotāti** sabbesu rūpādi-āyatanesu taṇhādikā sotā sandanti. **Kiṃ nivāraṇanti** tesaṃ kiṃ āvaraṇaṃ kā rakkhā. **Samvaraṃ brūhīti** taṃ tesaṃ nivāraṇasaṅkhātāṃ saṃvaraṃ brūhi. Etena sāvasesappahānaṃ pucchati. **Kena sotā pidhīyareti** kena dhammena ete sotā pidhīyanti pacchijjanti. Etena anavasesappahānaṃ pucchati.

Savantīti uppajjanti. **Āsavantīti** adhogāmino hutvā savanti. **Sandantīti** nirantaragāmino hutvā sandamānā pavattanti¹. **Pavattantīti** punappunaṃ vattanti.

1. Nirantakaragāmino hutvā savanti (Syā)

4. **Sati tesarū nivāraṇanti** vipassanāyuttā kusalākusaladhammānaṃ gatiyo samanvesamānā sati tesarū sotānaṃ nivāraṇaṃ. **Sotānaṃ saṃvaraṃ brūmīti** tamevāhaṃ satīṃ sotānaṃ saṃvaraṃ brūmīti adhippāyo. **Paññāyete pidhīyareti** rūpādīsu pana aniccatādīpaṭivedhasādhikāya maggapaññāya ete sotā sabbaso pidhīyanti.

Pacchiḍḍanti ucchiḍḍanti. **Samudayañcāti** paccayañca. **Atthaṅgamañcāti** uppannānaṃ abhāvagamanañca, anuppannānaṃ anuppādaṃ vā. **Assādañcāti** ānisaṃsañca. **Ādīnavañcāti** dosañca. **Nissaraṇañcāti** nikkhamanañca.

5. **Paññā cevāti** pañhāgāthāya yā cāyaṃ tayā vuttā **paññā**, yā ca **sati**, yañca tadavasesaṃ **nāmarūpaṃ**, **etaṃ** sabbampi **kattha** nirujjhati. **Etaṃ me** pañhaṃ **puṭṭho pabrūhīti** evaṃ saṅkhepattho vedītabbo.

Katthetaṃ uparujjhatīti etaṃ nāmarūpaṃ kattha na bhavati. **Vūpasammatīti** nibbātī. **Atthaṃ gacchatīti** abhāvaṃ gacchati. **Paṭippassambhatīti** sannisīdati.

6. Vissajjanagāthāya panassa yasmā paññāsatiyo nāmeneva saṅghaṃ gacchanti, tasmā tā visum na vuttā. Ayamettha saṅkhepattho—**yaṃ maṃ** tvaṃ **Ajita etaṃ pañhaṃ apucchi** “katthetaṃ uparujjhatī”ti, tadetaṃ¹ **yattha nāmañca rūpañca asesam uparujjhati**, taṃ te **tadāmi**. Tassa tassa hi **viññāṇassa nirodhena** saheva apubbaṃ acarimaṃ **etthetaṃ uparujjhati**, ettheva viññāṇanirodhena nirujjhati etaṃ, viññāṇanirodhā tassa tassa nirodho hoti, taṃ nātivattatīti vuttaṃ hoti.

Sotāpattimaggañāṇena abhisāṅkhāraviññāṇassa nirodhenāti sotāpattimaggasampayuttapaññāya kusalākusalacetanāsampayuttacittassa abhabbuppattikavasena nirujjhanena. Tattha duvidho nirodho anupādinnaṇi nirodho upādinnaṇi nirodhoti. **Sotāpattimaggena** hi cattāri diṭṭhisampayuttāni vicikicchāsahagatanti pañca cittāni nirujjhanti, tāni rūpaṃ samuṭṭhāpentī. Taṃ anupādinnaṇarūpakkhandaṃ, tāni cittāni viññāṇakkhandaṃ, taṃsampayuttā vedanā saññā saṅkhārā tayo arūpakkhandaṃ. Tattha sace sotāpannaṃ sotāpattimaggo abhāvito abhavissā, tāni

1. Yadetaṃ (Syā)

pañca cittāni chasu ārammaṇesu pariyuṭṭhānaṃ pāpuṇeyyūṃ.
 Sotāpattimaggo pana nesaṃ pariyuṭṭhānuppattiṃ vārayamāno
 setusamugghātaṃ abhabbuppattikabhāvaṃ kurumāno anupādinnaṃ
 nirodheti nāma. **Sakadāgāmimaggena** cattāri diṭṭhivippayuttāni dve
 domanassasahagatānīti oḷārikakāmarāgabyāpādavasena cha cittāni
 nirujjhanti. **Anāgāmimaggena** aṇusahagatakāmarāgabyāpādavasena tāni eva
 cha cittāni nirujjhanti. **Arahattamaggena** cattāri diṭṭhivippayuttāni
 uddhaccasahagatañcāti pañca akusalacittāni nirujjhanti. Tattha sace tesāṃ
 ariyānaṃ te maggā abhāvītā assu, tāni cittāni chasu ārammaṇesu
 pariyuṭṭhānaṃ pāpuṇeyyūṃ. Te pana tesāṃ maggā pariyuṭṭhānuppattiṃ
 vārayamānā setusamugghātaṃ abhabbuppattikabhāvaṃ kurumānā
 anupādinnaṃ nirodhenti nāma. Evaṃ anupādinnaṃ nirodho veditabbo.

Sace pana sotāpannassa sotāpattimaggo abhāvito abhavissā, ṭhapetvā
 satta bhava anamatagge saṃsāraṇṇe upādinnaṃ kakkhandhappavattaṃ
 pavatteyya. Kasmā? Tassa pavattiyā hetūnaṃ atthitāya. Tīṇi saṃyojanāni
 diṭṭhānusayo vicikicchānusayoti ime pana pañca kilese so maggo
 uppajjamāno samugghātetī. Idāni kuto sotāpannassa satta bhava ṭhapetvā
 anamatagge saṃsāraṇṇe upādinnaṃ kappavattaṃ pavattissati. Evaṃ
 sotāpattimaggo upādinnaṃ kappavattaṃ appavattaṃ kurumāno upādinnaṃ
 nirodheti nāma.

Sace sakadāgāmiṃ sakadāgāmimaggo abhāvito abhavissā, ṭhapetvā
 dve bhava pañcasu bhavesu upādinnaṃ kappavattaṃ pavatteyya. Kasmā?
 Tassa pavattiyā hetūnaṃ atthitāya. Oḷārikāni kāmarāgapaṭighasaṃyojanāni
 oḷāriko kāmarāgānusayo paṭighānusayoti ime pana cattāro kilese so maggo
 uppajjamāno samugghātetī. Idāni kuto sakadāgāmiṃ dve bhava ṭhapetvā
 pañcasu bhavesu upādinnaṃ kappavattaṃ pavattissati. Evaṃ
 sakadāgāmimaggo upādinnaṃ kappavattaṃ appavattaṃ kurumāno
 upādinnaṃ nirodheti nāma.

Sace anāgāmiṃ anāgāmimaggo abhāvito abhavissā, ṭhapetvā ekaṃ
 bhavaṃ dutiyabhavaṃ upādinnaṃ kappavattaṃ pavatteyya. Kasmā?

Tassa pavattiyā hetūnaṃ atthitāya. Aṇusahagatāni kāmarāgapatiḥhasaññojanāni aṇusahagato kāmarāgānusayo paṭighānusayoti ime pana cattāro kilese so maggo uppajjamānova samugghātetī. Idāni kuto anāgāmiṣṣa ekaṃ bhavaṃ ṭhapetvā dutiyabhava upādinnakappavattaṃ pavattissati. Evaṃ anāgāmiṃ maggo upādinnakappavattaṃ appavattaṃ kurumāno upādinnakaṃ nirodheti nāma.

Sace arahato arahattamaggo abhāvito abhavissā, rūpārūpabhavesu upādinnakappavattaṃ pavatteyya. Kasmā? Tassa pavattiyā hetūnaṃ atthitāya. Rūparāgo arūparāgo māno uddhaccaṃ avijjā mānānusayo bhavarāgānusayo avijjānusayoti ime pana aṭṭha kilese so maggo uppajjamānova samugghātetī. Idāni kuto khīṇāsavassa punabbhave upādinnakappavattaṃ pavattissati. Evaṃ arahattamaggo upādinnakappavattaṃ appavattaṃ kurumāno upādinnakaṃ nirodheti nāma.

Sotāpattimaggo cettha apāyabhavaṃ nirodheti. Sakadāgāmiṃ maggo sugatikāma bhavēka deṣaṃ. Anāgāmiṃ maggo kāma bhavaṃ. Arahattamaggo rūpārūpabhavaṃ, sabbabhavēpi nirodheti evāti vadanti. Evaṃ upādinnakanirodho veditabbo.

Tattha “abhisāṅkhāraviññāṇassa nirodhenā”ti etena anupādinnakanirodhaṃ dasseti. “Ye uppajjeyyūṃ nāmañca rūpañca, etthete nirujjhantī”ti iminā pana upādinnakanirodhaṃ dasseti.

Tattha **satta bhava ṭhapetvā**ti kāma bhavato kāma bhavaṃ saṃsaraṇtassa satta bhava vajjetvā. **Anamatagge saṃsāreti**—

“Khandhānañca paṭipāṭi, dhātu-āyatanāna ca.

Abbochinnāṃ vattamānā, ‘saṃsāro’ti pavuccatī”ti¹—

evaṃ vaṇṇite saṃsāra vaṭṭe. **Ye uppajjeyyūṃ nāmañca rūpañcā**ti namanalakkhaṇaṃ catukkhanda saṅkhātāṃ nāmañca ruppanalakkhaṇaṃ bhūtopādāyasaṅkhātāṃ rūpañca ete dhammā uppajjeyyūṃ. **Etthete nirujjhantī**ti etasmiṃ sotāpattimagge

1. Visuddhi 2. 176; Abhi-Ṭṭha 1. 11; Am-Ṭṭha 2. 386; Paṭisaṃ-Ṭṭha 2. 18; Itivuttaka-Ṭṭha 55. 190; Udāna-Ṭṭha 245 piṭṭhādīsu.

ete nāmarūpadhammā abhabbuppattikavasena nirodhaṃ gacchanti.

Sakadāgāmimaggaññāṇenāti ettha paṭisandhivasena sakiṃyeva imaṃ lokam āgacchatīti sakadāgāmī, tassa maggo sakadāgāmimaggo. Tena maggena sampayuttaññāṇena. **Dve bhav**e **ṭhapetvā**ti kāmādhātuyāyeva paṭisandhivasena dve bhave vajjetvā. **Pañcasu bhavesū**ti tadavasīṭṭhesu pañcasu bhavesu. **Etthete nirujjhantī**ti ettha sakadāgāmimagge ete dhammā vuttanayena nirujjhanti. **Ekam bhavam** **ṭhapetvā**ti ukkaṭṭhavasena rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vā ekam bhavam vajjetvā. **Rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vā**ti dutiyakabhave rūpadhātuyā ceva arūpadhātuyā ca. **Nāmañca rūpañcā**ti ettha rūpabhave nāmarūpaṃ, arūpabhave nāmameva. **Etthete nirujjhantī**ti ettha anāgāmimagge ete nāmarūpadhammā vuttanayena nirujjhanti.

Arahatoti kilesehi ārakattā “arahā”ti laddhanāmassa khīṇāsavassa. **Anupādisesāya nibbānadhātuyā**ti duvidhā hi nibbānadhātu sa-upādisesā ca anupādisesā ca. Tattha upādiyati “ahaṃ mamā”ti bhusaṃ gaṇhīyatīti upādi, khandhapañcakassetam adhivacanam. Upādiyeva seso avasiṭṭho upādiseso, saha upādisesena vattaṭīti **sa-upādisesā**. Natthettha upādisesoti **anupādisesā**. Tāya anupādisesāya nibbānadhātuyā. **Parinibbāyantassā**ti nirindhanassa viya jātavedassa nibbāyantassa appavattam pavasantassa. **Carimaviññāṇassa nirodhenā**ti ettha assāsapassāsānam nirodhavasena. Tayo carimā bhavacarimo jhānacarimo cuticarimoti. Bhavesu hi kāmabhave assāsapassāsā pavattanti, rūpārūpabhavesu nappavattanti. Tasmā so **bhavacarimo**. Jhānesu purimajhānattayeva pavattanti, catutthe nappavattanti. Tasmā so **jhānacarimo**. Ye pana cuticittassa purato soḷasamena cittena sahuppannā, te cuticittena saha nirujjhanti. So¹ **cuticarimo** nāma. Ayam idha carimoti adhippeto. Ye hi keci Buddhā vā Paccekabuddhā vā ariyasāvaka vā antamaso kunthakipillikam upādāya sabbe bhavaṅgacitteneva abyākatena dukkhasaccena kālam karonti. Tasmā **carimaviññāṇassa nirodhenā**ti cuticittassa nirodhenāti attho.

1. Ayam (Sī, Syā), tasmā so (?)

Paññā ca sati ca nāmañcāti etehi catunnaṃ arūpakkhandhānaṃ gahaṇaṃ paccetabbaṃ. **Rūpañcāti** etena catunnaṃ mahābhūtānaṃ catuvīsati-upādārūpānaṃ gahaṇaṃ paccetabbaṃ. Idāni tassa nirujjhanūpāyaṃ dassento “**viññāṇassa nirodhena, etthetaṃ uparujjhati**”ti āha. Tattha **viññāṇanti** carimaviññāṇampi abhisāṅkhāraviññāṇampi. Abhisāṅkhāraviññāṇassa pahīnanirodhena etthetaṃ uparujjhati nirujjhati dīpasikhā viya apaṇṇattikabhāvaṃ yāti, carimaviññāṇassa anuppādapaccayattā anuppādanirodhena anuppādavaseneva uparujjhatīti¹.

7. Ettāvatā ca “dukkhamassa mahabbhayan”ti iminā pakāsitaṃ dukkhasaccaṃ, “yāni sotāni”ti iminā samudayasaccaṃ, “paññāyete pidhīyare”ti iminā maggasaccaṃ, “asesaṃ uparujjhati”ti iminā nirodhasaccanti evaṃ cattāri saccāni sutvāpi ariyabhūmiṃ anadhi gato. Puna sekkhāsekkhapaṭipadaṃ pucchanto “**ye ca saṅkhātadhammāse**”ti gāthamāha. Tattha **saṅkhātadhammāti** aniccādivasena parivīmaṃsitadhammā, arahantānametaṃ adhivacanaṃ. **Sekkhāti** silādīni sikkhamānā avasesā ariyapuggalā. **Puthūti** bahū sattajanā. **Tesaṃ me nipako iriyaṃ puṭṭho pabrūhīti** tesaṃ me sekkhāsekkhānaṃ nipako paṇḍito tvaṃ puṭṭho paṭipattiṃ brūhīti.

Tesaṃ khandhā saṅkhātāti tesaṃ pañcakkhandhā appaṭisandhikaṃ katvā desitā², saṅkhepaṃ katvā ṭhapitā vā. Dhātu-ādīsupi ese va nayo. **Iriyanti** payogaṃ. **Cariyanti** kiriyaṃ. **Vuttinti** pavattiṃ. **Ācaranti** caraṇaṃ. **Gocaranti** paccayaṃ. **Vihāranti** iriyāpathapavattanaṃ. **Paṭipadanti** vipassanaṃ.

8. Athassa Bhagavā yasmā sekkhena kāmaccchandanivaraṇaṃ ādiṃ katvā sabbakilesā pahātābbā eva, tasmā “**kāmesū**”ti upaḍḍhagāthāya sekkhapaṭipadaṃ dasseti. Tassattho—vatthukāmesu kilesakāmena **nābhigijjheyya**, kāyaduccaritādayo ca manaso āvilabhāvakare dhamme pajahanto **manasā’nāvalo siyāti**. Yasmā pana asekkho aniccādivasena sabbasaṅkhārādīnaṃ paritullitattā **kusalo** sabbadhammesu kāyānupassanāsati-ādīhi ca **sato** sakkāyadiṭṭhi-ādīnaṃ bhinnattā **bhikkhubhāvaṃ** patto hutvā sabba-iriyāpathesu **paribbajati**, tasmā “kusalo”ti upaḍḍhagāthāya asekkhapaṭipadaṃ dasseti.

1. Dī-Ṭṭha 1. 326 piṭṭhe passitabbaṃ.

2. Khepitā (Syā, I)

Nābhigijjheyyāti gedham nāpajjeyya. **Na paligijjheyyāti** lobham nāpajjeyya. **Na palibundheyyāti** lobhasena na allīyeyya.

Āvilakare kilese jaheyyāti cittāluḷakare upatāpasāṅkhāte kilese jaheyya.

Sabbe dhammā anattāti nibbānam antokarivā vuttam. **Yaṃ kiñci samudayadhammanti** yaṃ kiñci sappaccayasabhāvam.

Saha gāthāpariyosānāti gāthāvasāneneva saddhim. **Yete brāhmaṇena saddhim ekacchandāti** ye ete Ajitamāṇavena kalyāṇachandena ekajjhāsaya. **Ekappayogāti** kāyavacīmanopayogehi ekappayogā. **Ekādhippāyāti** eko adhippāyo ruci etesanti ekādhippāyā, ekarucikāti attho. **Ekavāsānavāsītāti** atītabuddhasāsane tena saddhim bhāvitabhāvanā. **Anekaṇāpasahassānanti** anekesaṃ devamanussasaṅkhātānaṃ paṇasahassānaṃ. **Virajam vītamalanti** rāgādirajavirahitaṃ rāgādimalavirahitaṃ.

Dhammacakkhanti idha sotāpattimaggo adhippeto. Aññattha heṭṭhāmagattayaṃ. Tassa uppattikāraṇadassanattam **“yaṃ kiñci samudayadhammaṃ, sabbaṃ taṃ nirodhadhammaṃ”**ti āha. Tañhi nirodham ārammaṇaṃ katvā kiccavasena evaṃ sabbasaṅkhataṃ paṭivijjhantaṃ uppajjati. Tassa **brāhmaṇassa anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccīti** tassa ca Ajitabrāhmaṇassa antevāsikasahassānaṃ taṇhādīhi aggahetvā kāmāsavādīhi maggakkhaṇe cittaṃ vimuccamānaṃ phalakkhaṇe vimucci. **Saha arahattappattāti** arahattappattiyā ca saheva āyasmato Ajitassa ca antevāsikasahassassa ca ajinajaṭā vākaṇṇa tidaṇḍa kamaṇḍalu-ādayo antaradhāyimsu. Sabbeva iddhi mayapattacīvaradharā dvaṅgulakesā ehibhikkhū hutvā Bhagavantaṃ namassamānā pañjalikā nisīdimsu. Pāliyaṃ pana Ajitattherova paññāyati. Tattha **anvathapaṭipattiyāti** sayam paccāsīsitaladdhapaṭipattiyā, nibbānaladdhabhāvenāti attho. Sesaṃ sabbattha pākaṭameva. Evaṃ Bhagavā arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesīti.

Saddhammappajjotikāya Cūḷaniddesaṭṭhakathāya

Ajitamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Tissametteyyamāṇavasuttaniddesaṇṇanā

9. Dutīye Tissametteyyasuttaniddese—**kodha santusitoti** niṭṭhite pana Ajitasutte “kathaṃ lokaṃ avekkhantaṃ, maccurājā na passatī”¹ ti evaṃ Mogharājā pucchitum ārabhi. “Na tāvassa indriyāni paripākaṃ gatāni”² ti ñatvā Bhagavā “tiṭṭha tvaṃ Mogharāja, añño pucchātū”³ ti paṭikkhipi. Tato Tissametteyyo attano saṃsayaṃ pucchanto “**kodhāti** gāthamāha. Tattha **kodha santusitoti** ko idha satto tuṭṭho. **Iñjitāti** taṇhādīṭṭhivipphanditāni. **Ubhantamabhiññāyāti** ubho ante abhijānitvā. **Mantā na lippatīti** paññāya na lippati.

Paripuṇṇasaṅkappoti nekkhammādivitakkehi paripuṇṇasaṅkappattā paripuṇṇamanoratho.

Taṇhiñjitanti taṇhāya calitaṃ. **Diṭṭhiñjitādisupi** eseva nayo. **Kāmiñjitanti** kilesakāmehi iñjitaṃ phanditaṃ. “Kammiñjitan”⁴ tipi pāṭho, taṃ na sundaraṃ.

Mahanto purisoti **mahāpuriso**. Uttamo purisoti **aggapuriso**. Padhāno purisoti **setṭhapuriso**. Alāmakō purisoti **visiṭṭhapuriso**. Jeṭṭhako purisoti **pāmokkhapuriso**. Na heṭṭhimako purisoti **uttamapuriso**. Purisānaṃ koṭippatto purisoti **padhānapuriso**. Sabbesaṃ icchito purisoti **pavarapuriso**.

Sibbinimaccagāti taṇhaṃ ati-agā, atikkamitvā ṭhito. **Upaccagāti** bhusaṃ ati-agā.

10. Tassetamatthaṃ Bhagavā byākaronto “**kāmesū**”⁵ ti gāthādvayamāha. Tattha **kāmesu brahmacariyavāti** kāmanimittaṃ brahmacariyavā, kāmesu ādīnavaṃ disvā maggabrahmacariyena samannāgatoti vuttaṃ hoti. Ettāvataṃ santusitataṃ dassesi. “Vītataṇho”⁶ ti ādīhi aniñjitataṃ⁷. Tattha **saṅkhāya nibbutoti** aniccādivasena dhamme vīmaṃsitvā rāgādinibbānena nibbuto.

1. Khu 1. 447; Khu 8. 19 piṭṭhesu.

2. Anejataṃ (Syā)

Asaddhammasamāpattiyāti nīcadhammasamāyogato. **Āratī**ti ārakā ramanam. **Viratī**ti tāya vinā ramanam. **Paṭiviratī**ti paṭinivattitvā tāya vinā ramanam. **Veramaṇī**ti veravināsanam¹. **Akiriya**ti kiriyāpacchindanam². **Akaraṇanti** karaṇaparicchindanam. **Anajjhāpattī**ti anāpajjanatā. **Velā-anatikkamoti** sīmā-anatikkamo. Sesam tattha tattha vuttanayattā pākaṭameva.

Evam Bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi.
Desanāpariyosāne ayampi brāhmaṇo arahatte paṭiṭṭhāsi saddhim
antevāsikasahassena, aññesañca anekasahassānam dhammacakkhum
udapādi. Sesam pubbasadisameva.

Saddhammappajjotikāya Cūḷaniddesaṭṭhakathāya

Tissametteyyamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Puṇṇakamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

12. Tatiye Puṇṇakasuttaniddese—**anejanti** idampi purimanayeneva Mogharājānam paṭikkhipitvā vuttaṃ. Tattha **mūladassāvinti** akusalamūlādidadassāvim. **Isayoti** isināmakā jaṭilā. **Yaññanti** deyyadhammaṃ. **Akappayimsūti** pariyesimsu.

Hetudassāvīti—ādīni sabbāni kārāṇavevacanāneva. Kārāṇāñhi yasmā attano phalatthāya hinoti pavattati, tasmā **hetūti** vuccati. Yasmā taṃ phalaṃ nideti ‘handā gaṇhatha nan’ti appeti viya³, tasmā **nidānanti** vuccati. **Sambhavadassāvīti**—ādīni pañca padāni heṭṭhā dassitanayāni eva. Yasmā taṃ paṭicca eti pavattati, tañca phalaṃ tato samudeti uppajjati, tasmā **paccayoti** ca **samudayoti** ca vuccati.

Yā vā panaññāpi kāci sugatīyoti catu-apāyavinimuttakā uttaramātādayo appesakkhā kapaṇamanussā ca dullabhaghāsacchādanā dukkhapīḷitā veditabbā. **Yā vā panaññāpi kāci duggatīyoti** Yamarāja nāga supaṇṇa petamahiddhikādayo paccetabbā. **Attabhāvābhiniḍḍanti** tiṣu

1. Ramanam (Ka)

2. Kiriyāparicchindanam (Sī)

3. Dasseti viya (Ka)

ṭhānesu paṭisandhivasena attabhāvapaṭilābhatthāya. **Jānātīti** sabbaññutaññāṇena jānāti. **Passatīti** samantacakkhunā passati.

Akusalāti akosallasambhūtā. Akusalaṃ bhajantīti **akusalabhāgiyā**. Akusalapakkhe bhavāti **akusalapakkhikā**. Sabbe te avijjā mūlaṃ kāraṇaṃ etesanti **avijjāmūlakā**. Avijjāya samosaranti sammā osaranti gacchantīti **avijjāsamosaraṇā**. Avijjāsamugghātāti arahattamaggena avijjāya hatāya. **Sabbe te samugghātaṃ gacchantīti** vuttappakārā akusaladhammā, te sabbe hatabhāvaṃ pāpuṇanti.

Appamādamūlakāti sati-avippavāso appamādo mūlaṃ kāraṇaṃ etesanti appamādamūlakā. Appamādesu sammā osaranti gacchantīti **appamādasamosaraṇā**. Appamādo tesaṃ dhammānaṃ aggamakkhāyatīti sayāṃ kāmāvacaropi samāno catubhūmakadhammānaṃ patiṭṭhābhāvena aggo nāma jāto.

Alamattoti samatthacitto. **Mayā pucchitanti** mayā puṭṭhaṃ. **Vahassetam bhāranti** etaṃ ābhatabhāraṃ vahassu. **Ye keci isipabbajjam pabbajjitā**. “Isipabbajjā pabbajjitā”tipi pāṭho.

Ājīvakasāvakānaṃ ājīvakā devatāti ye ājīvakavacanaṃ suṇanti sussūsanti, te ājīvakasāvakā, tesaṃ ājīvakasāvakānaṃ. Ājīvakā ca tesaṃ deyyadhammaṃ paṭiggaṇhanti, te eva ājīvakā devatā. Evaṃ sabbattha. **Ye yesaṃ dakkhiṇeyyāti** ye ājīvakādayo disāpariyosānā yesaṃ khattiyādīnaṃ deyyadhammānucchavikā. **Te tesaṃ devatāti** te ājīvakādayo tesaṃ khattiyādīnaṃ devatā.

Yepi yaññaṃ esantīti deyyadhammaṃ icchanti. **Gavesantīti** olokenti. **Pariyesantīti** uppādentī. **Yaññaṃ vā ete puthūti** yaññaṃ eva vā ete puthukā. **Yaññayājakā vā ete puthūti** deyyadhammassa yājanakā eva vā ete puthukā. **Dakkhiṇeyyā vā ete puthūti** deyyadhammānucchavikā eva vā ete puthukā. Te vitthārato dassetuṃ “**kathaṃ yaññaṃ vā ete puthū**”ti-ādīnā nayena vitthārena dasseti¹.

13. **Āsīsamānāti** rūpādīni patthayamānā. **Itthattanti** itthabhāvañca patthayamānā, manussādibhāvaṃ icchantāti vuttaṃ hoti. **Jaram sitāti** jaram nissitā. Jarāmukhena cettha sabbaṃ vaṭṭadukkhaṃ vuttaṃ. Tena vaṭṭadukkhanissitā tato aparimuccamānāyeva kappayimsūti dīpeti.

Rūpapaṭilābhaṃ āsīsamānāti vaṇṇāyatanasampattiḷābhaṃ patthayamānā. **Saddādīsipi** eseṇa nayo. **Khattiyamahāsālakule attabhāvapaṭilābhanti** sārappatte khattiyānaṃ mahāsālakule attabhāvalābhaṃ paṭisandhiṃ patthayamānā. **Brāhmaṇamahāsālakulādīsipi** eseṇa nayo. **Brahmakāyikesu** deveṣūti ettha pubbabhavaṃ¹ sandhāya vuttaṃ. **Etthāti** khattiyakulādīsū.

Jarānissitāti jaram assitā. **Byādhinissitāti** ādīsipi eseṇa nayo. Etehi sabbaṃ vaṭṭadukkhaṃ pariyādiyitvā dassitaṃ hoti.

14. **Kaccisu te Bhagavā yaññapathe appamattā, atāru jātīñca jarañca mārisāti** ettha yañño eva yaññapatho. Idaṃ vuttaṃ hoti—kacci te yaññe appamattā hutvā yaññaṃ kappayantā vaṭṭadukkhamuttarimsūti.

Yepi yaññaṃ denti yajantīti deyyadhammadānavasena yajanti. **Pariccajantīti** vissajjenti.

15. **Āsīsantīti** rūpapaṭilābhādayo patthenti. **Thomayantīti** “sucim dinnan”ti-ādinā nayena yaññādīni pasaṃsanti. **Abhijappantīti** rūpādipaṭilābhāya vācaṃ gīranti². **Juhantīti** denti. **Kāmābhijappanti paṭiccalābhanti** rūpādilābhaṃ paṭicca punappunaṃ kāme eva abhijappanti, “aho vata amhākampi siyyūn”ti vadanti, taṇhañca tattha vaḍḍhentīti vuttaṃ hoti. **Yājayogāti** yāgādhimuttā. **Bhavarāgarattāti** evamimehi āsīsanādīhi bhavarāgeneva rattā, bhavarāgarattā vā hutvā etāni āsīsanādīni karontā **nātarimsu** jāti-ādivaṭṭadukkhaṃ na uttarimsu.

Yaññaṃ vā thomentīti dānaṃ vā vaṇṇenti. **Phalaṃ vāti** rūpādipaṭilābhaṃ. **Dakkhīṇeyye vāti** jātisampannādīsū. **Sucim dinnanti** sucim katvā dinnan. **Manāpanti** manavaḍḍhanakaṃ. **Paṇītanti** ojavantaṃ. **Kālenāti** tattha tattha

1. Pubbabhāgaṃ (Sī, Syā, I)

2. Bhaṇanti (Sī, Syā, I)

sampattakāle. **Kappiyanti** akappiyaṃ vajjetvā dinnam. **Anavajjanti** niddosaṃ. **Abhinṇanti** punappunam. **Dadam** cittaṃ pasāditanti dadato muñcanacittaṃ pasāditanti. **Thomenti kittentīti** guṇam pākaṭam karonti. **Vaṇṇentīti** vaṇṇam bhaṇanti. **Pasamsantīti** pasādam pāpentī.

Ito nidānanti ito manussalokato dinnakāraṇā. **Ajjhāyakāti** mante parivattentā. **Mantadharāti** mante dhārentā. **Tiṇṇam vedānanti** iruvedaya juvedasā mavedānam. Oṭṭhapahāṭakaraṇavasena¹ pāram gatāti **pāragū**. Saha nighaṇḍunā ca keṭubhena ca **sanighaṇḍukeṭubhānam**. **Nighaṇḍūti** nighaṇḍurukkhādīnam vevacanappakāsakam sattham². **Keṭubhanti** kiriyākappavikappo kavīnam upakārāvaham sattham. Saha akkharappabhedena **sākkharappabhedānam**. **Akkharappabhedoti** sikkhā ca nirutti ca. **Itihāsapañcamānanti** āthabbaṇavedam catuttham katvā “itiha āsa, itiha āsā”ti īdisavacanapaṭisaṃhyuttapurāṇakathāsāṅkhāto itihāso pañcamo etesanti itihāsapañcamā, tesam itihāsapañcamānam vedānam.

Padam tadavasesaṇca byākaraṇam adhiyanti, vedenti vāti **padakā veyyākaraṇā**. **Lokāyatam** vuccati vitaṇḍavādasattham. **Mahāpurisalakkhaṇanti** mahāpurisānam Buddhādīnam lakkhaṇadīpakam dvādasasahassaganthappamāṇam sattham. Yattha soḷasasahassagāthāpadaparimāṇā Buddhamantā nāma ahesum. Yesam vasena “iminā lakkhaṇena samannāgatā Buddhā nāma honti, iminā Paccekabuddhā, aggasāvaka, asītimahāsāvaka³, Buddhamātā, Buddhapitā, aggupaṭṭhāko, aggupaṭṭhāyikā, rājā cakkavattī”ti ayaṃ viseso ñāyati. **Anavayāti** imesu lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu anūnā paripūrakārino, avayā na hontīti vuttam hoti. Avayā nāma ye tāni atthato ca ganthato ca sandhāretum na sakkonti. **Vītarāgāti** pahīnarāgā. Etena arahattaphalaṭṭhā vuttā. **Rāgavinayāya vā paṭipannāti** etena arahattamaggaṭṭhā. **Vītadosāti** anāgāmiphalaṭṭhā. **Dosavinayāya vā paṭipannāti** etena anāgāmimaggaṭṭhā. **Vītamohāti** arahattaphalaṭṭhā. **Mohavinayāya vā paṭipannāti** arahattamaggaṭṭhā.

1. Oṭṭhapaharaṇavasena (Sī) 2. Rukkhādīnam vevacanapakāsanasattham (Sī, Syā, I)
3. Theragāthā-Ṭṭha 2. 541 piṭṭādīsu.

Sīlasamādhīpaññāvimuttisampannāti etehi catūhi lokiya lokuttaramissakehi sīlādihi sampannā. **Vimuttiññāpadassanasampannā**ti etena paccavekkhaṇaṇānasampannā vuttāti ñātabbāraṃ, tañca kho lokiyameva. **Abhijappantī**ti patthenti. **Jappantī**ti paccāsīsanti. **Pajappantī**ti ativa paccāsīsanti. **Yājayogesu yuttā**ti anuyoge deyyadhamme diyyamāne abhiyogavasena yuttā.

16. **Atha ko carahī**ti atha idāni ko añño atāri.

17. **Saṅkhāyā**ti ñāṇena vīmaṃsitvā. **Paroparānī**ti parāni ca oparāni ca, parattabhāvasakattabhāvādīni parāni ca oparāni cāti vuttāraṃ hoti. **Vidhūmoti** kāyaduccaritādīdhumavirahito. **Anīghoti** rāgādi-īghavirahito. **Atāri** soti so evarūpo arahā jātijaraṃ atāri.

Sakarūpāti attano rūpā. **Pararūpā**ti paresaṃ rūpā. **Kāyaduccaritaṃ vidhūmitanti** tividhakāyaduccaritaṃ vidhūmaṃ kataṃ. **Vidhamitanti** nāsitaṃ.

Māno hi te brāhmaṇa khāribhāroti yathā khāribhāro khandhena vayhamāno¹ upariṭṭhitopi akkantakkantaṭṭhānaṃ² pathaviyā saddhim phasseti viya, evaṃ jātigottakulādīni mānavatthūni nissāya ussāpito māno. Tattha tattha issaṃ uppādentō catūsu apāyesu saṃsīdāpeti. Tenāha “māno hi te brāhmaṇa khāribhāro”ti. **Kodho dhūmoti** tava ñāṇaggissa upakkilesaṭṭhena kodho dhūmo. Tena hi te upakkiliṭṭho ñāṇaggi na virocati. **Bhasmani mosavajjanti** nirojaṭṭhena musāvādo chārikā nāma. Yathā hi chārikāya paṭicchanno aggi na jotati, evaṃ te musāvādena paṭicchannaṃ ñāṇanti dasseti. **Jivhā sujāti** yathā tuyhaṃ suvaṇṇarajatalohakaṭṭhamattikāsu aññataramayā yāgayajanatthāya sujā hoti, evaṃ mayhaṃ dhammayāgayajanatthāya pahutajivhā sujāti vadati. Yathā tuyhaṃ nadītīre yajanatthānaṃ, evaṃ dhammayāgayajanaṭṭhānaṭṭhena **hadayaṃ jotitthānaṃ**. **Attā**ti cittaṃ.

Jātīti jāyanakavasena jāti. Idamettha sabhāvapaccattaṃ. Sañjāyanavasena **sañjāti**, upasaggena padaṃ vaḍḍhitaṃ. Okkamanavasena **okkanti**.

1. Vahiyamāno (I)

2. ...ṭṭhāne (Sī, Syā, I)

Jāyanaṭṭhena vā **jāti**. Sā aparipuṇṇāyatanavasena yuttā. Sañjāyanaṭṭhena **sañjāti**. Sā paripuṇṇāyatanavasena yuttā. Okkamaṇaṭṭhena **okkanti**. Sā aṇḍajalābujavasena yuttā. Te hi aṇḍakosaṇca vatthikosaṇca okkamanti pavisanti okkamantā pavisantā viya paṭisandhiṃ gaṇhanti. Abhinibbattaṇaṭṭhena **abhinibbatti**. Sā saṃsedaja-opapātikavasena yuttā. Te hi pākaṭā eva hutvā nibbattanti. Ayaṃ tāva sammutikathā.

Idāni paramatthakathā hoti. Khandhā eva hi paramatthato pātubhavanti, na sattā. Tattha ca **khandhānanti** ekavokārabhave ekassa, catuvokārabhave catunnaṃ, pañcavokārabhave pañcannampi gahaṇaṃ veditabbaṃ. **Pātubhāvoti** uppatti. **Āyatanānanti** ettha tatra tatra upapajjamānāyatanānaṃ saṅgaho veditabbo. **Paṭilābhoti** santatiyā pātubhāvoyeva. Pātubhavantāneva hi tāni paṭiladdhāni nāma honti. Sā panaṣā tattha tattha bhava paṭhamābhinibbattilakkhaṇā jāti, niyyātanarasā, atītabhavato idha ummujjanapaccupaṭṭhānā, phalavasena dukkhavicittatāpaccupaṭṭhānā vā.

Jarāti sabhāvapaccattaṃ. **Jīraṇatāti** ākārabhāvaniddeso. **Khaṇḍiccanti**-ādayo tayo kālātikkame kiccaniddesā, pacchimā dve pakatiniddesā. Ayaṃ hi jarāti iminā padena sabhāvato dīpitā. Tenassā idaṃ sabhāvapaccattaṃ. Jīraṇatāti iminā ākārato, tenassāyaṃ ākāraniddeso. **Khaṇḍiccanti** iminā kālātikkame dantanakhānaṃ khaṇḍitabhāvakaraṇakiccato. **Pāliccanti** iminā kesalomānaṃ palitabhāvakaraṇakiccato. **Valittacatāti** iminā maṃsaṃ milāpetvā tace valibhāvakaraṇakiccato. Tenassā ime khaṇḍiccanti-ādayo tayo kālātikkame kiccaniddesā. Tehi imesaṃ vikārānaṃ dassanavasena pākaṭibhūtā pākaṭajarā dassitā. Yatheva hi udakassa vā vātassa vā aggino vā tiṇarukkhādīnaṃ saṃbhaggapalibhaggaṭāya vā jhāmatāya vā gatamaggo pākaṭo hoti, na ca so gatamaggo taneva udakādīni, evameva jarāya dantādīnaṃ¹ khaṇḍiccādivasena gatamaggo pākaṭo, cakkhuṃ ummīletvāpi gayhati, na ca khaṇḍiccādīneva jarā. Na hi jarā cakkhuviññeyyā hoti.

1. Dantādīsu (Ka)

Āyuno saṁhāni indriyānaṁ paripākoti imehi pana padehi
 kālātikameyeva abhibyattāya āyukkhayacakkhādi-
 indriyaparipākasaṅkhātāya pakatiyā dīpitā, tenassime pacchimā dve
 pakatiniddesāti veditabbā. Tattha yasmā jaraṁ pattassa āyu hāyati, tasmā
 jarā “āyuno saṁhāni”ti phalūpacārena vuttā. Yasmā ca daharakāle
 suppasannāni sukhumampi attano visayaṁ sukheneva gaṇhanasamatthāni
 cakkhādāni indriyāni jaraṁ pattassa paripakkāni āluḷitāni avisadāni,
 oḷārikampi attano visayaṁ gahetuṁ asamattāni honti. Tasmā “indriyānaṁ
 paripāko”ti phalūpacāreneva vuttā.

Sā panesā evaṁ niddiṭṭhā sabbāpi jarā pākataṁ paṭicchannāti duvidhā
 hoti. Tattha dantādīsu khaṇḍādibhāvadassanato rūpadhammesu jarā
pākatajarā nāma. Arūpadhammesu pana jarā tādīsassa vikārassa adassanato
paṭicchannajarā nāma. Tattha yvāyaṁ khaṇḍādibhāvo dissati, so tādīsānaṁ
 dantādīnaṁ suviññeyyattā vaṇṇoyeva. Tañca cakkhunā disvā manodvārena
 cintetvā “ime dantā jarāya pahaṭā”ti jaraṁ jānāti. Udaḍḍhāne baddhāni
 gosiṅgādīni oloketvā heṭṭhā udakassa atthibhāvajānanānaṁ viya.

Puna avīci savīcīti evampi ayaṁ jarā duvidhā hoti. Tattha maṇikanaka
 rajata pavāḷa canda sūriyādīnaṁ mandadasakādīsu pāṇīnaṁ viya ca
 pupphaphalapallavādīsu apāṇīnaṁ viya ca antarantarā vaṇṇavisesādīnaṁ
 dubbiññeyyattā jarā **avīcījarā** nāma, nirantara jarāti attho. Tato aññesu pana
 yathāvuttesu antarantarā vaṇṇavisesādīnaṁ suviññeyyattā jarā **savīcījarā**
 nāma.

Tattha savīcījarā upādinna-anupādinna-kavasena evaṁ dīpetabbā—
 daharakumārakānaṁ hi paṭhamameva khīradantā nāma uṭṭhahanti, na te
 thirā. Tesu pana patitesu puna dantā uṭṭhahanti, te paṭhamameva setā honti,
 jarāvātena pana pahaṭakāle kālākā honti. Kesā pana paṭhamameva tambāpi
 honti kālākāpi setakāpi. Chapi pana salohitakā hoti. Vaḍḍhantānaṁ
 vaḍḍhantānaṁ odātānaṁ odātabhāvo, koḷakānaṁ kālakabhāvo paññāyati.
 Jarāvātena pahaṭakāle ca valim gaṇhāti. Sabbampi sassam vapitakāle setam
 hoti, pacchā nīlam. Jarāvātena pana pahaṭakāle

paṇḍaraṃ hoti. Ambaṅkurenāpi dīpetuṃ vaṭṭati eva. Sā panesā khandhaparipākakalakkhaṇā jarā, maraṇūpanayanarasā, yobbanavināsapaccupaṭṭhānā. Sesāṃ sabbattha pākaṭameva. Evaṃ Bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ayampi brāhmaṇo arahatte paṭiṭṭhāsi saddhiṃ antevāsikasahassena. Aññesañca anekasahassānaṃ dhammacakkhuṃ udapādi. Sesāṃ vuttasadisameva.

Saddhammappajjotikāya Cūḷaniddesaṭṭhakathāya

Puṇṇakamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Mettagūmaṇavasuttaniddesavaṇṇanā

18. Catutthe Mettagūsutte—**maññāmi taṃ vedagū bhāvitattanti** “ayaṃ vedagū”ti ca “bhāvitatto”ti ca evaṃ taṃ maññāmi.

Aparittoti na appo. **Mahantoti** na khuddako. **Gambhīroti** na uttāno. **Appameyyāti** minituṃ na sakkuṇeyyo. **Duppariyogāḷhoti** avagāhituṃ otarituṃ dukkho. **Bahuratano sāgarūpamoti** bahūnaṃ dhammaratanānaṃ ākarattā anekavidharatanasampanno mahāsamuddo viya bahuratano sāgarasadiso.

Na maṅku hotīti na vikuṇitamukho hoti. **Appatiṭṭhitacittoti** dosavasena na ghaṇī¹bhūtacitto. **Alīnamanasoti** na saṅkucitacitto. **Abyāpannacetasoti** na pūticitto.

Diṭṭhe diṭṭhamattoti cakkhuviseṣe rūpārammaṇe diṭṭhamattoyeva taṃ ārammaṇaṃ bhavissati, kattā vā kāretā vā natthi. Yaṃ cakkhunā diṭṭhaṃ vaṇṇāyatanaṃ. **Sutādisupi** eseṃ nayo. Api ca **diṭṭheti** dassanayogena vaṇṇāyatanaṃ, savanayogena saddāyatanaṃ, mutayogena ghāṇajivhākāyāyatanaṃ dasseti. Ghāṇassa gandhāyatanaṃ, jivhāya rasāyatanaṃ, kāyassa pathavī tejo vāyūti phoṭṭhabbāyatanaṃ, viññāyogena dhammāyatanaṃ dasseti. **Diṭṭhe anūpayoti** cakkhuvīññāṇena diṭṭhe rāgūpayavirahito. **Anapāyoti** kodhavirahito

1. Hatī... (Sī)

appaṭigho. **Anissitoti** taṇhāya anallīno. **Appaṭibaddhoti** mānena na baddho. **Vippamuttoti** sabbārammaṇato mutto. **Visaññuttoti** kilesehi viyutto hutvā ṭhito.

Saṁvijjati Bhagavato cakkhūti Buddhassa Bhagavato pakatimaṁsacakkhu upalabbhati. **Passatīti** dakkhati oloketi. **Cakkhunā rūpanti** cakkhuviññāṇena rūpārammaṇaṁ. **Chandarāgoti** taṇhāchando.

Dantaṁ nayanti samitinti uyyānakīḷamaṇḍalādīsu hi mahājanamajjhaṁ gacchantā dantameva goṇaṁ vā dantaṁ assājānīyaṁ vā yāne yojetvā nayanti. **Rājāti** tathārūpāneva ṭhānāni gacchanto rājāpi dantameva abhiruhati. **Manussesūti** manussesupi catūhi ariyamaggehi danto nibbisevano seṭṭho. **Yo'tivākyanti** evarūpaṁ atikkammavacanāṁ punappunaṁ vuccamānampi titikkhati nappatippharati na vihaññati, evarūpo danto seṭṭhoti attho.

Assatarāti vaḷavāya gadrabhena jātā. **Ājānīyāti** yaṁ assadammasārathi kāraṇaṁ kāreti, tassa khippaṁ jānanasamatthā. **Sindhavāti** sindhavaraṭṭhe jātā assā. **Mahānāgāti** kuñjaraśaṅkhātā mahāhatthino. **Attadantoti** ete assatarā vā sindhavā vā kuñjarā vā dantāva¹, na adantā. Yo pana catumaggasaṅkhātena attano dantatāya attadanto nibbisevano, ayaṁ tatopi varaṁ, sabbehipi etehi uttaritaroti attho.

Na hi etehi yānehīti yāni etāni hatthiyānādīni uttamayānāni, etehi yānehi koci puggalo supinantenapi agatapubbattā “agatan”ti saṅkhātāṁ nibbānadisaṁ tathā na gaccheyya. Yathā pubbabhāge indriyadameṇa dantena, aparabhāge ariyamaggabhāvanāya sudantena danto nibbisevano sappañño puggalo taṁ agatapubbaṁ disaṁ gacchati, dantabhūmiṁ pāpuṇāti, tasmā attadamanameva varataranti attho².

Vidhāsu na vikampantīti navavidhamānakoṭṭhāsesu na calanti na vedhenti. **Vippamuttā punabbhavāti** kammakilesato samucchavedvimuttiyā suṭṭhu muttā. **Dantabhūmiṁ anuppattāti** arahattaphalaṁ pāpuṇitvā ṭhitā. **Te loke**

1. Dantāvarā (I)

2. Dhammapadam-Ṭṭha 2. 309, 310; Mahāniddeśa-Ṭṭha 305 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

vijitāvinoti te vuttappakārā khīṇāsavā sattaloke vijitavijayā nāma¹.

Yassindriyāni bhāvitānīti yassa khīṇāsavassa saddhādipañcindriyāni arahattaphalaṃ pāpetvā vaḍḍhitāni. **Ajjhattaṇca bahiddhā cāti** cakkhādi-ajjhattāyatanāni ca rūpādibahiddhāyatanāni ca nibbisevanāni katāni. **Sabbaloketi** sakalatedhātuke loka ca. **Nibbijha imaṃ paraṇca lokanti** imaṇca attabhāvaṃ paraloka ca attabhāvaṃ atikkamitvā ṭhito khīṇāsavo. **Kālaṃ kaṅkhati bhāvito sa dantoti** so khīṇāsavo cakkhādito danto vaḍḍhitacitto maraṇakālaṃ pattheti².

Yesaṃ dhammānaṃ ādito samudāgamaṇaṃ paññāyatiti yesaṃ khandhādidhammānaṃ uppatti paññāyati. **Atthaṅgamato nirodhoti** atthaṅgamanavasena tesameva abhāvo paññāyati. **Kammasannissito vipāko**ti kusalākusalakammanissito vipāko kammaṃ amuñcitvā pavattanato vipākopi kammasannissitova nāma. **Nāmasannissitaṃ rūpanti** sabbarūpaṃ nāmaṃ gahetvā pavattanato nāmasannissitaṃ nāma jātaṃ. **Jātiyā anugatanti** sabbaṃ kammādikaṃ jātiyā anupaviṭṭhaṃ. **Jarāya anusaṇanti** jarāya patthaṇaṃ. **Byādhinā abhibhūtaṃ** byādhidukkhena abhimadditaṃ. **Maraṇena abbhāhatanti** maccunā abhihaṇaṃ pahaṇaṃ. **Atāṇanti** puttādīhipi tāyanassa abhāvato atāyanaṃ anārakkhaṃ alabbhaṇeyyaṃ khemaṃ vā. **Aleṇanti** allīyituṃ nissayituṃ anaraṇaṃ, allīnānampi na leṇakiccakaraṇaṃ. **Asaraṇanti** nissitānaṃ na bhayaḥārakaṃ³, na bhayavināsakaṃ. **Asaraṇībhūtaṃ** pure uppattiyā attano abhāveneva asaraṇaṃ, uppattisamakāleva asaraṇabhūtaṃ attho.

19. **Apucchasīti** ettha a-iti padapūraṇamatte nipāto, pucchasitveva attho. **Pavakkhāmi yathā pajānanti** yathā pajānanto ācikkhati, evaṃ ācikkhissāmi. **Upadhinidānā pabhavanti dukkhāti** taṇhādi-upadhinidānā jāti-ādidukkhavisesā pabhavanti.

1. Saṃ-Ṭṭha 2. 260; Mahāniddesa-Ṭṭha 305 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

2. Suttanipāta-Ṭṭha 2. 150; Mahāniddesa-Ṭṭha 305 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

3. Anabhayaḥārakaṃ (Sī)

Taṇhūpadhīti taṇhā eva taṇhūpadhi. Sassatucchedadiṭṭhi eva **diṭṭhūpadhi**. Rāgādikilesā eva **kilesūpadhi**. Paññādikammāni eva **kammūpadhi**. Tividhaduccaritāniyeva **duccaritūpadhi**. Kabaḷikārādayo āhārā eva **āhārūpadhi**. Dosapaṭigho eva **paṭighūpadhi**. Kammasamuṭṭhānā kammeneva gahitā pathavādayo catasso dhātuyova **catasso upādinnadhātuyo upadhī**. Cakkhādicha-ajjhāttikāni āyatanāni eva **cha ajjhāttikāni āyatanāni upadhī**. Cakkhuviññāṇādichaviññāṇakāyāva **cha viññāṇakāyā upadhī**. **Sabbampi dukkhaṃ dukkhamanattthenā**ti sabbatebhūmakam dukkham dussahanaṭṭhena upadhi.

20. Evaṃ upadhinidānato pabhavantesu dukkhesu—**yo ve avidvāti** gāthā. Tattha **pajānanti** saṅkhāre aniccādivasena jānanto. **Dukkassa jātipabhavānupassīti** vaṭṭadukkassa jātikāraṇaṃ “upadhi”ti anupassanto. Imissā gāthāya niddese vattabbaṃ natthi.

21. **Sokapariddavañcā**ti sokañca paridevañca. **Tathā hi te vidito esa dhammoti** yathā yathā sattā jānanti, tathā tathā nāpanavasena vidito esa tayā dhammoti.

Tattha **tarantīti** paṭhamamaggena diṭṭhohgaṃ taranti. **Uttarantīti** dutiyamaggena kāmoghaṃ tanukaraṇavasena uggantvā taranti. **Patarantīti** tameva niravasesappahānavasena tatiyamaggena visesena taranti. **Samatikkamantīti** bhavogha-avijjoghappahānavasena catutthamaggena sammā atikkamanti. **Vītivattantīti** phalaṃ pāpuṇitvā tiṭṭhanti.

22. **Kittayissāmi te dhammanti** nibbānadhammaṃ nibbānagāminipaṭipadādhammañca te desayissāmi. **Diṭṭhe dhammeti** diṭṭheva dukkhādīdhamme, imasmiṃyeva vā attabhāve. **Anītiḥanti** attapaccakkham. **Yaṃ viditvāti** yaṃ dhammaṃ “sabbe saṅkhārā aniccā”ti-ādinā¹ nayena sammasanto viditvā.

Tattha **ādikalyāṇanti** hitvāpi anuttaraṃ vivekasukhaṃ dhammaṃ tava kittayissāmi, tañca kho appaṃ vā bahuṃ vā kittayanto ādikalyāṇādippakārameva kittayissāmi. Ādimhi kalyāṇaṃ bhaddakaṃ anavajjameva katvā kittayissāmi. Majjhepi. Pariyosānepi bhaddakaṃ anavajjameva katvā

1. Khu 1. 53; Khu 2. 317; Abhi 4. 385 piṭṭhādisu.

kittayissāmīti vuttaṃ hoti. Yasmiṃ hi Bhagavā ekagāthampi desesi, sā samantabhaddakattā dhammassa paṭhamapādena ādikalyāṇā, dutiyatatiyapādehi majjhekalyāṇā, pacchimapādena pariyosānakalyāṇā. Ekānusandhikaṃ suttaṃ nidānena ādikalyāṇaṃ, nigamanena pariyosānakalyāṇaṃ, sesena majjhekalyāṇaṃ. Nānānusandhikaṃ suttaṃ paṭhamānusandhinā ādikalyāṇaṃ, pacchimena pariyosānakalyāṇaṃ, sesehi majjhekalyāṇaṃ.

Api ca sanidāna-uppattittā ādikalyāṇaṃ, veneyyānaṃ anurūpato atthassa aviparītātāya ca hetudāharaṇayuttato ca majjhekalyāṇaṃ, sotūnaṃ saddhāpaṭilābhajanena nigamanena ca pariyosānakalyāṇaṃ.

Sakalo hi sāsana-dhammo attano atthabhūtena sīlena ādikalyāṇo, samathavipassanāmagga-phalehi majjhekalyāṇo, nibbānena pariyosānakalyāṇo. Sīlasamādhīhi vā ādikalyāṇo, vipassanāmaggehi majjhemalyāṇo, phalanibbānehi pariyosānakalyāṇo. Buddhasubodhitāya vā ādikalyāṇo, dhammasudhammatāya majjhekalyāṇo, saṃghasuppaṭipattiya pariyosānakalyāṇo. Taṃ sutvā tathattāya paṭipannena adhigantabbāya abhisambodhiyā vā ādikalyāṇo, paccekabodhiyā majjhekalyāṇo, sāvaka-bodhiyā pariyosānakalyāṇo.

Suyyamaṇo cesa nīvaraṇavikkhambhanato savanenapi kalyāṇameva āvaha-tīti ādikalyāṇo, paṭipajjiyamāno samathavipassanāsukhāvahanato paṭipattiya-pi kalyāṇameva āvaha-tīti majjhekalyāṇo, tathāpaṭipanno¹ ca paṭipattiphale niṭṭhite tādibhāvāvahanato paṭipattiphale-napi kalyāṇameva āvaha-tīti pariyosānakalyāṇoti².

Yaṃ panesa Bhagavā dhammaṃ desento sāsana-brahmacariyaṃ magga-brahmacariyaṇca pakāseti, nānāyehi dīpeti. Taṃ yathānurūpaṃ atthasampattiya **sāttamaṃ**. Byañjanasampattiya **sabyañjanaṃ**. Saṅkāsana pakāsana vivaraṇa vibhajana-uttānikaraṇa paññatti atthapadasamāyogato **sāttamaṃ**. Akkhara pada byañjanākāra nirutti niddesa-sampattiya **sabyañjanaṃ**. Atthagambhīratāpaṭivedha-gambhīratāhi

1. Tathā tathā paṭipannassa (Sī, Syā)

2. Vi-Ṭṭha 1. 98 piṭṭhādīsu passitabbaṃ.

sāttam̐. Dhammagambhīratādesanāgambhīratāhi **sabyañjanam̐.**
 Atthapaṭibhānapaṭisambhidāvisayato **sāttam̐.**
 Dhammaniruttipaṭisambhidāvisayato **sabyañjanam̐.** Paṇḍitavedanīyato
 sarikkhakajanappasādakanti **sāttam̐.** Saddheyyato lokiyajanappasādakanti
sabyañjanam̐. Gambhīrādhīppāyato **sāttam̐.** Uttānapadato **sabyañjanam̐.**
 Upanetabbassa abhāvato sakalaparipuṇṇabhāvena **kevalaparipuṇṇam̐.**
 Apanetabbassa abhāvato niddosabhāvena **parisuddham̐.**

Api ca—paṭipattiyā adhigamabyattito **sāttam̐.** Pariyattiyā
 āgamabyattito **sabyañjanam̐.** Sīlādipaṇcadhammakkhandhayuttato
kevalaparipuṇṇam̐. Nirupakkilesato nittharaṇatthāya pavattito
 lokāmisānirapekkhato ca **parisuddham̐.** Sikkhattayapariggahitattā
 brahmabhūtehi seṭṭhehi caritabbato, tesaṇca cariyabhāvato **brahmacariyam̐**¹.

Evam̐ pariyattidhammam̐ dassetvā idāni lokuttaradhammam̐ dassetuṃ
 “cattāro satipaṭṭhāne”ti āha. Sattatimsabodhipakkhiyadhamme dassetvā
 nibbattitalokuttaram̐ dassetuṃ “nibbānañcā”ti āha. **Nibbānagāminiñca**
paṭipadanti pubbabhāgasīlasamādhivipassanādhammañca kittayissāmi.

Dukkhe diṭṭheti dukkhasacce sarasalakkaṇena diṭṭhe dukkhasaccam̐
 pakāsessāmi. **Samudayā**disupi eseva nayo.

23. **Taṇcāham̐ abhinandāmī**ti taṃ vuttappakāradhammajotakam̐ tava
 vacanam̐ aham̐ patthayāmi. **Dhammamuttamanti** taṇca dhammamuttamam̐
 abhinandāmi.

Tattha **mahato tamokāyassa padālananti** mahato avijjārāsissa chedanam̐.
 Aniccalakkhaṇavasena **esī.** Dukkhalakkhaṇavasena **gavesī.**
 Anattalakkhaṇavasena samantato **pariyesī.** **Mahato vipallāsassa**
pabhedananti mahantassa asubhe subhanti-ādidvādasavidhassa vipallāsassa
 bhedanam̐. **Mahato taṇhāsallassa abbahananti** mahantassa antotudanaṭṭhena
 taṇhākaṇṭakassa luñcanam̐. **Diṭṭhisamghāṭassa viniveṭhananti** diṭṭhiyeva
 abbochinnappavattito saṃghaṭṭatṭhena saṃghāṭo, tassa diṭṭhisamghāṭassa
 nivattanam̐². **Mānadhajassa pātananti** ussitatṭhena unnatilakkhaṇassa
 mānaddhajassa pātanam̐. **Abhisāṅkhārassa vūpasamanti** puññādi-
 abhisāṅkhārassa upasamanam̐. **Oghassa nittharaṇanti** vaṭṭe osīdāpanassa

1. Vi-Ṭṭha 1. 99 piṭṭhe passitabbam̐.

2. Nivattanam̐ (Ka)

kāmoghādi-oghaṣṣa nittharaṇaṃ nikkhamaṇaṃ. **Bhārassa nikkhepananti** rūpādipañcakkhandhabhārassa khipanaṃ chaḍḍanaṃ. **Samsāravaṭṭassa upacchedanti** khandhādipañipāṭisaṃsāravaṭṭassa hetunassanena ucchiḍḍanaṃ. **Santāpassa nibbāpananti** kilesasantāpassa nibbutiṃ. **Parilāhassa paṭipassaddhanti** kilesapariḷāhassa vūpasamaṃ paṭipassambhanaṃ. **Dhammadhajassa ussāpananti** navavidhalokuttaradhammassa ussāpetvā ṭhapaṇaṃ. **Paramatthaṃ amataṃ nibbānanti** uttamaṭṭhena paramatthaṃ. Natthi etassa maraṇasaṅkhātāṃ matanti amataṃ. Kilesavisapaṭipakkhattā agadanti paṭipakkhattā. Saṃsāradukkhaṭṭhapaṭipakkhabhūtaṃ nibbutanti **nibbānaṃ**. Natthettha taṇhāsaṅkhātāṃ vānanti paṭipakkhattā **nibbānaṃ**.

Mahesakkhehi sattehi mahānubhāvehi sakkādihi sattehi. **Pariyesitoti** pariyeṭṭho. **Kaṃ devadevoti** devānaṃ atidevo kuhiṃ. **Kaṃ narāsabhoti** uttamapuriso.

24. **Uddhaṃ adho tiriyaṇcāpi majjheti** ettha **uddhanti** anāgataddhā vuccati. **Adhoti** atītaddhā. **Tiriyaṇcāpi majjheti** paccuppannaddhā. **Etesu nandiṇca nivesanaṇca, panujja viññānanti** etesu uddhādīsu taṇhāṇca diṭṭhinivesanaṇca abhisaṅkhāraviññāṇaṇca panudehi. Panuditvā ca **bhave na tiṭṭheti** evaṃ sante duvidhepi bhave na tiṭṭheyya. Evaṃ tāva panujjasaddassa panudehīti imasmiṃ atthavikappe sambandho. Panuditvāti etasmiṃ pana atthavikappe bhave na tiṭṭheti ayameva sambandho. Etāni nandīnivesanaviññāṇāni panuditvā duvidhepi bhave na tiṭṭheyyāti.

Sahokāsavasena devaloko uddhaṃ. Apāyaloko adho. Manussaloko majjhe. Tattha **kusalā dhammā**ti apāyaṃ muñcivā upari paṭisandhidānato kusalā dhammā **uddhanti** vuccanti. **Akusalā dhammā** apāyesu paṭisandhidānato **adhoti**. Tadubhayavimuttatā **abyākata dhammā tiriyaṇcāpi majjheti** vuccanti. Sabboparivasena arūpadhātu uddhaṃ. Sabba-adhavasena kāmādhātu adho. Tadubhayantaravasena rūpadhātu majjhe. Kāyacittābādhakhananavasena sukhā vedanā uddhaṃ. Dukkhamanavasena dukkhā vedanā adho. Adukkhamasukhā vedanā majjhe. Attabhāvasena paricchedaṃ dassento “**uddhanti uddhaṃ pādatalā**”ti-ādimāha. Tattha **uddhaṃ pādatalā**ti pādatalato upari. **Adho kesamatthakā**ti kesamatthakato adho. **Majjheti** dvinnāṃ antaraṃ.

Puññābhisāṅkhārasahagataṃ viññāṇanti terasavidhapuññābhisāṅkhārasampayuttaṃ kammaviññāṇaṃ. **Apuññābhisāṅkhārasahagataṃ viññāṇanti** dvādasavidha-apuññābhisāṅkhārasampayuttaṃ kammaviññāṇaṃ. **Āneñjābhisāṅkhārasahagataṃ viññāṇanti** catubbidhaṃ āneñjābhisāṅkhārasahagataṃ kammaviññāṇaṃ. **Nujjāti** khīpa. **Panujjāti** atīva khīpa. **Nudāti** luñca. **Panudāti** atīva luñca. **Pajahāti** chaḍḍehi. **Vinodehīti** dūraṃ karohi.

Kammabhavañcāti puññābhisāṅkhāracetanāva. **Paṭisandhikañca** punabbhavanti paṭisandhiyā rūpādipunabbhavañca. **Pajahanto** paṭhamamaggena, **vinodento** duttiyamaggena, **byantikaronto** tatiyamaggena, **anabhāvaṃ gamento** catutthamaggena. **Kammabhava na tiṭṭheyyāti** puññādi-abhisāṅkhāre na tiṭṭheyya.

25. Etāni vinodetvā bhava atīṭṭhanto eso—**evaṃ viharīti** gāthā. Tattha **idhevāti** imasmiṃyeva sāsane, imasmiṃyeva vā attabhāve. Imissā gāthāya niddeso uttānatthova.

26. **Sukittitaṃ Gotama’nūpadhīkanti** ettha **anūpadhīkanti** nibbānaṃ, taṃ sandhāya Bhagavantaṃ ālapanto āha “sukittitaṃ Gotama’nūpadhīkaṇ”ti.

Niddese **kilesā cāti** upatāpanaṭṭhena rāgādayo kilesā ca rāsaṭṭhena vipākabhūtā pañcakkhandhā ca kusalādi-abhisāṅkhārā cetanā ca “upadhī”ti vuccanti kathīyanti. **Upadhippahānaṃ** tadanāgappahānena, **upadhivūpasamaṃ** vikkhambhanappahānena, **upadhipaṭinissaggaṃ** samucchadappahānena, **upadhipaṭipassaddhaṃ** phalenāti.

27. Na kevalaṃ dukkhameva pahāsi—**te cāpīti** gāthā. Tattha **aṭṭhitanti** sakkaccaṃ, sadā vā. **Taṃ taṃ namassāmīti** tasmā taṃ namassāmi. **Sameccāti** upagantvā. **Nāgāti** Bhagavantaṃ ālapanto āha.

Niddese **sameccāti** jānitvā, ekato hutvā vā. **Abhisameccāti** paṭivijjhivā. **Samāgantvāti** sammukhā hutvā. **Abhisamāgantvāti** samīpaṃ gantvā. **Sammukhāti** sammukhe. **Āgum na karotīti** pāpaṃ na karoti.

28. Idāni naṃ Bhagavā “addhā hi Bhagavā pahāsi dukkhaṇ”ti evaṃ tena brāhmaṇena viditopi attānaṃ anupanetvāva pahīnadukkhena puggalena

ovadanto “**yaṃ brāhmaṇaṃ**”ti gāthamāha. Tassattho—**yaṃ** taṃ abhijānanto “**ayaṃ bāhitapāpattā brāhmaṇo**, vedehi gatattā **vedagū**, kiñcanābhāvā **akiñcano**, kāmesu ca bhavesu ca asattattā **kāmabhava asatto**”ti jaññā jāneyyāsi. **Addhā** hi so oghamimaṃ atāri, **tiṇṇo** ca **pāraṃ** akhilo **akaṅkho**.

Niddese **rāgakiñcananti** rāgapalibodhaṃ. **Dosakiñcananti**-ādipi eseva nayo. **Kāmoghaṃ tiṇṇo** anāgāminimaggena. **Bhavoghaṃ tiṇṇo** arahattamaggena. **Diṭṭhogaṃ tiṇṇo** sotāpattimaggena. **Avijjoghaṃ tiṇṇo** arahattamaggena. **Saṃsārapathaṃ tiṇṇo** kusalākusalakammappabhedenāti. **Uttiṇṇo** paṭhamamaggena. **Nittiṇṇo** dutiyamaggena. **Atikkanto** tatiyamaggena. **Samatikkanto** catutthamaggena. **Vītivatto** phalena.

29. Kiñca bhiyyo—**vidvā** ca **yoti** gāthā. Tattha **idhāti** imasmim̐ sāsane, attabhāve vā. **Visajjāti** vosajjitvā.

Niddese **sajjanti** muñcanaṃ. **Visajjanti** vosajjanaṃ. Sesam̐ sabbattha pākaṭameva. Evaṃ Bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi. Desanāpariyosāne ca vuttasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya Cūḷaniddesaṭṭhakathāya

Mettaḡumāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Dhotakamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

30. Pañcame Dhotakasutte—**vācābhikaṅkhāmīti** vācam̐ abhikaṅkhāmi. **Sikkhe nibbānamattanoti** attano rāgādīnaṃ nibbānatthāya adhisīlādīni sikkheyya. Niddese apubbaṃ natthi.

31. **Itoti** mama mukhato.

Niddese **ātappanti** kilesatāpanaṃ. **Ussāhanti** asaṅkocaṃ. **Usselīnti** balavavīriyaṃ. **Thāmanti** asithilaṃ. **Dhitinti** dhāraṇaṃ. **Vīriyaṃ** karohīti parakkamaṃ karohi. **Chandaṃ** janehīti rucim̐ uppādehi.

32. Evaṃ vutte attamano dhotako Bhagavantaṃ abhiṭṭhavamāno kathamkathāpamokkhaṃ yācanto “**passāmahan**”ti gāthamāha. Tattha **passāmahan devamanussaloketi** passāmi ahaṃ devamanussaloke. **Taṃ taṃ namassāmīti** taṃ evarūpaṃ taṃ namassāmi. **Pamuñcāti** pamocehi.

Niddese **Paccekabuddhā**¹ taṃ taṃ ārammaṇaṃ pāṭiyekkaṃ catusaccaṃ sayameva Buddhā paṭivedhappattāti Paccekabuddhā. **Sīhasīhoti** achambhitaṭṭhena sīhānaṃ atisiho. **Nāganāgoti** nikkilesaṭṭhena, mahantaṭṭhena vā nāgānaṃ atināgo. **Gaṇigaṇīti** gaṇavantānaṃ atīva gaṇavā. **Munimunīti** ñāṇavantānaṃ atīva ñāṇavā. **Rājarājāti** uttamarājā. **Muñca manti** mocehi maṃ. **Pamuñca manti** nānāvidhena muñcehi maṃ. **Mocehi manti** sithilaṃ karoḥi maṃ. **Pamocehi manti** atīva sithilaṃ karoḥi maṃ. **Uddhara manti** maṃ saṃsārapaṅkā uddharitvā thale paṭiṭṭhāpehi. **Samuddhara mati** sammā uddharitvā thale paṭiṭṭhāpehi maṃ. **Vuṭṭhāpehīti** vicikicchāsallato apanetvā visuṃ karaṇavasena uṭṭhāpehi.

33. Athassa Bhagavā attādhīnameva kathamkathāpamokkhaṃ oghataraṇamukhena dassento “**nāhan**”ti gāthamāha. Tattha **nāhaṃ sahissāmīti** ahaṃ na sahissāmi na sakkomi, na vāyamiṣṣāmīti vuttaṃ hoti. **Pamocanāyāti** pamocetuṃ. **Kathamkathinti** sakaṅkhaṃ. **Taresīti** tareyyāsi.

Niddese **na ihāmīti** payogaṃ na karomi. **Na samīhāmīti** atīva payogaṃ na karomi. **Assaddhe puggaleti** ratanattaye saddhāviraḥite puggale. **Acchandiketi** maggaphalatthaṃ ruciviraḥite. **Kusīteti** samādhiviraḥite. **Hīnavīriyeti** nibbīriye. **Appaṭipajjamāneti** paṭipattiyā na paṭipajjamāne.

34. Evaṃ vutte attamanataro dhotako Bhagavantaṃ abhiṭṭhavamāno anusāsaniṃ yācanto “**anusāsa brahme**”ti gāthamāha. Tattha **brahmeti** seṭṭhavacanameṭaṃ. Tena Bhagavantaṃ āmantayamāno āha “anusāsa brahme”ti. **Vivekadhammanti** sabbasāṅkhāravivekaṃ nibbānadhammaṃ. **Abyāpajjamānoti** nānappakāraṇaṃ anāpajjamāno. **Idheva santoti** idheva samāno. **Asitoti** anissito.

1. Paccekasambuddhā... (sabbattha)

35-7. Ito parā dve gāthā Mettagūsutte¹ vuttanayā eva. Kevalañhi tattha dhammaṃ, idha santinti ayaṃ viseso. Tatiyagāthāyapi pubbaḍḍhaṃ tattha vuttanayameva. Aparaddhe **saṅgoti** sajjanaṭṭhānaṃ, laggananti vuttaṃ hoti. Sesaṃ sabbattha pākaṭameva.

Evam Bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca vuttasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammapajjotikāya Cūlaniddesaṭṭhakathāya

Dhotakamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Upasīvamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

38. Chaṭṭhe Upasīvasutte—**mahantamoghanti** mahantaṃ oghaṃ. **Anissitoti** puggalaṃ vā dhammaṃ vā anallīno. **No visahāmīti** na sakkomi. **Ārammaṇanti** nissayaṃ. **Yaṃ nissitoti** yaṃ dhammaṃ vā puggalaṃ vā nissito.

Niddese **kāmoghanti** anāgāmimaggena kāmoghaṃ. Arahattamaggena **bhavoghaṃ**. Sotāpattimaggena **diṭṭhoghaṃ**. Arahattamaggena **avijjoghaṃ** tareyyaṃ. **Sakyakulā pabbajitoti** Bhagavato uccākulaparidīpanavasena vuttaṃ. **Ālambaṇanti** avattharivā ṭhānaṃ. **Nissayanti** allīyanaṃ. **Upanissayanti** apasāyanaṃ.

39. Idāni yasmā brāhmaṇo ākiñcaññāyatanaḷābhī tañca santampi nissayaṃ na jānāti. Tenassa Bhagavā tañca nissayaṃ uttariñca niyyānapathaṃ dassento “**ākiñcaññān**”ti gāthamāha. Tattha **pekkhamānoti** taṃ ākiñcaññāyatanaṃ samāpattiṃ sato samāpajjitvā vuṭṭhahitvā ca aniccādivasena passamāno. **Natthīti nissāyāti** taṃ “natthi kiñcī”ti pavattaṃ samāpattiṃ ārammaṇaṃ katvā. **Tarassu oghanti** tato pabhuti pavattāya vipassanāya yathānurūpaṃ catubbidhampi oghaṃ tarassu. **Kathāhīti** kathaṃkathāhi. **Taṇhakkhayaṃ nattamahā’bhipassāti** rattindivaṃ nibbānaṃ vibhūtaṃ katvā passa. Etenassa diṭṭhadhammasukhavihāraṃ kathesi.

1. Khu 8. 7 piṭṭhe.

Niddese **taññeva viññāṇaṃ abhāvetīti** ākāśālambaṇaṃ katvā pavattamahaggataviññāṇaṃ abhāveti abhāvaṃ gameti. **Vibhāvetīti** vividhā abhāvaṃ gameti. **Antaradhāpetīti** adassanaṃ gameti. **Natthi kiñcīti passatīti** antamaso bhaṅgamattampissa natthīti passati.

40. Idāni “kāme pahāyā”ti sutvā vikkhambhanavasena attanā pahīne kāme sampassamāno **“sabbesū”**ti gāthamāha. Tattha **hitvā maññanti** aññaṃ tato heṭṭhā chabbidhampi samāpattiṃ hitvā. **Saññāvimokkhe parameti** sattasu saññāvimokkhesu uttame Ākiñcaññāyatane. **Tiṭṭhe nu so tattha anānuyāyīti** so puggalo tattha Ākiñcaññāyatanabrahmaloke avigacchamāno tiṭṭheyya. Nū-ti pucchati.

Niddese **aviccamānoti** aviyujjamāno. **Avigacchamānoti** viyogaṃ anāpajjamāno. **Anantaradhāyamānoti** antaradhānaṃ anāpajjamāno. **Aparihāyamānoti** anantarāparihānaṃ anāpajjamāno.

41-2. Athassa Bhagavā saṭṭhikappasahassamattakaṃyeva ṭhānaṃ anujānanto catutthaṃ gāthamāha. Evaṃ tassa tattha ṭhānaṃ sutvā idānissa sassatucchedabhāvaṃ pucchanto **“tiṭṭhe ce”**ti gāthamāha. Tattha **pūgampi vassānanti** anekasaṅkhyampi vassānaṃ, gaṇanarāsinti attho. “Pūgampi vassānī”tipi pāṭho. Tattha vibhattibyattayena sāmivacanassa paccattavacanāṃ kātappaṃ, pūganti vā etassa bahūnīti attho vattabbo. “Pūgānī”ti vāpi pāṭhanti, purimapāṭhoyeva sabbasundaro. **Tattheva so sīti siyā vimuttoti** so puggalo tatthevākiñcaññāyatane nānādukkhehi vimutto sītibhāvappatto bhaveyya, nibbānappatto sassato hutvā tiṭṭheyyāti adhippāyo. **Cavetha viññāṇaṃ tathāvidhassāti** “udāhu tathāvidhassa viññāṇaṃ anupādāya parinibbāyeyyā”ti ucchedaṃ pucchati, “paṭisandhiggahaṇatthaṃ vāpi bhaveyyā”ti paṭisandhimpī tassa pucchati.

Tassa viññāṇaṃ caveyyāti tassa Ākiñcaññāyatane uppannassa viññāṇaṃ cutiṃ pāpuṇeyya. **Ucchiḍḍeyyāti** ucchedaṃ bhaveyya. **Vinasseyyāti** vināsaṃ pāpuṇeyya. **Na bhaveyyāti** abhāvaṃ gameyya. **Upapannassāti** paṭisandhivasena upapannassa.

43. Athassa Bhagavā ucchedasassataṃ anupagamma tatthupapannassa ariyasāvakassa anupādāya parinibbānaṃ dassento “**accī yathā**”ti gāthamāha. Tattha **atthaṃ paletī**ti atthaṃ gacchati. **Na upeti saṅkhanti** “asukaṃ nāma disaṃ gato”ti vohāraṃ na gacchati. **Evam Munī nāmakāyā vimuttoti** evaṃ tattha uppanno sekkhamuni pakatiyā pubbeva rūpakāyā vimutto, tattha catutthamaggaṃ nibbattetvā dhammakāyassa¹ pariññātattā puna nāmakāyāpi vimutto ubhatobhāgavimutto khīṇāsavo hutvā anupādānibbānasaṅkhātāṃ atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ “khattiyo vā brāhmaṇo vā”ti evamādikaṃ.

Niddese **khittā**ti calitā. **Ukkhittā**ti aticalitā. **Nunnā**ti papphoṭiyā. **Paṇunnā**ti dūrīkatā. **Khambhitā**ti paṭikkamāpitā. **Vikkhambhitā**ti na santike katā.

44. Idāni “atthaṃ paletī”ti sutvā tassa yoniso atthamasallakkhento “**atthaṅgato so**”ti gāthamāha. Tassattho—so atthaṅgato udāhu natthi, **udāhu ve sassatiyā** sassatabhāvena **arogo** avipariṇāmadhammo soti evaṃ **taṃ me Munī sādhu** byākarohi. Kiṃ kārāṇā? **Tathā hi te vidito esa dhammoti**.

Niddese **niruddhoti** nirodhaṃ patto. **Ucchinnoti** ucchinnasantāno. **Vinaṭṭhoti** vināsaṃ patto.

45. Athassa Bhagavā tathā avattabbataṃ dassento “**atthaṅgatassā**”ti gāthamāha. Tattha **atthaṅgatassā**ti anupādāparinibbutassa. **Na pamāṇama’tthī**ti rūpādipamāṇaṃ natthi. **Yena naṃ vajjunti** yena rāgādinā naṃ vadeyyuṃ. **Sabbesu dhammesū**ti sabbesu khandhādidhammesu.

Niddese **adhivacanāni cā**ti sirivaḍḍhako dhanavaḍḍhakoti-ādayo hi vacanamattaṃyeva adhikāraṃ katvā pavattā adhvacanā nāma. Adhvacanānaṃ pathā **adhivacanapathā** nāma. “Abhisāṅkharontīti kho bhikkhave tasmā saṅkhārā”ti² evaṃ niddhāritvā sahetukaṃ katvā vuccamānā abhilāpā **nirutti** nāma. Niruttīnaṃ pathā **niruttipathā** nāma. “Takko vitakko

1. Nāmakāyassa (Syā, Ka)

2. Sam 2. 72 piṭṭhe.

saṅkappo”¹ti evaṃ tena tena pakārena paññāpanato **paññatti** nāma.
Paññattīnaṃ pathā **paññattipathā**² nāma. Sesāṃ sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ Bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi,
desanāpariyosāne ca vuttasadisova dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya Cūḷaniddesaṭṭhakathāya

Upasīvamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Nandamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

46. Sattame Nandasutte—paṭhamagāthāyattho—**loke** khattiyādayo **janā**
ājīvakanigaṇṭhādike sandhāya “santi loka munayo”ti vadanti. **Tayidaṃ**
kathaṃsūti kiṃ nu kho te samāpattiñāḍādinā ñāṇena upapannattā
ñāṇūpapannaṃ Muni no vadanti, evaṃvidhaṃ nu vadanti, **udāhu ve**
nānappakārakena lūkhajīvitasaṅkhātēna **jīvitenūpapannanti**.

Niddese **aṭṭhasamāpattiñāṇena vāti** paṭhamajjhānādi-
aṭṭhasamāpattisampayuttañāṇena vā. **Pañcābhinnāñāṇena vāti**
pubbenivāsādi jānanañāṇena vā.

47. Athassa Bhagavā tadubhayampi paṭikkhipitvā Munim dassento “**na**
diṭṭhiyā”ti gāthamāha.

48. Idāni “diṭṭhādīhi suddhī”ti vadantānaṃ vāde kaṅkhāpahānatthaṃ
“**ye kecime**”ti pucchati. Tattha **anekarūpenāti** kotūhalamaṅgalādināpi.
Tattha yatā carantāti tattha sakkāyadiṭṭhiyā guttā viharantā.

49. Athassa tathā suddhi-abhāvaṃ dīpento Bhagavā catutthaṃ
gāthamāha.

50. Evaṃ “nātarimsū”ti sutvā idāni yo atari, taṃ sotukāmo “**ye**
kecime”ti pucchati. Athassa Bhagavā oghatiṇṇamukhena jātijarātīṇe
dassento chaṭṭhaṃ gāthamāha.

1. Abhi 1. 18 piṭṭhādīsu.

2. Abhi-Ṭṭha 1. 94 piṭṭhe passitabbaṃ.

51. Tattha **nivutā**ti ovuṭā pariyoṇaddhā. **Ye sīdhā**ti ye su idha, ettha ca su-iti nipātamattam. **Taṇham pariññāyā**ti tīhi pariññāhi taṇham parijānitvā. Sesaṃ sabbattha pubbe vuttanayattā pākaṭameva.

52. Evaṃ Bhagavā arahattanikūṭeneva desanam niṭṭhāpesi, desanāpariyosāne pana Nando Bhagavato bhāsitaṃ abhinandamāno **etā’bhinandāmī**ti gāthamāha. Idhāpi ca pubbe vuttasadiso eva dhammābhisamayō ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya Cūlaniddesaṭṭhakathāya

Nandamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Hemakamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

53. Aṭṭhame Hemakasutte—**ye me pubbe viyākamsū**ti ye Bāvari-ādayo pubbe mayham sakaṃ laddhiṃ viyākamsu. **Huraṃ Gotamasāsanā**ti Gotamasāsanato pubbataram. **Sabbarṃ taṃ takkavaḍḍhananti** sabbarṃ taṃ kāmavitakkādivaḍḍhanam.

Ye caññe tassa ācariyāti ye ca aññe tassa Bāvariyaṃ ācāre sikkhāpakā ācariyā. **Te sakaṃ diṭṭhinti** te ācariyā attano diṭṭhiṃ. **Sakaṃ khantinti** attano khamanam. **Sakaṃ rucinti** attano rocanam. **Vitakkavaḍḍhananti** kāmavitakkādivitakkānam uppādanam punappunam pavattanam. **Sanḥkappavaḍḍhananti** kāmasaṅkappādīnam vaḍḍhanam. Imāni dve padāni sabbaśāṅgāhikavasena vuttāni. Idāni kāmavitakkādi ke sarūpato dassetuṃ “**kāmavitakkavaḍḍhanan**”ti-ādīnā nayena navavitakke dassesi.

54. **Taṇhānigghātananti** taṇhāvināsanam.

55-6. Athassa Bhagavā taṃ dhammam ācikkhanto “**idhā**”ti gāthādvayamāha. Tattha **etadaññāya ye satā**ti etaṃ nibbānam padamaccutaṃ “sabbe saṅkhārā aniccā”ti-ādīnā¹ nayena vipassantā anupubbena jānitvā ye

1. Khu 1. 53; Khu 2. 317; Abhi 4. 385 piṭṭhādīsu.

kāyānupassanāti-ādīhi satā. **Diṭṭhadhammābhiniibbutā**ti veditadhammattā diṭṭhadhammā ca rāgādinibbānena ca abhinibbutā. Sesāṃ sabbattha pākaṭameva.

Evam Bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi,
desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya Cūḷaniddesaṭṭhakathāya

Hemakamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Todeyyamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

57. Navame Todeyyasutte—**vimokkho tassa kīdisoti** tassa kīdiso vimokkho icchitabboti pucchati.

58. Idānissa aññavimokkhābhāvaṃ dassento Bhagavā dutiyaṃ gāthamāha. Tattha **vimokkho tassa nā’paroti** tassa añño vimokkho natthi.

59. Evam “taṇhakkhayo eva vimokkho”ti vuttepi tamatthaṃ asallakkhento “**nirāsaso so uda āsasāno**”ti puna pucchati. Tattha **uda paññakappī**ti udāhu samāpattiñāṇādinā ñāṇena taṇhākappaṃ vā diṭṭhikappaṃ vā kappayati.

60. Athassa Bhagavā taṃ ācikkhanto catutthaṃ gāthamāha. Tattha **kāmabhaveti** kāme ca bhave ca.

Rūpe nāsīsatīti catusamuṭṭhānike rūpārammaṇe chandarāgavasena na pattheti. **Saddhā**disupi eseva nayo. Palibodhaṭṭhena rāgo eva kiñcanaṃ **rāgakiñcanaṃ** madanaṭṭhena vā. **Dosakiñcana**disupi eseva nayo. Sesāṃ sabbattha pākaṭameva.

Evam Bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi,
desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya Cūḷaniddesaṭṭhakathāya

Todeyyamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Kappamāṇavasuttaniddesaṇṇanā

61. Dasame Kappasuttaniddese—**majjhe sarasminti** purimapacchimakoṭipaṇṇābhāvato majjhabhūte saṃsāreti vuttaṃ hoti. **Tiṭṭhatanti** tiṭṭhamānānaṃ. **Yathāyidaṃ nāparam** siyāti yathā idaṃ dukkhaṃ puna na bhaveyya.

Āgamananti pubbantato idhāgamanāṃ. **Gamananti** ito paralokagamanāṃ. **Gamanāgamananti** tadubhayavasena vuttaṃ. **Kālanti** maraṇakālaṃ. **Gatīti** nibbatti. **Bhavābhavoti** bhavato bhavo. **Cūti cāti** bhavato cavanañca. **Upapatti cāti** cutassa upapatti ca. **Nibbatti cāti** pātubhāvo ca. **Bhedo cāti** khandhabhedo ca. **Jāti cāti** jananañca. **Jarā cāti** hāni ca. **Maraṇāñcāti** jīvitindriyassa cāgo ca. **Purimāpi koṭi na paṇṇāyatīti** pubbāpi koṭi natthi na saṃvajjati. Tathā **pacchimāpi koṭi**.

Ettakā jātiyoti etaparamā jātiyo. **Vatṭaṃ vattīti** saṃsārapavatti. **Tato paraṃ na vattatīti** tato uddhaṃ nappavattati. **Hevaṃ natthīti** evaṃ natthi na saṃvijjati. **Hi-iti** nipāto. **Anamataggoyanti** ayaṃ saṃsāro aviditaggo.

Avijjānīvaraṇānanti avijjāya āvaritānaṃ. **Taṇhāsaṃyojanānanti** kāmarāgasāṅkhātataṇhābandhanabaddhānaṃ. **Sandhāvatanti** kāmādhātuyā punappunaṃ dhāvantaṃ. **Samśaratanti** rūpārūpadhātuyā saṃsarantaṃ. **Dukkhaṃ paccaṇubhūtaṃ** kāyikacetasikadukkhaṃ anubhūtaṃ vinditaṃ. **Tibbanti** bahalaṃ. **Byasananti** avaḍḍhi vināso. **Kaṭasī vaḍḍhitīti** susānavāḍḍhitaṃ. **Alamevāti** yuttameva. **Sabbasaṅkhāresūti** tebhūmakasaṃsāresu. **Nibbinditunti** ukkaṇṭhituṃ. **Virajjitunti** virāgaṃ uppādetuṃ. **Vimuccitunti** mocetuṃ. **Vatṭaṃ vattissatīti** saṃsārapavattaṃ tebhūmakavatṭaṃ anāgate pavattissati. **Tato paraṃ na vattissatīti** tato uddhaṃ anāgate saṃsārapavattaṃ nappavattissati. **Jātibhayeti** jātiṃ paṭicca uppajjanakabhaye. **Jarābhayādisupi** eseṇa nayo.

62-3. Athassa Bhagavā tamatthaṃ byākaronto uparūparigāthāyo abhāsi. Dutiyagāthā vuttatthāyeva. Tatiyagāthāya **akiñcananti** kiñcanaṇaṭṭhapaṭṭhaṃ. **Anādānanti** ādānaṇaṭṭhapaṭṭhaṃ, kiñcanaḍḍānavūpasamanti vuttaṃ hoti. **Anāparanti** aparapaṭibhāgaḍḍipavirahitaṃ, seṭṭhanti vuttaṃ hoti.

64. Catutthagāthāya **na te mārassa paddhagūti** te mārassa paddhacarā paricārikā sissā na honti.

Mahājanam pāse niyojetvā māretīti **māro**. Akusalakamme niyuttattā **kaṇho**. Chasu devalokesu adhipatittā **adhipati**. Akusalānam dhammānam antam gatattā **antagū**. Pāpajanam na muñcatīti **namuci**. Sativippavāsappamattapuggalānam ñātakoti **pamattabandhu**. Sesam sabbetthapākaṭameva.

Evam Bhagavā idampi suttaṁ arahattanikūṭeneva desesi,
desanāpariyosāne ca pubbasadisova dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya Cūḷaniddesaṭṭhakathāya

Kappamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā

11. Jatukaṇṇimāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

65. Ekādasame Jatukaṇṇisutte—**sutvānahaṁ vīra akāmakāminti** ahaṁ “itipi so Bhagavā”ti-ādinā¹ nayena vīra kāmānam akāmanato akāmakāminī Buddhā sutvā. **Akāmamāgamanti** nikkāmaṁ Bhagavantaṁ pucchituṁ āgatomhi. **Sahajanettāti** saha jātasabbaññutaññāṇacakkhu. **Yathātacchanti** yathātathaṁ. **Brūhi meti** puna yācanto bhaṇanti. Yācanto hi sahasakkhattumpi bhaṇeyya, ko pana vādo dvikkhattuṁ.

Itipi so Bhagavā Arahaṁ Sammāsambuddhoti imesaṁ padānaṁ attho heṭṭhā vuttova. Vijjāhi pana caraṇena ca sampannattā **Vijjācaraṇasampanno**. Tattha **vijjāti** tissopi vijjā aṭṭhapi vijjā. Tisso vijjā Bhayabheravasutte² vuttanayena veditabbā, aṭṭha Ambaṭṭhasutte³. Tattha hi vipassanāñāṇena manomayiddhiyā ca saha cha abhiññā pariggahetvā aṭṭha vijjā vuttā. **Caraṇanti** silāsaṁvaro indriyesu guttadvāratā bhojane mattaññutā jāgariyānuyogo satta saddhammā cattāri rūpāvacarajjhānā nīti ime pannarasa dhammā veditabbā. Imeyeva hi pannarasa dhammā yasmā

1. Vi 1. 1; Dī 1. 46, 82, 104; Aṁ 2. 252; Saṁ 3. 298; Ma 3. 310 piṭṭhesu.

2. Ma 1. 20 piṭṭhādīsu.

3. Dī 1. 82 piṭṭhādīsu.

etehi carati ariyasāvako gacchati amataṃ disaṃ, tasmā “caraṇan”ti vuttā. Yathāha “idha mahānāma ariyasāvako sīlavā hoti”ti sabbaṃ Majjhimaapaṇṇāsake¹ vuttanayena vedītabbā. Bhagavā imāhi vijjāhi iminā ca caraṇena samannāgato, tena vuccati Vijjācaraṇasampannoti. Tattha vijjāsampadā Bhagavato sabbaññutaṃ pūretvā ṭhitā, caraṇasampadā mahākāruṇikatā. So sabbaññutāya sabbasattānaṃ atthānatthaṃ ñatvā mahākāruṇikatāya anattaṃ parivajjetvā atthe niyojati, yathā taṃ vijjācaraṇasampanno. Tenassa sāvakaṃ suppaṭipannā honti, no duppaṭipannā, vijjācaraṇavipannānañhi sāvakaṃ attantapādayo viya².

Sobhanagamanattā sundaraṃ ṭhānaṃ gatattā sammā gatattā sammā ca gadattā **Sugato**. Gamanampi hi gatanti vuccati. Tañca Bhagavato sobhanaṃ parisuddhamanavajjaṃ. Kiṃ pana tanti? Ariyamaggo. Tena hesa gamanena khemaṃ disaṃ asajjamāno gatoti **sobhanagamanattā Sugato**. Sundarañcesa ṭhānaṃ gato amataṃ nibbānanti **sundaraṃ ṭhānaṃ gatattāpi Sugato**. Sammā ca gato tena tena maggena pahīne kilese puna apaccāgacchanto. Vuttaṃ hetam—

“Sotāpattimaggena ye kilesā pahīnā, te kilese na puneti na paccehi na paccāgacchatīti Sugato -pa-. Arahattamaggena ye kilesā pahīnā, te kilese na puneti na paccehi na paccāgacchatīti Sugato”ti³.

Sammā vā gato Dīpaṅkarapādamūlato pabhūti yāva Bodhimaṇḍatāva samatimsapāramīpūrikāya sammā paṭipattiyā sabbalokassa hitasukhameva karonto sassataṃ ucchedaṃ kāmasukhaṃ attakilamathanti ime ca ante anupagacchanto gatoti **sammā gatattāpi Sugato**. Sammā cesa gadati yuttaṭṭhānesu yuttameva vācaṃ bhāsatīti **sammā gadattāpi Sugato**.

Tatridaṃ sādhakasuttaṃ—

“Yaṃ Tathāgato vācaṃ jānāti abhūtaṃ atacchaṃ anattaṃ hitaṃ, sā ca paresaṃ appiyā amanāpā, na taṃ Tathāgato vācaṃ bhāsatī. Yampi Tathāgato vācaṃ jānāti bhūtaṃ

1. Ma 2. 17 piṭṭhādīsu.

2. Vi-Ṭṭha 1. 88 piṭṭhe passitabbā.

3. Khu 7. 88; Khu 8. 83 piṭṭhesu.

tacchaṃ anattasaṃhitam, sā ca paresaṃ appiyā amanāpā, tampi Tathāgato vācaṃ na bhāsati. Yañca kho Tathāgato vācaṃ jānāti bhūtaṃ tacchaṃ atthasaṃhitam, sā ca paresaṃ appiyā amanāpā, tatra kālaññū Tathāgato hoti tassā vācāya veyyākaraṇāya. Yaṃ Tathāgato vācaṃ jānāti abhūtaṃ atacchaṃ anattasaṃhitam. Sā ca paresaṃ piyā manāpā, na taṃ Tathāgato vācaṃ bhāsati. Yampi Tathāgato vācaṃ jānāti bhūtaṃ tacchaṃ anattasaṃhitam, sā ca paresaṃ piyā manāpā, tampi Tathāgato vācaṃ na bhāsati. Yañca kho Tathāgato vācaṃ jānāti bhūtaṃ tacchaṃ atthasaṃhitam, sā ca paresaṃ piyā manāpā, tatra kālaññū Tathāgato hoti tassā vācāya veyyākaraṇāya”ti¹.

Evam **sammā gadattāpi Sugatoti** veditabbo.

Sabbathā viditalokattā pana **Lokavidū**. So hi Bhagavā sabhāvato samudayato nirodhato nirodhūpāyatoti sabbathā lokaṃ avedi aññāsi paṭivijjhi. Yathāha—

“Yattha kho āvuso na jāyati na jīyati na mīyati na cavati na upapajjati, nāhaṃ taṃ gamanena lokassa antaṃ ñāteyyaṃ daṭṭheyyaṃ patteyyanti vadāmi. Na cāhaṃ āvuso appatvāva lokassa antaṃ dukkhassa antakiriyaṃ vadāmi. Api cāhaṃ āvuso imasmiṃyeva byāmatte kaḷevare sasaññimhi samanake lokaṃ paññāpemi lokasamudayaṃ lokanirodhaṃ lokanirodhagāminiṃ paṭipadam.

Gamanena na pattaṃ, lokassanto kudācanaṃ.

Na ca appatvā lokantaṃ, dukkhā atthi pamocanaṃ.

Tasmā have Lokavidū Sumedho,

Lokantagū vusitabrahmacariyo.

Lokassa antaṃ samitāvi ñatvā,

Nāsīsatī lokamimaṃ paraṇcā”ti².

1. Ma 2. 57 piṭṭhādīsu.

2. Saṃ 1. 16; Am 1. 357 piṭṭhādīsu.

Api ca—tayo lokā saṅkhāraloko sattaloko okāsalokoti. Tattha “eko loko sabbe sattā āhāraṭṭhitikā”¹ āgataṭṭhāne saṅkhāraloko veditabbo. “Sassato lokoti vā asassato lokoti vā”² āgataṭṭhāne sattaloko.

“Yāvatā candimasūriyā pariharanti, disā bhanti virocamaṇā.

Tāva saḥassadhā loko, ettha te vattatī vaso”³—

āgataṭṭhāne okāsaloko. Tampi Bhagavā sabbathā avedī. Tathā hissa “eko loko sabbe sattā āhāraṭṭhitikā. Dve lokā nāmañca rūpañca. Tayo lokā tisso vedanā. Cattāro lokā cattāro āhārā. Pañca lokā pañcupādānakkhandhā. Cha lokā cha ajjhattikāni āyatanāni. Satta lokā satta viññāṇaṭṭhitiyo. Aṭṭha lokā aṭṭha lokadhammā. Nava lokā nava sattāvāsā. Dasa lokā dasāyatanāni. Dvādasa lokā dvādasāyatanāni. Aṭṭhārasalokā aṭṭhārasa dhātuyo”⁴ ayaṃ saṅkhāralokopi sabbathā vidito.

Yasmā panesa sabbesampi sattānaṃ āsayam jānāti, anusayam jānāti, caritam jānāti adhimuttim jānāti, apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye, svākāre dvākāre, suviññāpaye duviññāpaye, bhabbe abhabbe satte jānāti. Tasmāssa sattalokopi sabbathā vidito. Yathā ca sattaloko, evaṃ okāsalokopi. Tathā hesa ekaṃ cakkavāḷaṃ āyāmato ca vitthārato ca yojanānaṃ dvādasa sataḥassāni catutimsa satāni sa paññāsañca yojanāni. Parikkhepatō—

Sabbaṃ sataḥassāni, chattimsa parimaṇḍalaṃ.

Dasa ceva saḥassāni, aḍḍhuḍḍhāni satāni ca.

1. Khu 9. 117 piṭṭhe.

2. Dī 1. 175; Ma 1. 212; Saṃ 2. 559; Abhi 2. 388; Abhi 4. 406 piṭṭhādīsu.

3. Ma 1. 404 piṭṭhe.

4. Khu 9. 117 piṭṭhe.

Tattha—

Duve satasahassāni, cattāri nahutāni ca.
Ettakam bahalattena, saṅkhātāyaṃ vasundharā.

Tassāyeva sandhārakam—

Cattāri satasahassāni, aṭṭheva nahutāni ca.
Ettakam bahalattena, jalam vāte patiṭṭhitam.

Tassāpi sandhārako—

Nava satasahassāni, māluto nabhamuggato.
Saṭṭhi ceva sahasāni, esā lokassa saṅṭhiti.

Evam saṅṭhite cettha yojanānam—

Caturāsīti sahasāni, ajjhogāḷho mahaṇṇave.
Accuggato tāvadeva, Sineru pabbatuttamo.
Tato upaḍḍhupaḍḍhena, pamāṇena yathākkamarū.
Ajjhogāḷhuggatā dibbā, nānāratana-cittitā.
Yugandharo Īsadharo, Karavīko Sudassano.
Nemindharo Vinatako, Assakaṇṇo giri brahā.
Ete satta mahāselā, Sinerussa samantato.
Mahārājānamāvāsā, devayakkhanisevitā.
Yojanānam satānucco, Himavā pañca pabbato.
Yojanānam sahasāni, tīṇi āyatavittthato.
Caturāsītisahasāhi, kūṭehi paṭimaṇḍito.
Tipaṇcayo janakkhandha-parikkhepā nagavhayā.
Paññāsayo janakkhandha-sākhāyāmā samantato.
Satayojanavittthiṇṇā, tāvadeva ca uggatā.
Jambū yassānubhāvena, jambudīpo pakāsito¹.

1. Visuddhi 1. 199; Vi-Ṭṭha 1. 91; Abhi-Ṭṭha 1. 336 piṭṭhādīsu.

Yañcetaṃ jambuyā pamāṇaṃ, etadeva Asurānaṃ cittapāṭaliyā,
garuḷānaṃ Simbalirukkhaṣṣa, Aparagoyāne Kadambassa, Uttarakurūsu
Kapparukkhaṣṣa, Pubbavidehe Sirīsassa, Tāvatiṃsesu Pāricchattakassāti.
Tenāhu porāṇa—

“Pāṭalī simbalī Jambū, devānaṃ Pāricchattako.
Kadambo Kapparukkho ca, Sirīsena bhavati sattamaṃ.
Dve asīti sahaṣṣāni, ajjhogāḷho mahaṇṇave.
Accuggato tāvadeva, cakkavāḷasiluccayo.
Parikkhipitvā taṃ sabbaṃ, lokadhātumayaṃ ṭhito”¹.

Tattha Candamaṇḍalaṃ ekūnapaññāsayaḥjanāṃ, Sūriyamaṇḍalaṃ
paññāsayaḥjanāṃ, Tāvatiṃsabhavanaṃ dasasahassayaḥjanāṃ, tathā
Asurabhavanaṃ Avīcimahānirayo jambudīpo ca. Aparagoyānaṃ
sattasahassayaḥjanāṃ. Tathā pubbavideho. Uttarakuru aṭṭhasahassayaḥjano.
Ekameko cettha mahādīpo pañcasatapañcasataparittadīpaparivāro. Taṃ
sabbampi ekaṃ cakkavāḷaṃ ekā lokadhātu. Tadantaresu Lokantarikanirayā.
Evaṃ anantāni cakkavāḷāni anantā lokadhātuyo Bhagavā anantena
Buddhaññena avedi aññāsi paṭivijjhi. Evamassa okāsalokopi sabbathā
vidito. Evampi **sabbathā viditalokattā Lokavidū**.

Attano pana guṇehi visiṭṭhatarassa kassaci abhāvato natthi etassa
uttaroti **Anuttaro**. Tathā hesa sīlaguṇenapi sabbaṃ lokaṃ abhibhavati
samādhi -pa- paññā. Vimuttiññāḍassanaguṇenapi. Sīlaguṇenapi asamo
asamasamo appaṭimo appaṭibhāgo appaṭipuggalo -pa-
vimuttiññāḍassanaguṇenapi. Yathāha—“na kho pañāhaṃ passāmi sadevake
loke -pa- sadevamanussāya attanā sīlasampannataran”² vitthāro.

Evaṃ Aggapasādasuttādīni³ “na me ācariyo atthi”⁴ ādikā gāthāyo ca
vitthāretabbā.

1. Visuddhi 1. 200; Abhi-Ṭṭha 1. 337 piṭṭhesu. 2. Saṃ 1. 141; Aṃ 1. 328 piṭṭhesu.

3. Aṃ 1. 343; Khu 1. 254 piṭṭhesu.

4. Ma 1. 227; Vi 3. 12; Abhi 4. 218; Khu 11. 228 piṭṭhādīsu.

Purisadamme sāretīti **Purisadammasārathi**, dameti vinetīti vuttam hoti. Tattha **purisadammā**ti adantā dametuṃ yuttā tiracchānapurisāpi manussapurisāpi amanussapurisāpi. Tathā hi Bhagavatā tiracchānapurisāpi Apalālo nāgarājā Cūḷodaro Mahodaro Aggisikho Dhūmasikho Aravāḷo nāgarājā Dhanapālako hatthīti evamādayo damitā nibbisā katā, saraṇesu ca sīlesu ca patitthāpitā. Manussapurisāpi Saccakanigaṇṭhaputta Ambaṭṭhamāṇava Pokkharasāti Soṇadanta Kūṭadantādayo. Amanussapurisāpi Ālavaka Sūciloma Kharaloma yakkha Sakka devarājādayo damitā vinītā vicitrehi vinayanūpāyehi. “Ahaṃ kho kesi purisadamme saṇhenapi vinemi, pharusenapi vinemi, saṇhapharusenapi vinemi”¹ti idaṃ cettha suttam¹ vitthāretabbam. Api ca Bhagavā visuddhasīlādīnaṃ paṭhamajjhānādīni sotāpannādīnaṃca uttarimaggaṇipadaṃ ācikkhanto dantepi dametiyeva.

Atha vā **Anuttaro purisadammasārathī**ti ekamevidaṃ atthapadaṃ. Bhagavā hi tathā purisadamme sāreti, yathā ekapallāṅkeneva nisinnā aṭṭha disā asajjamānā dhāvanti. Tasmā “Anuttaro purisadammasārathī”²ti vuccati. “Hatthidamakena bhikkhave hatthi dammo sārīto ekaṃyeva disaṃ dhāvati”³ti idaṃcettha suttam² vitthāretabbam³.

Vīriyavāti ariyamaggena sabbapāpakehi virato. **Pahū**ti pabhū. **Visavī**ti parasantāne vīriyuppādako. **Alamattoti** samatthacitto.

Viratoti ariyamaggena viratattā āyatim appaṭisandhiko. **Sabbapāpakehi nirayadukkham aticcā**ti āyatim appaṭisandhitāya nirayadukkham aticca ṭhito. **Vīriyavāsoti** vīriyaniketo. **So vīriyavā**ti so khīṇāsavo “vīriyavā”⁴ti vattabbataṃ arahati. **Padhānavā vīro tādī**ti imāni panassa thutivacanāni. So hi padhānavā maggaṇṇāpādhānena, vīro kilesārividdhamāsanāsamatthātāya, tādī nibbikāratāya. **Pavuccate tathattā**ti tathārūpo “vīriyavā”⁵ti pavuccati.

Te kāmakāminoti ete rūpādivatthukāme icchantā. **Rāgarāginoti** rāgena raṇjitā. **Saññāsaññīnoti** rāgasāññāya saññīno.

1. Am 1. 427 piṭṭhe.

2. Ma 3. 264 piṭṭhe.

3. Visuddhi 1. 297; Vi-Ṭṭha 1. 89 piṭṭhādīsupi passitabbam.

Nā kāme kāmetīti rūpādivatthukāme na pattheti. **Akāmoti** kāmehi virahito. **Nikkāmoti** nikkantakāmo.

Sabbaññūtaññānanti tiyaddhagataṃ sabbaneyyapathaṃ jānātīti sabbaññū, tassa bhāvo sabbaññutā, sabbaññutā eva ñāṇaṃ sabbaññūtaññāṇaṃ, sabbaññūtaññāṇasaṅkhātāṃ **nettañca** vāsanāya saha kilese parājetvā jītattā **jinabhāvo ca apubbaṃ acarimaṃ** apure apacchā **ekasmiṃ khaṇe** ekasmiṃ kāle **uppanno** pubbantato uddhaṃ pannoti uppanno.

66. **Tejītejasāti** tejena samannāgato tejasā abhibhuyya. **Yamaṃ vijaññaṃ jātijaṛāya idha vipphaṇanti** yaṃ ahaṃ jātijaṛāya phaṇabhūtaṃ dhammaṃ idheva jāneyyaṃ.

Jagatīti puthavī. **Sabbaṃ ākāśagatanti** sakalaṃ ākāśe pavattaṃ patthaṇaṃ. **Tamagatanti** tamameva tamagataṃ andhakāraṃ yathā gūthagataṃ muttagatanti. **Abhivihaccāti** nāsetvā. **Andhakāraṃ vidhamitvāti** cakkhuviññāṇupattinivāraṇaṃ andhakāraṃ palāpetvā. **Ālokaṃ dassayitvāti** sūriyālokaṃ dassayitvā. **Ākāseti** ajaṭākāse. **Antalikkheti** antaradhātusamatthacchokāse. **Gaganapatheti** devatānaṃ gamanamagge gacchati. **Sabbaṃ abhisāṅkhārasamudayaṃ** sakalaṃ kammaṃ samudayaṃ uppādaṃ, **taṇhanti** attho. **Kilesatamaṃ avijjandhakāraṃ vidhamitvāti** kilesatamasāṅkhātāṃ aññaṃṇaṃ avijjandhakāraṃ nīharitvā nāsetvā. **Ñāṇālokaṃ** paññālokaṃ dassayitvā. **Vatthukāme pari jānitvāti** rūpādivatthukāme nātatiraṇapariññāya jānitvā. **Kilesakāme pahāyāti** upatāpanasaṅkhāte kilesakāme phaṇapariññāya pajahitvā.

67. Athassa Bhagavā taṃ dhammaṃ ācikkhanto uparūparigāthāyo abhāsi. Tattha **nekkhammaṃ daṭṭhu khematoti** nibbānañca nibbānagāminiñca paṭipadaṃ “khemaṇ”ti disvā. **Uggahitanti** taṇhāvasena diṭṭhivasena gahitaṃ. **Nirattaṃ vāti** nirassitabbaṃ vā, muñcitabbanti vuttaṃ hoti. **Mā te vijjitthāti** mā te ahoṣi. **Kiñcananti** rāgādikiñcanaṃ, tampi te mā vijjitthā.

Muñcitabbanti muñcitvā na puna gahetabbaṃ. **Vijahitabbanti** cajitabbaṃ. **Vinodetabbanti** khipitabbaṃ. **Byantikātabbanti** vigatantaṃ kātābbaṃ. **Anabhāvaṃ gametabbanti** anu anu abhāvaṃ gametabbaṃ.

68-9. **Pubbeti** atīte saṅkhāre ārabbhā uppannakilesā. **Brāhmaṇā**ti Bhagavā Jatukaṇṇim ālapati. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evam Bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya Cūḷaniddesaṭṭhakathāya

Jatukaṇṇimāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Bhadrāvudhamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

70. Dvādasame Bhadrāvudhasutte—**okañjahanti** ālayaṃ jahaṃ. **Taṇhacchidanti** taṇhākāyacchidaṃ. **Anejanti** lokadhammesu nikkampaṃ. **Nandiñjahanti** anāgatarūpādipatthanājaham. Ekā eva hi sā taṇhā, thutivasena idha nānappakārato vuttā. **Kappañjahanti** duvidhaṃ kappajahaṃ. **Abhiyāceti** ativiya yācāmi. **Sutvāna nāgassa apanamissanti** itoti nāgassa tava Bhagavato vacanaṃ sutvā ito Pāsāṇakacetiyaṭo bahujaṇā pakkamissantīti adhippāyo.

Ye upayupādānāti taṇhādiṭṭhihi upagantvā gahitā. **Cetaso adhiṭṭhānāti** citte patiṭṭhitā. **Abhinivesānusayāti** patiṭṭhahitvā āgantvā sayitā.

71. **Janapadehi saṅgatāti** Aṅgādīhi janapadehi idha samāgatā. **Viyākarohīti** dhammaṃ desehi.

Saṅgatāti ete khattiyādayo ekībhūtā. **Samāgatāti** vuttappakārehi janapadehi āgatā. **Samohitāti** rāsībhūtā. **Sannipatitāti** adhiyogā.

72. Athassa āsayānulomena dhammaṃ desento Bhagavā uparūparigāthāyo abhāsi. Tattha **ādānataṇhanti** rūpādīnaṃ ādāyikaṃ gahaṇataṇhaṃ, taṇhupādānanti vuttaṃ hoti. **Yaṃ yañhi** **lokasmimupādiyantīti** etesu uddhādibhedesu yaṃ yaṃ gaṇhanti. **Teneva māro anveti**

jantunti teneva upādānapaccayanibbattakammābhisaṅkhāranibbattavasena paṭisandhikkhandhamāro taṃ sattaṃ anugacchati.

73. **Tasmā pajānanti** tasmā etamādīnavam aniccādivasena vā saṅkhāre pajānanto. **Ādānasatte iti pekkhamāno, pajam imam paccudheyye visattanti** ādātabbaṭṭhena ādānesu rūpādīsu satte sabbaloke imam pajam maccudheyye laggaṃ pekkhamāno, ādānasatte vā ādānabhinivīṭṭhe puggale ādānasaṅgahetuṅca imam pajam maccudheyye laggaṃ tato vītikkamitum asamatthaṃ iti pekkhamāno kiñcanaṃ sabbaloke na upādiyethāti. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evam Bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya Cūḷaniddesaṭṭhakathāya

Bhadrāvudhasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

13. Udayamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

74. Terasame Udayasutte—**aññāvimokkhanti** paññānubhāvanijjhānaṃ taṃ vimokkhaṃ pucchati.

Paṭhamenapi jhānena jhāyīti vitakkavicārapīṭisukhacittkekaggatā-sampayuttana pañcaṅgikena paṭhamajjhānena jhāyatīti jhāyī. **Dutiyenāti** pīṭisukhacittkekaggatāsampayuttana. **Tatīyenāti** sukhacittkekaggatā-sampayuttana. **Catutthenāti** upekkhācittkekaggatāsampayuttana. **Savitakkasavicārenapi jhānena jhāyīti** catukkanayapañcakanayesu paṭhamajjhānena savitakkasavicārenapi jhānena jhāyatīti jhāyī. **Avitakkavicāramattenāti** pañcakanaye dutiyena jhānena. **Avitakka-avicārenāti** dutiyatatiyādi-avasesajhānena. **Sappīṭikenāti** pīṭisampayuttana dukatikajhānena. **Nippīṭikenāti** pīṭivirahitena tadavasesajhānena. **Sātasahagatenāti** sukhasahagatena tikacatukkajhānena. **Upekkhāsahagatenāti** catukkapañcakena. **Suññatenapīti** suññatavimokkhasampayuttana. **Animittenapīti** aniccanimittaṃ dhuvanimittaṃ animittaṅca ugghāṭetvā

paṭiladdhena animittenapi jhānena jhāyatīti jhāyī. **Appaṇihitenapīti** maggāgamanavasena paṇidhiṃ sodhetvā pariyādiyitvā phalasamāpattivaseṇa appaṇihitenapi. **Lokiyenapīti** lokiyena paṭhamadutiyatatiyacatutthena.

Lokuttarenapīti teneva lokuttarasampayuttena. **Jhānaratoti** jhānesu abhirato. **Ekattamanuyuttoti** ekattaṃ ekābhāvaṃ anuyutto payutto. **Sadatthagharukoti** sakatthagharuko, **ka-kārassāyaṃ da-kāro** kato. Sadatthoti ca arahattaṃ vedittabbaṃ. Taṃ hi attūpanibaddhaṭṭhena attānaṃ avijahanaṭṭhena attano paramatthaṭṭhena ca attano atthattā sakatthoti vuccati. Phalasamāpattisamāpajjanavasena sakatthagharuko, "nibbānagaruko"ti eke. **Arajoti** nikkilesa. **Virajoti** vigatakilesa. **Nirajoti** apanītakilesa, "vitarajo"tipi pāṭho, soyevattho. **Rajāpagatoti** kilesehi dūribhūto. **Rajavippahīnoti** kilesappahīno. **Rajavippayuttoti** kilesehi mutto.

Pāsāṇake cetiyeti Pāsāṇapiṭṭhe Pārāyanasuttantadesitaṭṭhāne. **Sabbossukkaṭṭippassaddhattāti** sabbesaṃ kilesa-ussukkānaṃ paṭippassaddhattā, nāsittattā **āsīno**.

Kiccākkicanti "idaṃ kattabbaṃ, idaṃ na kattabbaṃ"ti evaṃ manasā cintetabbaṃ. **Karaṇīyākaraṇīyanti** kāyadvāreṇa avassaṃ idaṃ karaṇīyaṃ, idaṃ na karaṇīyanti evaṃ karaṇīyākaraṇīyaṃ. **Pahīnanti** vissaṭṭhaṃ. **Vasippattoti** paṇṇabhāvappatto.

75. Atha Bhagavā yasmā Udayo catutthajjhānalābhī, tasmāssa paṭiladdhajjhānavaseṇa nānappakārato aññāvimokkhaṃ dassento uparūparigāthamāha. Tattha **pahānaṃ kāmacchandānanti** yadidaṃ paṭhamam jhānaṃ nibbattentassa kāmacchandapahānaṃ, tampi aññāvimokkhanti pabrūmi. Evaṃ sabbapadāni yojetabbāni.

Yā cittassa akalyatāti cittassa gilānabhāvo. Gilāno hi akallakoti vuccati. Vinayepi vuttaṃ "nāhaṃ bhante akallako"ti¹.

1. Vi 1. 78 piṭṭhe.

Akammaññatāti cittaḡelaññasaṅkhātova akammaññatākāro. **Oliyanā**ti oliyanākāro. Iriyāpathikacittaṃ hi iriyāpathaṃ sandhāretuṃ asakkontaṃ rukkhe vagguli viya khīle laggitaphāṇitavārako viya ca oliyati, tassa taṃ ākāraṃ sandhāya “oliyanā”ti vuttaṃ. Dutiyapadaṃ upasaggavasena vaḍḍhitaṃ. **Līnā**ti avipphārikatāya paṭikuṭitaṃ. Itare dve ākārabhāvaniddesā. **Thinanti** sappiṇḍo viya avipphārikatāya ghanabhāvena ṭhitaṃ. **Thiyanā**ti ākāraniddeso. Thiyitabhāvo **thiyitattaṃ**, avipphāravaseneva thaddhatāti attho¹.

76. **Upekkhāsatisamsuddhanti** catutthajjhāna-upekkhāsatihi samsuddhaṃ. **Dhammatakkapurejavanti** iminā tasmim catutthajjhānavimokkhe ṭhatvā jhānaṅgāni² vipassitvā adhigataṃ arahattavimokkhaṃ vadati. Arahattavimokkhassa hi maggasampayuttasammāsaṅkappādibhedo dhammatakkapurejavo hoti. Tenāha “dhammatakkapurejavan”ti. **Avijjāya pabhedananti** etameva ca aññāvimokkhaṃ avijjāpabhedanaṅkhātāṃ nibbānaṃ nissāya jātattā kāraṇopacārena “avijjāya pabhedanan”ti brūmīti.

Yā catutthe jhāne upekkhāti ettha upapattito ikkhatīti upekkhā, samaṃ passati apakkhapatitā hutvā passatīti attho. **Upekkhanā**ti ākāraniddeso. **Ajjhupekkhanā**ti upasaggavasena padaṃ vaḍḍhitaṃ. **Cittasamatā**ti cittassekaggabhāvo. **Cittappassaddhatā**ti cittassa ūnātirittavajjitabhāvo. **Majjhataṭṭatā**ti cittassa majjhe ṭhitabhāvo.

77. Evaṃ avijjāpabhedavacanena vuttaṃ nibbānaṃ sutvā “taṃ kissa vipphānena vuccatī”ti pucchanto “**kiṃ su saṃyojano**”ti gāthamāha. Tattha **kiṃ su saṃyojanoti** kiṃ saṃyojano. **Vicāraṇanti** vicāraṇakāraṇaṃ. **Kissassa vipphānenā**ti kiṃ nāmakassa assa dhammassa vipphānena.

78. Athassa Bhagavā tamatthaṃ byākaronto “**nandisaṃyojano**”ti gāthamāha. Tattha **vitakkassā**ti kāmavitakkādiko vitakko assa.

1. Abhi-Ṭṭha 1. 408 piṭṭhādīsu passitabbaṃ.

2. Ṭhitajjhānaṅgāni (Sī, Syā)

79. Idāni tassa nibbānassa maggaṃ pucchanto “**kathaṃ satassā**”ti gāthamāha. Tattha **viññāṇanti** abhisankhāraviññāṇaṃ.

80. Athassa maggaṃ kathento Bhagavā “**ajjhatañcā**”ti gāthamāha. Tattha **evaṃ satassāti** evaṃ satassa sampajānassa. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ Bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūteneva desesi, desanāpariyosāne ca pubbasadisova dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya Cūlaniddesaṭṭhakathāya

Udayamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

14. Posālamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

81. Cuddasame Posālasutte—**yo atītaṃ ādisatī**ti yo Bhagavā attano ca paresaṅca “ekampi jātin”ti-ādibhedam atītaṃ ādisati.

Ekampi jātinti ekampi paṭisandhimūlakam cutipariyosānam ekabhavapariyāpannam khandhasantānam. Esa nayo **dvepi jātiyoti**-ādīsu. **Anekepi saṃvaṭṭakappeti**-ādīsu pana parihāyamāno kappo saṃvaṭṭakappo, tadā sabbesaṃ brahmaloke sannipatanato¹. Vaḍḍha² māno kappo vivatṭakappo, tadā brahmalokato sattānam vivatṭanato. Tattha saṃvaṭṭena saṃvaṭṭatṭhāyī gahito hoti taṃmūlakattā, vivatṭena ca vivatṭatṭhāyī. Evaṃ hi sati yāni tāni. “Cattārimāni bhikkhave kappassa asaṅkhyeyyāni, katamāni cattāri? Saṃvaṭṭo saṃvaṭṭatṭhāyī vivaṭṭo vivatṭatṭhāyī”ti vuttāni³, tāni pariggahitāni honti. **Saṃvaṭṭakappe vivatṭakappeti** ca kappassa addham gahetvā vuttam. **Saṃvaṭṭavivatṭakappeti** sakalam kappam gahetvā vuttam. Kathaṃ anussaratīti ce? **Amutrāsinti**-ādinā nayena. Tattha **amutrāsinti** amumhi saṃvaṭṭakappe aham amumhi bhava vā yoniyā vā gatiyā vā viññāṇatṭhitiyā vā sattāvāse vā sattanikāye vā āsim. **Evaṃnāmoti** Tisso vā Phusso vā. **Evaṃgottoti** Kaccāno vā Kassapo

1. Paṭisandhivattanato (Ka)

2. Vivatṭa (Ka)

3. Am 1. 460 piṭṭhe.

vā. Idamassa atītabhave attano nāmagottānussaraṇavasena vuttaṃ. Sace pana tasmim̐ kāle attano vaṇṇasampattiṃ vā lūkhapaṇītajīvitabhāvaṃ vā sukhadukkkhabahulataṃ vā appāyukadīghāyukabhāvaṃ vā anussaritukāmo, tampi anussaratiyeva. Tenāha “**evaṃvaṇṇo evamāyupariyanto**”ti. Tattha **evaṃvaṇṇoti** odāto vā sāmo vā. **Evamāhāro**ti sālīmaṃsodanāhāro vā pavattaphalabhojano vā. **Evam̐ sukhadukkkhapaṭisaṃvedī**ti anekappakārena kāyikacetasikānaṃ sāmisanirāmisādippabhedānaṃ vā sukhadukkhānaṃ paṭisaṃvedī. **Evamāyupariyantoti** evaṃ vassasataparamāyupariyanto vā caturāsīti kappasahassaparamāyupariyanto vā.

So tato cuto amutra udapādinti so ahaṃ tato bhavato yonito gatito viññāṇaṭṭhitito sattāvāsato sattanikāyato vā cuto puna amukasmim̐ nāma bhava yoniyā gatiyā viññāṇaṭṭhitiyā sattāvāse sattanikāye vā udapādim̐. **Tatrāpāsinti** atha tatrāpi bhava yoniyā gatiyā viññāṇaṭṭhitiyā sattāvāse sattanikāye vā puna ahosiṃ. **Evam̐nāmoti**-ādi vuttanayameva.

Api ca—yasmā **amutrāsinti** idaṃ anupubbena ārohanatassa yāvadicchakaṃ anussaraṇaṃ. **So tato cutoti** paṭinivattantassa paccavekkhaṇaṃ. Tasmā **idhūpapannoti** imissā idhūpapattiyā anantamevassa upapattiṭṭhānaṃ sandhāya amutra udapādinti idaṃ vuttanti veditabbaṃ. **Tatrāpāsinti** evamādi panassa tatrā imissā upapattiyā antare upapattiṭṭhāne nāmagottādīnaṃ anussaraṇadassanatthaṃ vuttaṃ. **So tato cuto idhūpapannoti** svāhaṃ tato anantarūpapattiṭṭhānato cuto idha asukasmim̐ nāma khattiyakule vā brāhmaṇakule vā nibbatto.

Iti evaṃ. Sākāraṃ sa-uddesanti nāmagottavasena sa-uddesaṃ, vaṇṇādivasena sākāraṃ. Nāmagottena hi satto “Tisso Kassapo”ti uddisiyati, vaṇṇādīhi “Odāto sāmo”ti nānattato paññāyati. Tasmā nāmagottaṃ uddeso, itare ākārāti¹.

1. Udāna-Ṭṭha 297. piṭṭhepi.

Pubbenivāsanti pubbe atītajātīsu nivuṭṭhakkhandhā pubbenivāso. Nivuṭṭhāti ajjhāvuṭṭhā anubhūto attano santāne uppajjitvā niruddhā, nivuṭṭhadhammā vā. Nivuṭṭhāti gocarānivāsena nivuṭṭhā, attano viññāṇena viññātā paricchinā, paraviññāṇena viññātāpi vā chinnavatūmakānussaraṇādīsu. Te Buddhānaṃyeva labbhanti. Taṃ pubbenivāsaṃ ādisati kathī katheti. **Paresaṃ atītanti** aññesaṃ parapuggalānaṃ pubbenivāsaṃ ekampi jātinti-ādinā nayena ādisati¹.

Mahāpadānīyasuttantanti mahāpurisānaṃ apadānaniyuttaṃ Mahāpadānasuttaṃ². **Mahāsudassanīyasuttantanti** mahāsudassanassa sampattiyuttaṃ Mahāsudassanasuttaṃ³. **Mahāgovindīyasuttantanti** Mahāgovindabrāhmaṇassa apadānaniyuttaṃ Mahāgovindasuttaṃ⁴. **Māghadevīyasuttantanti** Māghadevaraṇṇo apadānaniyuttaṃ Māghadevasuttaṃ⁵. **Satānusaṛiṇṇānaṃ hotīti** pubbenivāsānussatisampayutta-ṇṇānaṃ hoti.

Yāvatakaṃ ākaṅkhatīti yattakaṃ ñātum icchati, tattakaṃ jānissāmīti ṇṇānaṃ pesesi. Athassa dubbalapattapuṭe pakkhandanārāco viya appaṭihaṭaṃ anivāritaṃ ṇṇānaṃ gacchati. Tena yāvatakaṃ ākaṅkhati, tāvatakaṃ anussarati. **Bodhijanti** bodhiyā mūle jātaṃ. **Ñānaṃ uppajjati** catumaggañānaṃ uppajjati. **Ayamantimā jātīti** tena ṇṇāna jātīmūlassa pahīnattā puna “ayamantimā jāti, natthi dāni punabbhavo”ti⁶ aparaṃpi nānaṃ uppajjati. **Indriyaparopariyattañānanti** ettha upari “sattānaṃ”ti padaṃ idheva āharitvā sattānaṃ indriyaparopariyattañānanti yojetabbaṃ. Parāni ca aparāni ca “parāparāni”ti vattabbe sandhivasena ro-kāraṃ katvā “paroparāni”ti vuccati. Paroparānaṃ bhāvo paropariyaṃ, paropariyameva paropariyattaṃ, veneyyasattānaṃ saddhādīnaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ paropariyattaṃ indriyaparopariyattaṃ, indriya paropariyattassa ṇṇānaṃ indriyaparopariyattañānaṃ, indriyānaṃ uttamānuttamabhāvañānanti attho. “Indriyavaropariyattañānaṃ”tipi pāṭho, varāni ca avarāni ca varopariyāni, varopariyānaṃ bhāvo varopariyattanti yojetabbaṃ. **Avariyaṇīti** ca uttamānīti attho. Atha vā—parāni ca

1. Visuddhi 2. 44; Vi-Ṭṭha 1. 128 piṭṭhādīsupi Passitabbaṃ.

3. Dī 2. 139 piṭṭhādīsu.

5. Ma 2. 262 piṭṭhādīsu.

2. Dī 2. 1 piṭṭhādīsu.

4. Dī 2. 178 piṭṭhādīsu.

6. Dī 2. 13 piṭṭhe.

oparāni ca paroparāni, tesam bhāvo paropariyattanti yojetabbaṃ. **Oparānī**ti ca orānīti vuttaṃ hoti, lāmakānīti attho “paroparāyassa samecca dhammā”ti-ādīsu viya¹. “Indriyaparopariyatte ñāṇaṃ”ti bhumma vacanenapi pāṭho².

Tathāgatassāti yathā Vipassi-ādayo pubbakā isayo āgatā, tathā āgatassa. Yathā ca te gatā, Tathāgatassa. **Tathāgatabalanti** aññehi asādhāraṇaṃ Tathāgatasseva balaṃ. Yathā vā pubbabuddhānaṃ balaṃ puññussayasampattiya āgataṃ, tathā āgatabalanti attho. Tattha duvidhaṃ Tathāgatassa balaṃ kāyabalaṃ ñāṇabalaṃ. Tesu kāyabalaṃ hatthikulānusārena veditaṃ. Vuttaṃ hetam porāṇehi—

“Kāḷāvakaṇca Gaṅgeyyaṃ, Paṇḍaraṃ Tambapiṇḍalaṃ.
Gandhamāṇḍalahemaṇca, Uposathachaddantime dasā”ti³.

Yadetaṃ pakatihatthiggaṇanāya hatthīnaṃ koṭisahassassa purisagaṇanāya dasannaṃ purisakoṭisahassānaṃ balaṃ hoti, idaṃ tāva Tathāgatassa kāyabalaṃ. Ñāṇabalaṃ pana mahāsīhanāde⁴ āgataṃ dasabalañāṇaṃ catuvesārajjāñāṇaṃ atṭhasu parisāsu akampanañāṇaṃ catuyoniparicchedakañāṇaṃ pañcagatiparicchedakañāṇaṃ saṃyuttake⁵ āgatāni tesattati ñāṇāni sattasattati ñāṇāni evaṃ aññānīpi anekāni ñāṇasahassāni, etaṃ ñāṇabalaṃ nāma. Idhāpi ñāṇabalameva adhippetam, ñāṇāñhi akampiyatṭhena upathambhakatṭhena ca balanti⁶ vuttaṃ.

Sattānaṃ āsayānusaye ñāṇanti ettha rūpādīsu khandhesu chandarāgena sattā visattāti sattā. Vuttaṃ hetam Bhagavatā—

“Rūpe kho rādha yo chando yo rāgo yā nandī yā taṇhā, tatra satto
tatra visatto, tasmā ‘satto’ti

1. Am 1. 312; Khu 1. 348 piṭṭhesu. 2. Paṭisaṃ-Tṭha 1. 53 piṭṭhādīsu passitabbaṃ.

3. Ma-Tṭha 1. 331; Saṃ-Tṭha 2. 41; Am-Tṭha 3. 293; Abhi-Tṭha 2. 380;

Udāna-Tṭha 364; Paṭisaṃ-Tṭha 2. 230 piṭṭhādīsu.

4. Ma 1. 97 piṭṭhādīsu.

5. Saṃ 1. 290 piṭṭhādīsu.

6. Abhi-Tṭha 2. 380; Paṭisaṃ-Tṭha 2. 230 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

vuccati. Vedanāya. Saññāya. Saṅkhāresu. Viññāṇe yo chando yo rāgo
yā nandī yā taṇhā, tatra satto tatra visatto, tasmā ‘satto’ti vuccatī”ti¹.

Akkharacintakā pana atthaṃ avicāretvā “nāmamattametan”ti icchanti.
Yepi atthaṃ vicārenti, te satvayogena sattāti icchanti. Tesam sattānaṃ
āsayanti nissayanti etthāti āsayo, micchādiṭṭhiyā sammādiṭṭhiyā vā kāmādihi
nekkhammādihi vā paribhāvitassa cittasantānassetam adhivacanaṃ.
Sattasantāne anusenti anupavattantīti anusayā, thāmagatānaṃ
kāmarāgādīnaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Āsayo ca anusayo ca āsayānusayo.
Jātiggaḥaṇena ca dvandasamāsavasena ca ekavacanaṃ veditabbaṃ. Yasmā
caritādhimuttiyo āsayānusayasaṅgahitā, tasmā uddese caritādhimuttisu
ñāṇāni āsayānusayañāṇeneva saṅgahetvā “āsayānusaye ñāṇan”ti vuttaṃ.

Yamakapāṭihīre ñāṇanti ettha aggikkhandha-udakadhārādīnaṃ apubbaṃ
acarimaṃ sakim yeva pavattito yamakaṃ, assaddhiyādīnaṃ
paṭipakkhadhammānaṃ haraṇato pāṭihīraṃ, yamakañca taṃ pāṭihīrañcāti
yamakapāṭihīraṃ.

Mahākaruṇāsamāpattiyā ñāṇanti ettha paradukkhe sati sādhuṇaṃ
hadayakampanaṃ karotīti karuṇā, kināti vā paradukkhaṃ himsati vināsetīti
karuṇā, kiriyati vā dukkhitesu pharaṇavasena pasāriyātīti karuṇā,
pharaṇakammavasena kammaguṇavasena ca mahatī karuṇā mahākaruṇā,
samāpajjanti etaṃ mahākāruṇikāti samāpatti, mahākaruṇā ca sā samāpatti
cāti mahākaruṇāsamāpatti, tassaṃ mahākaruṇāsamāpattiyā. Taṃ
sampayuttaṃ vā ñāṇaṃ.

Sabbaññūtaññāṇaṃ anāvaraṇaññāṇanti ettha pañcaneyyapathappabhedam
sabbaṃ aññāsīti sabbaññū, sabbaññussa bhāvo sabbaññutā, sabbaññutā eva
ñāṇaṃ sabbaññutāññāṇanti vattabbe sabbaññūtaññāṇanti vuttaṃ.
Saṅkhatāsaṅkhatādibhedā sabbadhammā hi saṅkhāro vikāro lakkhaṇaṃ
nibbānaṃ paññattīti pañceva neyyapathā honti. Āvajjanapaṭibaddhattā eva hi
natthi tassa āvaraṇanti tadeva **anāvaraṇaññāṇanti** vuccati².

1. Sam 2. 155; Khu 7. 18 piṭṭhesu.

2. Paṭisaṃ-Tṭha 1. 53 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

Sabbattha asaṅgamappaṭihatamanāvaraṇaññanti ettha
atītānāgatapaccuppannesu asaṅgaṃ saṅgavirahitaṃ appaṭihataṃ
paṭipakkhavirahitaṃ hutvā pavattaṃ āvaraṇavirahitaṃ ñāṇaṃ.

Anāgatampi ādisatīti—

“Imasmiṃ bhaddake kappe, tayo āsiṃsu nāyakā.
Ahametarahi Sambuddho, Metteyyo cāpi hessatī”ti ca¹—

“Asītivassasahassāyukesu bhikkhave manussesu Metteyyo nāma
Bhagavā loke uppajjissati Arahaṃ Sammāsambuddho
Vijjācaraṇasampanno”ti ca²—

“Atha kho bhikkhave Saṅkho nāma rājā yo so yūpo raññā
Mahāpanādena kārāpito, taṃ yūpaṃ ussāpetvā ajjhāvasitvā taṃ datvā
vissajjitvā samaṇa brāhmaṇa kapaṇaddhikavaṇibbakayācakānaṃ dānaṃ
datvā Metteyyassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa santike
kesamassuṃ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā
anagāriyaṃ pabbajissatī”ti ca²—

“Anāgate Aṭṭhissaro nāma paccekasambuddho bhavissatī”ti³ ca,
“Sumanissaro nāma paccekasambuddho⁴ bhavissatī”ti ca—

ādinā nayena Devadattādīnaṃ anāgataṃ ācikkhati. Paccuppannampi ādisatīti
idaṃ pākaṭameva.

82. Vibhūtarūpasaññissatī samatikkantarūpasaññissa.

Sabbakāyappahāyinoti tadaṅgavikkhambhanavasena
sabbarūpakāyapahāyino, pahīnarūpabhavapaṭisandhikassatī adhippāyo.
Natthi kiñcīti passatoti viññāṇābhāvadassanena “natthi kiñcī”ti passato,
ākīñcaññāyatanalābhinoti vuttaṃ hoti. **Nāṇaṃ sakkā’nupucchāmīti** sakkātī
Bhagavantaṃ ālapanto āha. Tassa puggalassa ñāṇaṃ pucchāmi, kīdisaṃ
icchitabbanti. **Kathaṃ neyyātī** kathaṅca netabbo, kathamassa uttariññāṇaṃ
uppādetabbanti.

1. Khu 4. 383 piṭṭhe Buddhavaṃse.

2. Dī 3. 63 piṭṭhādīsu.

3. Khu 11. 116 piṭṭhe.

4. Sumanissaronāma Paccekabuddho (Ka)

Katamā rūpasaññāti ettha **rūpasaññāti** saññāsīsena vuttarūpāvacarajhānañceva tadārammaṇaṇca. Rūpāvacarajhānampi hi rūpanti vuccati “rūpī rūpāni passatī”ti-ādīsu¹. Tassa ārammaṇampi “bahiddhā rūpāni passati suvaṇṇadubbaṇṇānī”ti-ādīsu². Tasmā idha rūpe saññā rūpasaññāti evaṃ saññāsīsena rūpāvacarajhānassetam adhivacanam. Rūpam saññā āssāti rūpasaññā, rūpamassa nāmanti vuttam hoti. Evam pathavīkasiṇādibhedassa tadārammaṇassa cetam adhivacananti veditabbam. Idha pana kuslavipākakiriyavasena pañcadasajhānasaṅkhātā rūpasaññā eva adhippetā. **Rūpāvacarasamāpattim samāpannassa vāti** rūpāvacarakusalajjhānasamāpattim samāpannassa. **Upapannassa vāti** vipākajjhānavasena tasmim bhava upapannassa. **Diṭṭhadhammasukhavihāri**ssa vāti imasmim yeve attabhāve kiriyājhānam samāpajjitvā sukham uppādetvā viharantassa. **Arūpasamāpattiyoti** ākāsaṇaṇcāyatanādīni. **Paṭiladdhassāti** uppādetvā ṭhitassa. **Rūpasaññā vibhūtā hontīti** rūpasaññā apagatā honti. **Vigatāti** vināsītā. “Abhāvitā”tipi³ pāṭho, sundaro.

Tadaṅgasamatikkamāti tadaṅgappahānavasena atikkamena. **Vikkhambhanappahānena pahīnoti** arūpajjhānapaṭilābhena vikkhambhanena pahīno. **Tassa rūpakāyoti** tassa arūpasamāpattipaṭilābhino arūpapuggalassa rūpāvacarakāyo.

Ākiñcaññāyatananti ettha nāssa kiñcananti akiñcanam, antamaso bhaṅgamattampi assa avasiṭṭham natthīti vuttam hoti. Akiñcanassa bhāvo ākiñcaññam, ākāsaṇaṇcāyatanaviññāṇāpagamassetam adhivacanam, tam ākiñcaññam adhiṭṭhānaṭṭhena imissā saññāya āyatananti ākiñcaññāyatanam, ākāse pavattitaviññāṇāpagamārammaṇassa jhānassetam adhivacanam. **Viññāṇaṇcāyatanasamāpattim sato samāpajjitvāti** tam viññāṇaṇcāyatanam satokārī hutvā samāpajjitvā. **Tato vuṭṭhahitvāti** satokārī hutvā tāya samāpattiyā vuṭṭhāya. **Taññeva viññāṇanti** tam ākāse pavattitam mahaggataviññāṇam. **Abhāvetīti** vināseti. **Vibhāvetīti** vividhā nāseti⁴. **Antaradhāpetīti** adassanam gameti.

1. Abhi 1. 65; Khu 9. 231 piṭṭhādīsu.

2. Abhi 1. 59 piṭṭhādīsu.

3. Vibhāvitātipi (Sī, Syā, I)

4. Viddhamseti (Sī)

Kathaṃ so netabboti so puggalo kenappakārena jānitabbo. **Vinetabboti** nānāvidhena jānitabbo. **Anunetabboti** punappunaṃ cittena kathaṃ gamayitabbo.

83. Athassa Bhagavā tādisse puggale attano appaṭihataññātaṃ pakāsetvā taṃ ñāṇaṃ byākātum gāthamāha. Tattha **viññāṇaṭṭhitiyo sabbā, abhijānaṃ Tathāgatoti** abhisāṅkhārasena catasso paṭisandhivasena sattāti evaṃ sabbā viññāṇaṭṭhitiyo abhijānanto Tathāgato. **Tiṭṭhantamenam jānāti** kammābhisāṅkhārasena tiṭṭhametaṃ puggalaṃ jānāti “āyatiraṃ ayaṃ evaṃgatiko bhavissati”ti. **Dhimuttanti** ākiñcaññāyatanādīsu adhimuttaṃ. **Tapparāyaṇanti** tammayaṃ.

Viññāṇaṭṭhitiyoti paṭisandhiviññāṇassa ṭhānāni saviññāṇakā khandhā eva. Tattha **seyyathāpīti** nidassanatthe nipāto yathā manussāti attho. Aparimāṇesupi hi cakkavāḷesu aparimāṇānaṃ manussānaṃ vaṇṇasaṅṭhānādivasena dvepi ekasadisā natthi. Yepi hi katthaci yamakabhātaro vaṇṇena vā saṅṭhānena vā sadisā honti. Tepi ālokitavilokitādīhi visadisāva honti. Tasmā “**nānattakāyā**”ti vuttā. Paṭisandhisaññā pana nesaṃ tihetukāpi duhetukāpi ahetukāpi hoti. Tasmā **nānattasaññino**”ti vuttā. **Ekacce ca devāti** cha kāmāvacaradevā. Tesu hi kesañci kāyo nīlo hoti, kesañci pītakādivaṇṇo. Saññā pana nesaṃ tihetukāpi duhetukāpi hoti, ahetukā na hoti. **Ekacce ca vinipātikāti** catu-apāyavinimuttā Punabbasumātā yakkhinī Piyaṅkaramātā Phussamittā Dhammaguttāti evamādayo aññe ca vemānikā petā. Etesaṃ hi odātakāḷa maṅguracchavi sāmavaṇṇādivasena ceva kisa thūla rassa dīghavasena ca kāyo nānā hoti, manussānaṃ viya tihetukaduhetukāhetukavasena saññāpi. Te pana devā viya na mahesakkhā, kapaṇamanussā viya appesakkhā dullabhaḡhāsacchādanā dukkhapīḷitā viharanti. Ekacce kāḷapakkhe dukkhitā juṇhapakkhe sukhitā honti, tasmā sukhasamussayato vinipatitattā **vinipātikāti** vuttā. Ye panettha tihetukā, tesam dhammābhisamayopi hoti Piyaṅkaramātādīnaṃ viya.

Brahmakāyikāti brahmapārisajjabrahmapurohita mahābrahmāno.

Paṭhamābhinibhattāti te sabbepi paṭhamajjhānena nibbattā. Brahmapārisajjā pana parittena, brahmapurohitā majjhimena, kāyova nesaṃ vipphārikataro hoti. Mahābrahmāno paṇītena, kāyo pana nesaṃ ativipphārikataro hoti. Iti te kāyassa nānattā, paṭhamajjhānavasena saññāya ekattā **nānattakāyā ekattasaññī**noti vuttā. Yathā ca te, evaṃ catūsu apāyesu sattā. Nirayesu hi kesañci gāvutaṃ, kesañci aḍḍhayaḍḍhayaṃ, kesañci tigāvutaṃ attabhāvo hoti, Devadattassa pana yojanasatiko jāto. Tiracchānesupi keci khuddakā honti, keci mahantā. Pettivisayesupi keci saṭṭhihatthā, keci asītihatthā honti, keci suvaṇṇā, keci dubbaṇṇā. Tathā Kālakañcikā asurā. Api cettha Dīghapitṭhikapetā nāma saṭṭhiyojanikāpi honti. Saññā pana sabbesampi akusalavipākāhetukāva hoti. Iti āpāyikāpi **nānattakāyā ekattasaññī**noti saṅkhaṃ gacchanti.

Ābhassarāti daṇḍa-ukkāya acci viya etesaṃ sarīrato ābhā chijjivā chijjivā patantī viya sarati visaratīti Ābhassarā. Tesu pañcakanaye dutiyatatiyajjhānadvayaṃ parittaṃ bhāvetvā upapannā **Parittābhā** nāma honti. Majjhimaṃ bhāvetvā upapannā **Appamāṇābhā** nāma honti. Paṇītaṃ bhāvetvā upapannā ābhassarā nāma honti. Idha pana ukkaṭṭhaparicchedavasena sabbe gahitā. Sabbesaṃ hi tesāṃ kāyo ekavipphārova hoti, saññā pana avitakkavicāramattā ca avitakka-avicārā cāti nānā.

Subhakiṇhāti subhena vokiṇṇā, subhena sarīrappabhāvaṇṇena ekagghanāti attho. Etesaṃ hi na ābhassarānaṃ viya chijjivā chijjivā pabhā gacchatīti. Catukkanaye tatiyassa pañcakanaye catukkassa parittamajjhimaṃ paṇītaṃ jhānassa vasena parittasubha-appamāṇasubhasubhakiṇhā nāma hutvā nibbantanti. Iti sabbepi te **ekattakāyā** ceva catutthajjhānasaññāva **ekattasaññī**no cāti veditabbā. **Vehapphalā**pi catutthaviññāṇaṭṭhitimeva bhajanti. **Asaññasattā** viññāṇābhāvā ettha saṅgahaṃ na gacchanti, sattāvāsesu gacchanti.

Suddhāvāsā vipaṭṭapakkhe t̥hitā, na sabbakālikā, kappasatasahassampi asaṅkhyeyyampi Buddhasuññe loke na uppajjanti. Soḷasakappasahassabbhantare Buddhesu uppannesuyeva uppajjanti. Dhammacakkapavattissa¹ Bhagavato khandhāvārasadisā honti. Tasmā neva viññāṇaṭṭhitim, na ca sattāvāsāṃ bhajanti. Mahāsīvatthero pana “na kho pana so Sāriputta āvāso sulabharūpo, yo mayā anāvuṭṭhapubbo iminā dīghena addhunā aññatra suddhāvāsehi devehīti iminā suttena² suddhāvāsāpi catutthaviññāṇaṭṭhitim catutthasattāvāsāṃca bhajanti”ti vadati, taṃ appaṭibāhitattā suttassa anuññātāṃ³.

Sabbaso rūpasāññānaṃ samatikkamāti ettha **sabbasoti** sabbākārena, sabbāsaṃ vā anavasesānanti attho. **Rūpasāññānanti** saññāsīsena vuttarūpāvacarajjhānānañceva tadārammaṇānañca. Rūpāvacarajjhānampi hi rūpanti vuccati “rūpī rūpāni passati”ti-ādīsu⁴, tassa ārammaṇampi “bahiddhā rūpāni passati suvaṇṇadubbaṇṇāni”ti-ādīsu⁵. Tasmā idha “rūpe saññā rūpasāññā”ti evaṃ saññāsīsena vuttarūpāvacarajjhānassetāṃ adbhivacanāṃ. Rūpaṃ saññā assāti rūpasāññā, rūpamassa nāmanti vuttaṃ hoti. Evaṃ pathavīkaṣiṇādivasena tadārammaṇassa cetāṃ adbhivacananti veditabbaṃ.

Samatikkamāti virāgā nirodhā ca. Kim vuttaṃ hoti? Etasāṃ kusala vipākakiriyavasena pañcadassannaṃ jhāna saṅkhātānaṃ rūpasāññānaṃ etesaṃca pathavīkaṣiṇādivasena aṭṭhannaṃ ārammaṇasaṅkhātānaṃ rūpasāññānaṃ sabbākārena anavasesānaṃ vā virāgā ca nirodhā ca virāgahetu ceva nirodhahetu ca ākāśānañcāyatanāṃ upasampajja viharati. Na hi sakkā sabbaso anatikkantarūpasāññāna etāṃ upasampajja viharitunti. Tattha yasmā ārammaṇe avirattassa saññāsamatikkamo na hoti, samatikkantāsu ca saññāsu ārammaṇāṃ samatikkantameva hoti. Tasmā ārammaṇasamatikkamaṃ avatvā—

“Tattha katamā rūpasāññā? Rūpāvacarasamāpattim samāpannassa vā upapannassa vā diṭṭhadhammasukhavihāriṣṣa vā saññā sañjānaṃ

1. Saṃ 3. 368; Vi 3. 14; Khu 9. 329 piṭṭhādīsu.

2. Ma 1. 116 piṭṭhe.

3. Am-Ṭṭha 3. 163; Paṭisaṃ-Ṭṭha 1. 104 piṭṭhādīsu.

4. Abhi 1. 65; Khu 9. 231 piṭṭhādīsu.

5. Abhi 1. 59 piṭṭhādīsu.

sañjānitattam, imā vuccanti rūpasaññāyo. Imā rūpasaññāyo atikkanto hoti vītikkanto samatikkanto, tena vuccati sabbaso rūpasaññānam samatikkamā”ti—

evam **Vibhaṅge**¹ saññānamyeva samatikkamo vutto. Yasmā pana ārammaṇasamatikkamena pattabbā etā samāpattiyo, na ekasmiṃ yeva ārammaṇe paṭhamajjhānādīni viya, tasmā ayaṃ ārammaṇasamatikkamavasenāpi atthavaṇṇanā katāti veditabbā.

Paṭighasaññānam atthaṅgamāti cakkhādīnam vatthūnam rūpādīnam ārammaṇānaṃ paṭighātena uppannā saññā paṭighasaññā, rūpasaññādīnam etaṃ adhivacanam. Yathāha “tattha katamā paṭighasaññā? Rūpasaññā saddasaññā gandhasaññā rasasaññā phoṭṭhabbasaññā, imā vuccanti paṭighasaññāyo”ti¹. Tāsaṃ kuslavipākānam pañcannaṃ akusalavipākānam pañcannanti sabbaso dasannaṃ paṭighasaññānam atthaṅgamā pahānā asamuppādā, appavattiṃ katvāti vuttam hoti.

Kāmañcetā paṭhamajjhānādīni samāpannassāpi na santi, na hi tasmim samaye pañcadvāravasena cittam pavattati, evam santepe aññattha pahīnānam sukhadukkhānam catutthajjhāne viya sakkāyadiṭṭhādīnam tatiyamagge viya ca imasmimyeva jhāne ussāhajanattham imassa jhānassa pasamsāvasena etāsaṃ ettha vacanam veditabban. Atha vā—kiñcāpi tā rūpāvacaram samāpannassa na santi, atha kho na pahīnattā na santi, na hi rūpavirāgāya rūpāvacarabhāvanā samvattati, rūpāyattā ca etāsaṃ pavatti, ayaṃ pana bhāvanā rūpavirāgāya samvattati. Tasmā tā ettha “pahīnā”ti vuttum vaṭṭati. Na kevalaṃ vuttum, ekaṃseneva evam dhāretumpi vaṭṭati. Tāsaṃ hi ito pubbe appahīnattāyeva “paṭhamajjhānam samāpannassa saddo kaṇṭako”ti² vutto Bhagavatā. Idha ca pahīnattāyeva arūpasamāpattīnam āneñjatā santavimokkhatā ca vuttā “Ālāro ca Kālāmo arūpaṃ samāpanno pañcamattāni sakaṭasatāni nissāya nissāya atikkantāni neva addasa, na pana saddam assosī”ti³.

Nānattasaññānam amanasikārāti nānatte gocare pavattānam saññānam, nānattānam vā saññānam. Yasmā hi etā—

1. Abhi 2. 272 piṭṭhe.

2. Am 3. 363 piṭṭhe.

3. Dī 2. 108 piṭṭhe.

“Tattha katamā nānattasaññā? Asamāpannassa
manodhātusamaṅgissa vā manoviññāṇadhātusamaṅgissa vā saññā
sañjānanā sañjānitattam, imā vuccanti nānattasaññāyo”ti—

evam **Vibhaṅge**¹ vibhajitvā vuttāva idha adhippetā asamāpannassa
manodhātumanoviññāṇadhātusaṅgahitā saññā rūpasaddādibhede nānatte
nānāsabhāve gocare pavattanti. Yasmā cetā aṭṭha kāmāvacarakusalasaññā
dvādasa akusalasaññā ekādasa kāmāvacarakusalavipākasaññā dve
akusalavipākasaññā ekādasa kāmāvacarakiriyasaññāti evam catucattālīsampi
saññā nānattā nānāsabhāvā aññamaññaṃ asadisā, tasmā “nānattasaññā”ti
vuttā. Tāsaṃ sabbaso nānattasaññānaṃ amanasikārā anāvajjanā
asamannāhārā apaccavekkhaṇā. Yasmā tā nāvajjati na manasikaroti na
paccavekkhati, tasmāti vuttam hoti.

Yasmā cettha purimā rūpasaññā paṭighasaññā ca iminā jhānena nibbatte
bhavēpi na vijjanti, pageva tasmim bhavē imaṃ jhānaṃ upasampajja
viharaṇakāle, tasmā tāsaṃ “samatikkamā atthaṅgamā”ti dvedhāpi
abhāvoyeva vutto. Nānattasaññāsu pana yasmā aṭṭha
kāmāvacarakusalasaññā nava kiriyasaññā dasa akusalasaññāti imā sattavīsati
saññā iminā jhānena nibbatte bhavē vijjanti, tasmā tāsaṃ “amanasikārā”ti
vuttanti veditabbaṃ. Tatrāpi hi imaṃ jhānaṃ upasampajja viharanto tāsaṃ
amanasikārāyeva upasampajja viharati, tā pana manasikaronto asamāpanno
hotīti. Saṅkhepato cettha “rūpasaññānaṃ samatikkamā”ti iminā
sabbarūpāvacaradhammaṇaṃ pahānaṃ vuttaṃ. “Paṭighasaññānaṃ
atthaṅgamā nānattasaññānaṃ amanasikārā”ti iminā sabbesaṃ
kāmāvacaracittacetāsikānaṃca pahānaṃ amanasikāro ca vuttoti veditabbo².

Iti Bhagavā pannarasannaṃ rūpasaññānaṃ samatikkamena dasannaṃ
paṭighasaññānaṃ atthaṅgamena catucattālīsāya nānattasaññānaṃ
amanasikārenāti tihi padehi ākāsaṇācāyatanasamāpattiyā vaṇṇaṃ kathesi.
Kim kāraṇāti ce? Sotūnaṃ ussāhajananatthaṅceva palobhanatthaṅca. Sace hi

1. Abhi 2. 272 piṭṭhe.

2. Paṭisaṃ-Ṭṭha 2. 154 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

keci paṇḍitā vadeyyum “Satthā ākāsaṇācāyatanaśamāpattim nibbattethāti vadati, ko nu kho etāya nibbattitāya attho, ko ānisaṃso”ti. “Te evaṃ vattum mā labhantū”ti imehi ākārehi samāpattiyā vaṇṇaṃ kathesi. Tañhi nesaṃ sutvā evaṃ bhavissati “evaṃ santā kira ayaṃ samāpatti evaṃ paṇītā, nibbattessāma nan”ti, athassā nibbattanatthāya ussāhaṃ karissantīti.

Palobhanatthañcāpi tesam etissā vaṇṇaṃ kathesi Visakaṇṭakavāṇijoviya, Visakaṇṭakavāṇijo nāma guḷavāṇijo vuccati. So kira guḷa phāṇitakhaṇḍa sakkarādīni sakaṭena adāya paccantagāmaṃ gantvā “Visakaṇṭakaṃ gaṇhatha, Visakaṇṭakaṃ gaṇhathā”ti ugghosesi. Taṃ sutvā gāmikā “visaṃ nāma kakkhaḷaṃ, yo naṃ khādati, so marati, kaṇṭakopi vijjhivā māreti, ubhopete kakkhaḷā, ko ettha ānisaṃso”ti gehadvārāni thakesum, dārake ca palāpesum. Taṃ disvā vāṇijo “avohārakusalā ime gāmikā, handa ne upāyena gaṇhāpemi”ti “atimadhuraṃ gaṇhatha, atisāduṃ gaṇhatha, guḷaṃ phāṇitaṃ sakkaraṃ samagghaṃ¹ labbhati, kūṭamāsakakūṭakahāpaṇādīhi pi labbhati”ti ugghosesi. Taṃ sutvā gāmikā haṭṭhapahaṭṭhā nikkhantā bahumpi mūlaṃ datvā gahesum.

Tattha vāṇijassa “Visakaṇṭakaṃ gaṇhathā”ti ugghosanaṃ viya Bhagavato “ākāsaṇācāyatanaśamāpattim nibbattethā”ti vacanaṃ. “Ubhopete kakkhaḷā, ko ettha ānisaṃso”ti gāmikānaṃ cintanaṃ viya “Bhagavā ‘ākāsaṇācāyatanaṃ nibbattethā’ti āha, ko nu kho ettha ānisaṃso, nāssa guṇaṃ jānāmā”ti sotūnaṃ cintanaṃ. Athassa vāṇijassa “atimadhuraṃ gaṇhathā”ti-ādivacanaṃ viya Bhagavato rūpasaññāsamatikkamanādikaṃ ānisaṃsappakāsaṇaṃ. Idañhi sutvā te bahumpi mūlaṃ datvā gāmikā viya guḷaṃ “iminā ānisaṃsena palobhitacittā mahantampi ussāhaṃ katvā imaṃ samāpattim nibbattessanti”ti ussāhajananaṭṭhaṃ palobhanatthañca kathesi.

1. Mahagghaṃ (Sī)

Ākāsānañcāyatanūpagāti ettha nāssa antoti anantaṃ, ākāsaṃ anantaṃ ākāsānantaṃ, ākāsānantaṃ eva ākāsānañcaṃ, taṃ ākāsānañcaṃ adhiṭṭhānaṭṭhena āyatanamassa sasampayuttadhammassa jhānassa devānaṃ devāyatanamivāti ākāsānañcāyatanam. Kasinugghāṭimākāsassetam adhivacanaṃ. Tattha jhānaṃ nibbattetvā paṭisandhivasena ākāsānañcāyatanabhavaṃ upagatā ākāsānañcāyatanūpagā. Ito paresu visesamattameva vaṇṇayissāma¹.

Ākāsānañcāyatanam samatikkammāti ettha tāva pubbe vuttanayena ākāsānañcaṃ āyatanamassa adhiṭṭhānaṭṭhenāti jhānampi ākāsānañcāyatanam, vuttanayeneva ārammaṇampi. Evametaṃ jhānañca ārammaṇañcāti ubhayampi appavattikaraṇena ca amanasikaraṇena ca samatikkamitvāva yasmā idaṃ viññāṇañcāyatanam upasampajja viharitabbaṃ, tasmā ubhayampetaṃ ekajjhaṃ katvā “ākāsānañcāyatanam samatikkammā”ti idaṃ vuttanti veditabbaṃ.

Viññāṇañcāyatanūpagāti ettha pana “anantaṃ”ti manasikātabbavasena nāssa antoti anantaṃ, anantameva ānañcaṃ, viññāṇaṃ ānañcaṃ “viññāṇānañcaṃ”ti avatvā “viññāṇañcaṃ”ti vuttaṃ. Ayaṃ hettha rūḷhīsaddo. Tadeva viññāṇañcaṃ adhiṭṭhānaṭṭhena āyatananti viññāṇañcāyatanam. Tattha jhānaṃ nibbattetvā viññāṇañcāyatanabhāvaṃ upagatā viññāṇañcāyatanūpagā.

Viññāṇañcāyatanam samatikkammāti etthapi pubbe vuttanayeneva viññāṇañcaṃ āyatanamassa adhiṭṭhānaṭṭhenāti jhānampi viññāṇañcāyatanam, vuttanayeneva ca ārammaṇampi. Evametaṃ jhānañca ārammaṇañcāti ubhayampi appavattikaraṇena ca amanasikaraṇena ca samatikkamitvāva yasmā idaṃ ākiñcaññāyatanam upasampajja viharitabbaṃ, tasmā ubhayampetaṃ ekajjhaṃ katvā “viññāṇañcāyatanam samatikkammā”ti idaṃ vuttanti veditabbaṃ².

Ākiñcaññāyatanūpagāti ettha pana nāssa kiñcanaṃ, antamaso bhaṅgamattampi assa avasiṭṭhaṃ natthīti vuttaṃ hoti. Ākiñcanaṃ bhāvo ākiñcaññaṃ, ākāsānañcāyatanaviññāṇāpagamassetam adhivacanaṃ. Taṃ ākiñcaññaṃ adhiṭṭhānaṭṭhena āyatananti ākiñcaññāyatanam. Tattha jhānaṃ nibbattetvā ākiñcaññāyatanabhavaṃ upagatā ākiñcaññāyatanūpagā.

Ayaṃ

1. Abhi-Ṭṭha 1. 245, 446 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

2. Vi-Ṭṭha 1. 245 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

sattamaviññāṇaṭṭhitīti imaṃ sattamaṃ paṭisandhiviññāṇassa ṭhānaṃ jānāti. Nevasaññānāsaññāyatanam yatheva saññāya, evaṃ viññāṇassāpi sukhumattā neva viññāṇam nāviññāṇam, tasmā viññāṇaṭṭhitīsu na vuttaṃ.

Abhūtaṃti abhūtatthaṃ “rūpaṃ attā”ti-ādivacanam. Taṃ vipallāsabhāvato **atacchaṃ**. Diṭṭhinissayato **anatthasañhitam**. Atha vā **abhūtaṃ**ti asantaṃ aviijamānaṃ. Acorasseva “idaṃ te corikāya ābhataṃ, na idaṃ tuyhaṃ ghare dhanan”ti-ādivacanam. **Atacchaṃ**ti atathākāraṃ aññathā santaṃ. **Anatthasañhitanti** na idhalokatthaṃ vā paralokatthaṃ vā nissitaṃ. **Na taṃ Tathāgato byākarotī**ti taṃ aniyyānikakathaṃ Tathāgato na katheti. **Bhūtaṃ tacchaṃ anatthasañhitanti** rājakathāditiracchānakathaṃ. **Bhūtaṃ tacchaṃ atthasañhitanti** ariyasaccasannissitaṃ. **Tatra kālaññū Tathāgato hotī**ti tasmim tatiyabyākaraṇe tassa pañhassa byākaraṇatthāya Tathāgato kālaññū hoti. Mahājanassa ādānakālaṃ gahaṇakālaṃ jānitvā sahetukaṃ sakāraṇam katvā yuttapattakāleyeva byākarotīti attho.

Yuttapattakāle vadatīti **kālavādī**. Bhūtaṃ sabhāvaṃ vadatīti **bhūtavādī**. Paramatthaṃ nibbānaṃ vadatīti **atthavādī**. Maggaphaladhammaṃ vadatīti **dhammavādī**. Saṃvarādivinayaṃ vadatīti **vinayavādī**. Tattha diṭṭhanti aparimāṇāsu lokadhātūsu aparimāṇānaṃ sattānaṃ cakkhudvāresu āpāthaṃ āgacchantam rūpārammaṇam nāma atthi, taṃ sabbākārato jānāti passati. Evaṃ jānatā passatā ca tena taṃ iṭṭhāniṭṭhādivasena vā diṭṭhasutamutaviññātesu labbhamānakapadavasena vā “katamaṃ taṃ rūpaṃ rūpāyatanam? Yaṃ rūpaṃ catunnaṃ mahābhūtānaṃ upādāya vaṇṇanibhā sanidassanaṃ sappatiṅghaṃ nīlaṃ pītakaṃ”ti-ādinā¹ nayena anekehi nāmehi terasahi vārehi dvipaññāsāya nayehi vibhajjamānaṃ tathameva hoti vitathaṃ natthi. Esa nayo sotadvārādīsūpi. Āpāthamāgacchantesu saddādīsū tesam vividhaṃ dassetuṃ “**diṭṭhaṃ sutan**”ti āha. Tattha **diṭṭhanti** rūpāyatanam. **Sutanti** saddāyatanam. **Mutanti** patvā gahetabbato gandhāyatanam rasāyatanam phoṭṭhabbāyatanam. **Viññātanti** sukhadukkhādidhammārammaṇam. **Pattanti** pariyesitvā vā apariyesitvā vā pattam.

1. Abhi 1. 163 piṭṭhe.

Pariyesitanti pattam̐ vā apattam̐ vā pariyesitam̐. **Anuvicaritam̐ manasā**ti cittaena anusañcaritam̐.

Tathāgatena abhisambuddhanti iminā etam̐¹ dasseti—yañhi aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa nīlam̐ pītakanti-ādi rūpārammaṇam̐ cakkhudvāre āpātham̐ āgacchati, “ayaṃ satto imasmim̐ khaṇe imam̐ nāma rūpārammaṇam̐ disvā sumano vā dummano vā majjhatto vā jāto”ti sabbam̐ tam̐ Tathāgatassa evaṃ abhisambuddham̐. Tathā yaṃ aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa bherisaddo mudiṅgasaddoti-ādi saddārammaṇam̐ sotadvāre āpātham̐ āgacchati, mūlagandho tacagandhoti-ādi gandhārammaṇam̐ ghānavāre āpātham̐ āgacchati, mūlaraso khandharasoti-ādi rasārammaṇam̐ jivhādvāre āpātham̐ āgacchati, kakkhaḷam̐ mudukanti-ādi pathaviḍhātutejodhātuvāyodhātu-bhedam̐ phoṭṭhabbārammaṇam̐ kāyadvāre āpātham̐ āgacchati, “ayaṃ satto imasmim̐ khaṇe imam̐ nāma phoṭṭhabbārammaṇam̐ phusitvā sumano vā dummano vā majjhatto vā jāto”ti sabbam̐ tam̐ Tathāgatassa evaṃ abhisambuddham̐. Tathā yaṃ aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa sukhadukkhādibhedam̐ dhammārammaṇam̐ manodvārassa āpātham̐ āgacchati, “ayaṃ satto imasmim̐ khaṇe imam̐ nāma dhammārammaṇam̐ vijānitvā sumano vā dummano vā majjhatto vā jāto”ti sabbam̐ tam̐ Tathāgatassa evaṃ abhisambuddham̐.

Yañhi Cunda imesam̐ sattānam̐ diṭṭham̐ sutam̐ mutam̐ viññātam̐, tattha Tathāgatena adiṭṭham̐ vā asutam̐ vā amutam̐ vā aviññātam̐ vā natthi, imassa pana mahājanassa pariyesitvā apattampi atthi, apariyesitvā apattampi atthi, pariyesitvā pattampi atthi, apariyesitvā pattampi atthi, sabbampi Tathāgatassa asampattam̐ nāma natthi ñāṇena asacchikataṃ. **Tasmā Tathāgatoti vaccatī**ti yaṃ tathā lokena gataṃ, tassa tatheva gatattā Tathāgatoti vuccatīti. Pāḷiyam̐ pana “abhisambuddhan”ti vuttam̐, tam̐ gatasaddena ekattham̐. Iminā nayena sabbavāresu Tathāgatoti nigamassa attho veditabbo².

“Yañca Cunda rattim̐ Tathāgato anuttaram̐ sammāsambodhim̐ abhisambujjhati, yañca rattim̐ anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyati,

1. Evaṃ (Ka)

2. Di-Ṭṭha 3. 98, 99; Ari-Ṭṭha 2. 269 piṭṭhesupi passitabbam̐.

yaṃ etasmim̐ antare bhāsati lapati niddisati, sabbaṃ taṃ tatheva hoti,
no aññathā, tasmā Tathāgatoti vuccatī”ti—

ettha yaṃ rattiṃ Bhagavā Bodhimaṇḍe Apparājitaṃ pallaṅke nisinno tiṇṇaṃ
mārānaṃ matthakaṃ madditvā anuttarasammāsambodhiṃ abhisambuddho,
yañca rattiṃ yamakasālānamantare anupādisesāya nibbānadhātuyā
parinibbāyi, etthantare pañcavattālīsavassaparimāṇe kāle paṭhamabodhiyāpi
majjhimabodhiyāpi pacchimabodhiyāpi yaṃ Bhagavatā bhāsitaṃ Suttaṃ
Geyyaṃ -pa- Vedallaṃ, taṃ sabbaṃ atthato ca byañjanato ca anupavajjaṃ
anūnāmanadhikaṃ sabbākāraparipuṇṇaṃ rāgamadanimmadanaṃ
dosamohamadanimmadanaṃ natthi tattha vāḷaggamattampi avakkhalitaṃ,
sabbaṃ taṃ ekamuddikāya lañchitaṃ¹ viya, ekanāliyaṃ mitaṃ viya,
ekatulāya tulitaṃ viya ca tathameva hoti vitathaṃ natthi. Tenāha “yañca
Cunda rattiṃ Tathāgato -pa- sabbaṃ taṃ tathameva hoti, no aññathā, tasmā
Tathāgatoti vuccatī”ti. Gada-attho hi ettha gatasaddo.

Api ca—āgadanāṃ āgado, vacananti attho. Tato aviparīto āgado assāti
dakārassa takāraṃ katvā gatoti evametasmim̐ atthe padasiddhi veditabbo.

“Yathāvādī Cunda -pa- vuccatī”ti ettha Bhagavato vācāya kāyo
anulometi kāyassapi vācā, tasmā Bhagavā yathāvādī tathākārī, yathākārī
tathāvādī ca hoti, evaṃbhūtaṃ cassa yathā vācā, kāyopi tathā gato
pavattoti attho. Yathā ca kāyo, vācāpi tathā gatā pavattāti Tathāgatoti
evamettha padasiddhi veditabbo.

Abhibhū anabhibhūtoti upari bhavaggaṃ heṭṭhā Avīcipariyantaṃ
aparimāṇāsu lokadhātūsu sabbasatte abhibhavati sīlenapi samādhināpi
paññāyapi vimuttiyāpi, na tassa tulā vā pamāṇaṃ vā atthi. Atulo appameyyo
anuttaro rājarājā devadevo Sakkānaṃ atisakko brahmānaṃ atibrahmā.
Aññadatthūti ekamsatthe nipāto. Dakkhatīti **daso**. Vasaṃ vattetīti **vasavattī**.

1. Lañcha naṃ (Ka)

Tatrāyaṃ padasiddhi veditabbā—agado viya agado, ko panesa?
Desanāvilāso ceva puññussayo ca. Tena hesa mahānubhāvo bhisakko
dibbāgadena sappe viya sabbaparappavādino sadevakañca lokam
abhibhavati. Iti sabbalokābhibhavane tatho aviparīto desanāvilāsamayo ceva
puññussayo ca agado assāti dakārassa takāram katvā Tathāgatoti veditabbo¹.

Idhatthaññeva jānāti kammābhisaṅkhāravasenāti

apuññābhisaṅkhāravaseṇa idhatthaññeva jānāti. **Kāyassa bhedaṃ param
maraṇāti** upādinnaḥkhandhabhedā maraṇato param. **Apāyanti**-ādīsu
vuḍḍhisāṅkhātasukhasātato ayā apētattā apāyo. Dukkhasa gati paṭisaraṇanti
duggati. Dukkarakārino ettha vinipatantīti **vinipāto**. Nirati-aṭṭhena
nirassādaṭṭhena **nirayo**. Tam **apāyaṃ -pa- nirayaṃ**. **Upapajjissatīti**
paṭisandhivasena uppajjissati. **Tiracchānayoninti** tiriyaṃ añcantīti
tiracchānā, tesam yoni tiracchānayoni, tam tiracchānayoniṃ. **Pettivisayanti**
paccabhāvaṃ pattānaṃ visayoti pettivisayo, tam pettivisayaṃ. Manaso
ussannatāya manussā, tesu **manussesu**. Ito param
kammābhisaṅkhāravaseṇāti ettha puññābhisaṅkhāravaseṇa attho gahetabbo.

Āsavānaṃ khayāti āsavānaṃ vināseṇa. **Anāsavaṃ cetovimuttinti**
āsavavirahitaṃ arahattaphalasamādhim. **Paññāvimuttinti**
arahattaphalapaññaṃ. Arahattaphalasamādhi rāgavirāgā cetovimutti,
arahattaphalapañña avijjāvirāgā paññāvimuttīti veditabbā. Taṇhācaritena vā
appanājhānabalena kilese vikkhambhetvā adhigataṃ arahattaphalaṃ
rāgavirāgā cetovimutti, diṭṭhicaritena upacārajjhānamattaṃ nibbattetvā
vipassitvā adhigataṃ arahattaphalaṃ avijjāvirāgā paññāvimutti.
Anāgāmiphalaṃ vā kāmarāgaṃ sandhāya rāgavirāgā cetovimutti,
arahattaphalaṃ sabbappakārato avijjāvirāgā paññāvimutti.

Ākiñcaññāyatanam dhimuttanti vimokkhenāti kenaṭṭhena vimokkho
veditabboti? Adhimuccanaṭṭhena. Ko ayaṃ adhimuccanaṭṭho nāma?
Paccanīkadhammehi ca suṭṭhu vimuccanaṭṭho, ārammaṇe ca abhirativaseṇa
suṭṭhu vimuccanaṭṭho,

1. Dī-Tṭṭha 1. 65 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

pitu aṅke vissaṭṭha-aṅgapaccaṅgassa dārakassa sayanaṃ viya
 aniggahitabhāvena nirāsaṅkatāya ārammaṇe pavattīti vuttaṃ hoti.
 Evarūpena vimokkhena. **Dhimuttanti** viññāṇaṅcāyatanam muñcitvā
 ākiṇcaṇṇāyatane nirāsaṅkavasena dhimuttaṃ allīnaṃ. **Tatrādhimuttanti**
 tasmim samādhimhi allīnaṃ. **Tadadhimuttanti** tasmim jhāne adhimuttaṃ.
Tadādhipateyyanti taṃ jhānaṃ jeṭṭhakaṃ. **Rūpādhimuttoti**-ādīni pañca
 kāmaguṇagarukavasena vuttāni. **Kulādhimuttoti**-ādīni tīṇi
 khattiyādikulagarukavasena vuttāni. **Lābhādhimuttoti**-ādīni aṭṭha
 lokadhammavasena vuttāni. **Cīvarādhimuttoti**-ādīni cattāri paccayavasena
 vuttāni. **Suttantādhimuttoti**-ādīni piṭakattayavasena vuttāni.
Āraññaṅgādhimuttoti-ādīni dhutaṅgasamādānavasena vuttāni.
Paṭhamajjhānādhimuttoti-ādīni paṭilābhavasena vuttāni.

Kammaparāyaṇanti abhisāṅkhāravasena. **Vipākaparāyaṇanti**
 pavattivāsena. **Kammagarukanti** cetanāgarukaṃ. **Paṭisandhigarukanti**
 upapattigarukaṃ.

84. **Ākiṇcaṇṇāsambhavaṃ** ñatvāti ākiṇcaṇṇāyatanaśamāpattito
 vuṭṭhahitvā ākiṇcaṇṇāyatanaśanakakammābhisaṅkhāraṃ ñatvā “kinti
 palibodho ayaṇ”ti. **Nandisaṃyojanaṃ** itīti yā catuttha-arūparāgasāṅkhātā
 nandī taṅca saṃyojanaṃ ñatvā. **Tato tattha vipassatīti** atha tattha
 ākiṇcaṇṇāyatanaśamāpattito vuṭṭhahitvā taṃ samāpattiṃ aniccādivasena
 vipassati. **Etaṃ** ñāṇaṃ **tathaṃ** tassāti etaṃ tassa puggalassa evaṃ vipassato
 anukkamena uppannaṃ arahattañāṇaṃ aviparītaṃ. **Vusīmatoti**
 vusitavantassa. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ Bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi,
 desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisaṃmayo ahoṣīti.

Saddhammapajjotikāya Cūḷaniddesaṭṭhakathāya

Posālamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

15. Mogharājamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

85. Pannarasame Mogharājasutte—**dvāhanti** dve vāre ahaṃ. So hi pubbe Ajitasuttassa¹ ca Tissametteyyasuttassa² ca avasāne dvikkhattuṃ Bhagavantam pucchi, Bhagavā panassa indriyaparipākam āgamayamāno na byākāsi. Tenāha “dvāham Sakkaṃ apucchissan”ti. **Yāvatatiyañca devīsi, byākarotīti me sutanti** yāvatatiyañca sahadhammikaṃ puṭṭho visuddhidevabhūto isi Bhagavā Sammāsambuddho byākarotīti evaṃ me sutam. Godhāvarītīreyeva kira so evamassosi. Tenāha “byākarotīti me sutan”ti. Imissā gāthāya niddese yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ heṭṭhā vuttanayaṃ eva.

86. **Ayaṃ lokoti** manussaloko. **Paro lokoti** taṃ ṭhapetvā avaseso. **Sadevakoti** brahmalokaṃ ṭhapetvā avaseso upapattidevasammutidevayutto. “Brahmaloko sadevako”ti etaṃ vā “sadevako loko”ti-ādinayanidassanamattaṃ. Tena sabbopi tathāvuttappakāraloko veditabbo.

87. **Evaṃ abhikkantadassāvinti** evaṃ aggadassāvim, sadevakassa lokassa ajjhāsayaḍhimuttigatiparāyaṇādīni passituṃ samatthanti dasseti.

88. **Suññato lokam avekkhassūti** avasiyapavatta³ sallakkhaṇavasena vā tucchasaṅkhārasamanupassanāvasena vāti dvīhākārehi suññato lokam passa. **Attānudiṭṭhim ūhaccāti** sakkāyadiṭṭhim uddharitvā.

Lujjati bhijjati. Cakkhatīti **cakkhu**. Tadevaṃ sasambharacakkhuno setamaṇḍalaparikkhittassa kaṇhamāṇḍalassa majjhe abhimukhe ṭhitānaṃ sarīrasaṇṭhānupattidesabhūte diṭṭhamaṇḍale cakkhuviññāṇādīnaṃ yathārahaṃ vatthudvārabhāvaṃ sādhamayamānaṃ tiṭṭhati. Rūpayantīti **rūpā**, vaṇṇavikāramāpajantā hadayaṅgatabhāvaṃ pakāsentīti attho. Cakkhuto pavattaṃ viññāṇam, cakkhussa vā cakkhusannissitaṃ vā viññāṇam **cakkhuviññāṇam**. Cakkhuto pavatto samphasso **cakkhusamphasso**. **Cakkhusamphassapaccayāti** cakkhuviññāṇasampayuttaphassapaccayā.

1. Khu 1. 434 piṭṭhe.

2. Khu 1. 435 piṭṭhe.

3. Avasavatti (Ka)

Vedayitanti vindanaṃ, vedanāti attho. Tadeva sukhayatīti **sukhaṃ**, yassa uppajjati, taṃ sukhitaṃ karotīti attho. Suttu vā khādati, khanati ca kāyacittābādhanti **sukhaṃ**. Dukkhatīti **dukkhaṃ**, yassa uppajjati, taṃ dukkhitaṃ karotīti attho. Na dukkhaṃ na sukhaṃ **adukkhamasukhaṃ**. **Ma-kāro** sandhipadavasena vutto. So pana cakkhusamphasse attanā sampayuttāya vedanāya sahaajāta aññaṃaññanissayavipāka āhāra sampayutta atthi avigatavasena aṭṭhadhā paccayo hoti, sampañicchanasampayuttāya anantarasamanantarūpanissayanatthivigatavasena pañcadhā, santīraṇādisampayuttānaṃ upanissayavaseneva paccayo hoti.

Suṇātīti **sotaṃ**, taṃ sasambhārasotabilassa anto tanutambalomācite aṅgulivedhakasaṇṭhāne padese sotaviññāṇādīnaṃ yathārahaṃ vatthudvārabhāvaṃ sādhayamānaṃ tiṭṭhati. Saddīyantīti **saddā**, udāharīyantīti attho. Ghāyatīti **ghānaṃ**, taṃ sasambhāraghānabilassa anto ajapadasaṇṭhāne padese ghānaviññāṇādīnaṃ yathārahaṃ vatthudvārabhāvaṃ sādhayamānaṃ tiṭṭhati. Gandhiyantīti **gandhā**, attano vatthuṃ sūciyantīti attho. Jīvitaṃ avhāyatīti **jīvhā**, sāyanatṭhena vā **jīvhā**. Sāsasambhārajīvhāya ati-aggamūlapassāni vajjetvā uparimatalamajjhe bhinna-uppaladalaggasaṇṭhāne padese jīvhāviññāṇādīnaṃ yathārahaṃ vatthudvārabhāvaṃ sādhayamānā tiṭṭhati. Rasanti te sattāti **rasā**, assādentīti attho.

Kucchitānaṃ āsavadhammānaṃ āyoti **kāyo**. Āyoti uppattideso. So yāvata imasmim kāye upādinnapavatti nāma atthi, tattha yebhuyyena kāyappasādo kāyaviññāṇādīnaṃ yathārahaṃ vatthudvārabhāvaṃ sādhayamāno tiṭṭhati. Phusiyaṇṭīti **phoṭṭhabbā**. Manatīti **mano**, vijānātīti attho. Attano lakkhaṇaṃ dhārentīti **dhammā**. **Manoti** sahāvajjanabhavaṅgaṃ. **Dhammā**ti nibbānaṃ muñcitvā avasesā dhammārammaṇadhammā. **Manoviññāṇanti** javanamanoviññāṇaṃ. **Manosamphassoti** taṃsampayutto phasso, so sampayuttāya vedanāya vipākapaccayavajjehi sesehi sattahi paccayehi paccayo hoti. Anantarāya teheva sesānaṃ upanissayeneva paccayo hoti.

Avasiyapavattasallakkhaṇavasena vāti avaso hutvā pavattasaṅkhāre passanavasena olokanavasena attho. **Rūpe vaso na labbhatīti**

rūpasmim vasavattibhāvo issarabhāvo na labbhati. **Vedanā**disupi eseva nayo.

Nāyaṃ bhikkhave kāyo tumhākaṃti attani sati attaniyaṃ nāma hoti, attāyeva ca natthi. Tasmā “nāyaṃ bhikkhave kāyo tumhākaṃ”ti āha. **Nāpi aññesanti** añño nāma paresaṃ attā. Tasmin sati aññesaṃ nāma siyā, sopi natthi. Tasmā “nāpi aññesan”ti āha. **Purāṇamidaraṃ bhikkhave kammanti** nayidaṃ purāṇakammameva, purāṇakammanibbatto panesa kāyo. Tasmā paccayavohārena evaṃ vutto. **Abhisankhatanti**-ādi kammavohārasseva vasena purimaliṅgasabhāvatāya vuttaṃ. Ayaṃ panettha attho—**abhisankhatanti** paccayehi katoti daṭṭhabbo. **Abhisancetayitanti** cetanāvatthuko, cetanāmūlakoti daṭṭhabbo. **Vedaniyanti** vedanāya vatthūti daṭṭhabbo.

Rūpe sāro na labbhatīti rūpasmim niccādisāro na labbhati. **Vedanā**disupi eseva nayo. **Rūpaṃ assāraṃ nissāraṃ**¹ assāraṃ sāravirahitaṇca. **Sārāpagatanti** sārato apagataṃ. **Niccāsārasārena vāti** bhaṅgaṃ atikkamitvā pavattamānena niccāsārena vā. Kassaci niccāsārassa abhāvato niccāsārena sāro natthi. **Sukhasārasārena vāti** ṭhitisukhaṃ² atikkamitvā pavattamānassa kassaci sukhasārassa³ abhāvato sukhasārasārena vā. **Attasārasārena vāti** attattaniyasārasārena vā. **Niccena vāti** bhaṅgaṃ atikkamitvā pavattamānassa kassaci niccassa abhāvato⁴ niccena vā. **Dhuvana vāti** vijjamānakālepi paccayāyattavuttitāya thirassa kassaci abhāvato dhuvana vā. **Sassatena vāti** abbocchinnassa sabbakāle vijjamānassa kassaci abhāvato sassatena vā. **Avipariṇāmadhammena vāti** jarābhaṅgavasena avipariṇāmapakatikassa kassaci abhāvato avipariṇāmadhammena vā.

Cakkhu suññaṃ attena vā attaniyena vāti “kāraḷo vedako sayamvasī”ti evaṃ parikkappikena attanā vā attābhāvatoyeva attano santakena parikkhārena ca suññaṃ. Sabbaṃ cakkhādilokiyadhammajātaṃ yasmā attā ca ettha natthi, attaniyaṇca ettha natthi, tasmā “suññaṃ”ti vuccatīti

1. Sayam (Sī, Ka)

2. Pītisukhaṃ (Sī), vimuttisukhaṃ (Syā, I)

3. Sārassa (Sī)

4. Sabhāvato(Ka)

attho. Lokuttarāpi dhammā attattaniyehi suññāyeva, suññātītadhammā natthīti vuttaṃ hoti. Tasmim dhamme attattaniyasārassa natthibhāvo vutto hoti. Loke ca “suññam gharam suñño ghaṭo”ti vutto gharassa ghaṭassa ca natthibhāvo na hoti, tasmim ghaṭe ca aññassa natthibhāvo vutto hoti. Bhagavatā ca iti yampi koci tattha na hoti, tena taṃ suññam. Yaṃ pana tattha avasiṭṭham hoti, taṃ santam idamatthīti pajānātīti ayamevattho vutto. Tathā **ñāyaganthe saddaganthe** ca ayamevattho. Iti imasmim sutte anattalakkhaṇameva kathitam. (**Anissariyatoti** attano issariye avasavattanato¹. **Akāmakāriyatoti** attano akāmaṃ arucikaraṇavasena. **Apāpuṇiyatoti** ṭhātuṃ patiṭṭhābhāvato. **Avasavattanatoti** attano vase avattanato. **Paratoti** aniccato paccayāyattavuttito. **Vivittatoti** nissarato)².

Suddhanti kevalam issarakālapakatīhi vinā kevalam paccayāyattapavattivāsena pavattamānaṃ suddham nāma. Attaniyavirahito suddhadhammapuñjoti ca. **Suddham dhammasamuppādam, suddham saṅkhārasantatinti** suddham passantassa jānantassa saṅkhārānaṃ santatim abbochinnasaṅkhārasantatim. Tatheva suddham passantassa saṅkhārādīni, ekaṭṭhāni ādarena dvattikkhattuṃ vuttāni. Evaṃ passantassa maraṇamukhe bhayaṃ na hoti. **Gāmaṇīti** ālapanam. **Tiṇakaṭṭhasamaṃ lokanti** imaṃ upādinnakkhandhasaṅkhātāṃ lokam. Yadā tiṇakaṭṭhasamaṃ paññāya passati. Yathā araṇṇe tiṇakaṭṭhādīsu gaṇhantesu attānaṃ vā attaniyaṃ vā gaṇhātīti na hoti, tesu vā tiṇakaṭṭhādīsu sayameva nassantesupi vinassantesupi attā nassati, attaniyo nassatīti na hoti. Evaṃ imasmim kāyepi nassante vā vinassante vā attā vā attaniyaṃ vā bhijjatīti apassanto paññāya tiṇakaṭṭhasamaṃ passatīti vuccati. **Nāññaṃ patthayate kiñci, aññatrappaṭisandhiyāti** paṭisandhivirahitaṃ nibbānaṃ ṭhapetvā aññaṃ bhavaṃ vā attabhāvaṃ vā na pattheti.

Rūpaṃ samannesatīti rūpassa sārāṃ pariyesati. **Ahanti vāti** diṭṭhivasena. **Mamanti vāti** taṇhāvasena. **Asmīti vāti** mānavasena. **Tampi tassa na hotīti** taṃ tividhampi tassa puggalassa na hoti.

1. Apavattanato (Si)

2. () Etthantare samvaṇṇetabbapadāni Pāliyaṃ na diṭṭhāni.

Idhāti desāpadese nipāto, svāyaṃ katthaci lokam upādāya vuccati. Yathāha “idha Tathāgato loke uppajjati”¹. Katthaci sāsanaṃ. Yathāha “idheva bhikkhave samaṇo, idha dutiyo samaṇo”¹. Katthaci okāsaṃ. Yathāha—

“Idheva tiṭṭhamānassa, devabhūtassa me sato.
Punarāyu ca me laddho, evaṃ jānāhi mārisā”².

Katthaci padapūraṇamattameva. Yathāha “idhāhaṃ bhikkhave bhuttāvī assaṃ pavārito”⁴. Idha pana lokam upādāya vuttoti veditabbo. **Assutavā puthujjanoti** ettha pana āgamādhigamābhāvā ñeyyo “assutavā” iti. Yassa hi khandhadhātu-āyatanapaccayākārasatipaṭṭhānādīsu uggahaparipucchāvinicchayarahitattā diṭṭhipaṭisedhako neva āgamo, paṭipattiyā adhigantabbassa anadhigatattā neva adhigamo atthi, so āgamādhigamābhāvā ñeyyo “assutavā” iti. Svāyaṃ—

Puthūnaṃ jananaḍihi, kāraṇehi puthujjano.
Puthujjanantogadhattā, puthuvāyaṃ jano iti⁵.

So hi puthūnaṃ nānappakārānaṃ kilesāḍinaṃ jananaḍihipi kāraṇehi **puthujjano**. Yathāha—puthu kilese janentīti puthujjanā, puthu avihatasakkāyadiṭṭhikāti puthujjanā, puthu satthārānaṃ mukhullokikāti puthujjanā, puthu sabbagatīti avuṭṭhitāti puthujjanā, puthu nānābhisaṅkhāre abhisaṅkharontīti puthujjanā, puthu nānā-oghehi vuyhantīti puthujjanā, puthu nānāsantāpehi santappentīti puthujjanā puthu nānāpariāhehi pariḍayhantīti puthujjanā, puthu pañcasu kāmagaṇesu rattā giddhā gadhitā muñchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhāti puthujjanā, puthu pañcahi nīvaraṇehi āvuṭṭā nivuṭṭā ovuṭṭā pihitā paṭicchannā paṭikujjitāti puthujjanā⁶, puthūnaṃ vā gaṇanapathamattānaṃ ariyadhammaparammukhānaṃ nīcadhammasamācārānaṃ janānaṃ antogadhattāpi puthujjanā, puthuva yaṃ⁷ visumyeva saṅkhyāṃ gato, visaṃ-

1. Saṃ 2. 70; Am 1. 342 piṭṭhesu.

2. Ma 1. 92; Dī 2. 125 piṭṭhādīsu.

3. Dī 2. 227 piṭṭhe.

4. Ma 1. 16 piṭṭhe.

5. Dī-Ṭṭha 1. 59; Ma-Ṭṭha 1. 21; Am-Ṭṭha 1. 46; Paṭisaṃ-Ṭṭha 2. 50 piṭṭhāsu.

6. Khu 7. 113, 192 piṭṭhesu.

7. Puthu vā yaṃ (sabbattha)

saṭṭho silasutādiguṇayuttehi ariyehi janotipi puthujjano. Evametehe
“assutavā puthujjano”ti dvīhi padehi ye te—

“Duve puthujjanā vuttā, Buddhenādiccabandhunā.
Andho puthujjano eko, kalyāṇeko puthujjano”ti¹—

dve puthujjanā vuttā, tesu andhaputhujjano vutto hotīti veditabbo.

Ariyānaṃ adassāvīti-ādīsu **ariyāti** ārakattā kilesehi, anaye na iriyanato, aye iriyanato, sadevakena ca lokena araṇīyato Buddhā ca Paccekabuddhā ca Buddhasāvakā ca vuccanti, Buddhā eva vā idha ariyā. Yathāha “sadevake bhikkhave loke -pa- Tathāgato ariyoti vuccatī”ti².

Sappurisāti ettha pana Paccekabuddhā Tathāgatasāvakā ca “sappurisā”ti veditabbā. Te hi lokuttaraguṇayogena sobhanā purisāti sappurisā. Sabbeva vā ete dvīdhāpi vuttā. Buddhāpi hi ariyā ca sappurisā ca Paccekabuddhāpi Buddhasāvakāpi. Yathāha—

“Yo ve kataññū katavedi dhīro,
Kalyāṇamitto daḷhabhatti ca hoti.
Dukhitassa sakkacca karoti kiccaṃ,
Tathāvidhaṃ sappurisaṃ vadantī”ti.³

“Kalyāṇamitto daḷhabhatti ca hotī”ti ettāvatā hi Buddhasāvako vutto. Kataññutādīhi Paccekabuddhā Buddhāti, yo imesaṃ ariyānaṃ adassanasīlo, na ca dassane sādhuṇā, so **ariyānaṃ adassāvīti** veditabbo. So cakkhunā adassāvī, ñāṇena adassāvīti duvidho, tesu ñāṇena adassāvī idha adhippeto. Maṃsacakkhunā hi dibbacakkhunā vā ariyā diṭṭhāpi adiṭṭhāva honti tesaṃ cakkhunā vaṇṇamattagahaṇato, na ariyabhāvagocarato. Soṇasiṅgālādayopi cakkhunā ariye passanti, na ca te ariyānaṃ dassāvino.

1. Dī-Ṭṭha 1. 58; Ma-Ṭṭha 1. 22; Saṃ-Ṭṭha 2. 90; Aṃ-Ṭṭha 1. 47; Paṭisaṃ-Ṭṭha 2. 51 piṭṭhādīsu.

2. Saṃ 3. 381 piṭṭhe.

3. Khu 6. 10 piṭṭhe.

Tatridaṃ vatthu—Cittalapabbatavāsino kira khīṇāsavattherassa upaṭṭhāko vuḍḍhapabbajito ekadivasam therena saddhim piṇḍāya caritvā therassa pattacīvaram gahetvā piṭṭhito āgacchanto theram pucchi “ariyā nāma bhante kīdisā”ti. Thero āha “idhekacco mahallako ariyānam pattacīvaram gahetvā vattapaṭipattim¹ katvā saha carantopi neva ariye jānāti, evaṃ dujjānā āvuso ariyā”ti. Evaṃ vuttepi so neva aññāsī. Tasmā cakkhunā dassanam, na dassanam, ñāṇena dassanameva dassanam. Yathāha “alam te Vakkali, kim te iminā pūtikāyena diṭṭhena, yo kho Vakkali dhammam passati, so mam passatī”ti². Tasmā cakkhunā passantopi ñāṇena ariyehi diṭṭham aniccādilakkhaṇam apassanto, ariyānam adhigatañca dhammam anadhigacchanto, ariyakaradhammānam ariyabhāvassa ca adiṭṭhattā “ariyānam adassāvī”ti veditabbo.

Ariyadhammassa akovidoti satipaṭṭhānādibhede ariyadhamme akusalo. Ariyadhamme avinītoti ettha pana—

Duvidho vinayo nāma, ekamekettha pañcadhā.

Abhāvato tassa ayam, “avinīto”ti vuccati³.

Ayañhi samvaravinayo pahānavinayoti duvidho vinayo. Ettha ca duvidhepi vinaye ekamekopi vinayo pañcadhā bhijjati. **Samvaravinayopi** hi sīlasamvaro satisamvaro ñāṇasamvaro khantisamvaro vīriyasamvaroti pañcavidho. **Pahānavinayopi** tadanāgappahānam vikkhambhanappahānam samucchedappahānam paṭippassaddhippahānam nissaraṇappahānanti pañcavidho.

Tattha “iminā pātimokkhasamvarena upeto hoti samupeto”ti⁴ ayam **sīlasamvaro**. “Rakkhati cakkhundriyam, cakkhundriye samvaram āpajjati”ti⁵ ayam **satisamvaro**.

1. Vattapaṭipattam (Sī, Syā, I)

2. Sam 2. 98 piṭṭhe.

3. Ma-Ṭṭha 1. 23; Suttanipāta-Ṭṭha 1. 7; Paṭisam-Ṭṭha 2. 52 piṭṭhādīsu.

4. Abhi 2. 255 piṭṭhe.

5. Dī 1. 166; Ma 1. 238; Sam 2. 384; Am 1. 111 piṭṭhādīsu.

“Yāni sotāni lokasmim, (Ajitāti Bhagavā,)

Sati tesam nivāraṇam.

Sotānam saṁvaram brūmi,

Paññāyete pidhiyyare”ti¹—

ayaṁ **ñāṇasaṁvaro**. “Khamo hoti sītassa uṇhassā”ti² ayaṁ **khantisamvaro**. “Uppannam kāmavitakkaṁ nādhivāseti”ti³ ayaṁ **vīriyasamvaro**. Sabbopi cāyaṁ saṁvaro yathāsakaṁ saṁvaritabbānaṁ vinetabbānaṁ kāyaduccaritādīnaṁ saṁvaraṇato “saṁvaro” vinayanato “vinayo”ti vuccati. Evaṁ tāva saṁvaravinayo pañcadhā bhijjatīti veditabbo.

Tathā yaṁ nāmarūpaparicchedādīsu vipassanāñāṇesu paṭipakkhabhāvato dīpālokeneva tamassa, tena tena vipassanāñāṇena tassa tassa anattassa⁴ pahānaṁ. Seyyathidaṁ—nāmarūpavavatthānena sakkāyadiṭṭhiyā, paccayapariggahena ahetuvisamahetudiṭṭhinaṁ, tasseva aparabhāgena kaṅkhāvitaraṇena kathamkathibhāvassa, kalāpasammasanena “ahaṁ mamā”ti gāhassa, maggāmaggaṇavavatthānena amagge maggasaññāya, udayadassanena ucchedadiṭṭhiyā, vayadassanena sassatadiṭṭhiyā, bhayadassanena sabhaye abhayasaññāya, ādīnavadassanena assādasaññāya⁵, nibbidānupassanāya abhiritisaññāya, muñcitukamyatāñāṇena amuñcitukāmatāya, upekkhāñāṇena anupekkhāya, anulomena dhammaṭṭhitiyaṁ nibbāne ca paṭilomabhāvassa, gotrabhunā saṅkhāranimittaggāhassa pahānaṁ. Etaṁ **tadaṅgappahānaṁ** nāma.

Yaṁ pana upacārappanābhedenā samādhinā pavattibhāvanivāraṇato ghaṭappahāreneva udakapiṭṭhe sevālassa tesam tesam nīvaraṇādidhammānaṁ pahānaṁ, etaṁ **vikkhambhanappahānaṁ** nāma. Yaṁ catunnaṁ ariyamaggānaṁ bhāvitattā taṁtaṁmaggavato attano attano santāne “diṭṭhigatānaṁ pahānāyā”ti-ādinā⁶ nayena vuttassa samudayapakkhiyassa kilesagaṇassa accanta-appavattibhāvena pahānaṁ, idaṁ **samucchedappahānaṁ** nāma. Yaṁ pana phalakkhaṇe paṭippassaddhattaṁ kilesānaṁ, etaṁ **paṭippassaddhippahānaṁ** nāma. Yaṁ

1. Khu 1. 434; Khu 8. 30; Khu 10. 13, 61 piṭṭhādīsu.

2. Ma 1. 13; Aṁ 2. 432; Aṁ 3. 342 piṭṭhādīsu.

3. Ma 1. 14; Aṁ 2. 432; Aṁ 3. 342 piṭṭhādīsu.

5. Ādīnavasaññāya (Ka)

4. Aṅgassa (Vi, Ka)

6. Abhi 1. 72; Abhi 2. 276 piṭṭhesu.

sabbasaṅkhatanissaṭṭatā pahīnasabbasaṅkhatam nibbānam, etaṁ **nissaraṇappahānam** nāma. Sabbampi cetam pahānam yasmā cāgaṭṭhena pahānam, vinayanaṭṭhena vinayo, tasmā “pahānavinayo”ti vuccati. Taṁtaṁpahānavato vā tassa tassa vinayassa sambhavatopetaṁ “pahānavinayo”ti vuccati. Evaṁ pahānavinayopi pañcadhā bhijjatīti veditabbo¹.

Evamayam saṅkhepato duvidho bhedato ca dasavidho vinayo bhinnasamvarattā, pahātabbassa ca appahīnattā yasmā etassa assutavato puthujjanassa natthi, tasmā abhāvato tassa ayaṁ “avinīto”ti vuccatīti. Eseva nayo **sappurisānam adassāvī sappurisdhammassa akovido, sappurisdhamme avinītoti** etthapi. Ninnānākaraṇam hi etamatthato. Yathāha “yeva te ariyā, teva te sappurisā. Yeva te sappurisā, teva te ariyā. Yo eva so ariyānam dhammo, so eva so sappurisānam dhammo. Yo eva so sappurisānam dhammo, so eva so ariyānam dhammo. Yeva te ariyavinayā, teva te sappurisavinayā. Yeva te sappurisavinayā, teva te ariyavinayā. Ariyeti vā, sappuriseti vā, ariyadhammeti vā, sappurisdhammeti vā, ariyavinayeti vā, sappurisavinayeti vā esese eke ekaṭṭhe same samabhāge tajjāte taññevāti².

Rūpaṁ attato samanupassatīti idhekacco rūpaṁ attato samanupassati, “yaṁ rūpaṁ, so ahaṁ. Yo ahaṁ, taṁ rūpaṁ”ti rūpaṇca attānaṇca advayaṁ samanupassati. Seyyathāpi telappadīpassa jhāyato “yā acci, so vaṇṇo. Yo vaṇṇo, sā accī”ti acciṇca vaṇṇaṇca advayaṁ samanupassati, evameva idhekacco rūpaṁ attato -pa- samanupassatīti³ evaṁ rūpaṁ “attā”ti diṭṭhipassanāya passati. **Rūpavantam vā attānanti** arūpaṁ “attā”ti gahetvā chāyāvantaṁ rukkham viya taṁ rūpavantaṁ “attā”ti samanupassati. **Attani vā rūpanti** arūpameva “attā”ti gahetvā pupphasmiṁ gandham viya attani rūpaṁ samanupassati. **Rūpasmiṁ vā attānanti** arūpameva “attā”ti gahetvā karaṇḍake maṇim viya taṁ attānam rūpasmiṁ samanupassati. **Vedanādisupi** eseva nayo.

1. Ma-Ṭṭha 1. 23; Suttanipāta-Ṭṭha 1. 7; Paṭisam-Ṭṭha 2. 25 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

2. Abhi-Ṭṭha 1. 387; Paṭisam-Ṭṭha 2. 54 piṭṭhesupi passitabbaṁ. 3. Khu 9. 137 piṭṭhe.

Tattha “rūpaṃ attato samanupassatī”ti suddharūpaṃyeva “attā”ti kathitaṃ. “Rūpavantam vā attānaṃ, attani vā rūpaṃ, rūpasmim vā attānaṃ. Vedanaṃ attato. Saññaṃ. Saṅkhāre. Viññāṇaṃ attato samanupassatī”ti¹ imesu sattasu ṭhānesu arūpaṃ “attā”ti kathitaṃ, “vedanāvantam vā attānaṃ, attani vā vedanā, vedanāya vā attānaṃ”ti evaṃ catūsu khandhesu tiṇṇaṃ tiṇṇaṃ vasena dvādasasu ṭhānesu rūpārūpamissako attā kathito. Tattha rūpaṃ attato samanupassati. Vedanaṃ. Saññaṃ. Saṅkhāre. Viññāṇaṃ attato samanupassatī¹ pañcasu ṭhānesu ucchedadiṭṭhi kathitā. Avasesesu sassatadiṭṭhi. Evamettha pannarasa bhavadiṭṭhiyo pañca vibhavadiṭṭhiyo honti. Tā sabbāpi maggāvaraṇā, na saggāvaraṇā, paṭhamamaggavajjhāti veditabbā.

Āraññīkoti araññe nivāsaṃ. **Pavaneti** mahante gambhīravane. **Caramānoti** tahiṃ tahiṃ vicaramāno. **Vissattho gacchatīti** nibbhayo nirāsaṅko carati. **Anāpāthagato luddassāti** migaluddassa parammukhagato. **Antamakāsi māranti** kilesamāraṃ vā devaputtamāraṃ vā antaṃ akāsi. **Apadaṃ vadhitvāti** kilesapadaṃ hantvā nāsetvā. **Māracakkhum adassanaṃ gatoti** māraṣṣa adassanavisayaṃ patto. **Anāpāthagatoti** māraṣṣa parammukhaṃ patto. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ Bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūteneva desesi, desanāpariyosāne ca vuttasadisoyeva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya Cūḷaniddesaṭṭhakathāya

Mogharājamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

16. Piṅgiyamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

89. Soḷasame Piṅgiyasuttaniddese—**jiṇṇohamasmi abalo vītavaṇṇoti** so kira brāhmaṇo jarābhibhūto vīsavassasatiko jātiyā, dubbalo ca “idha pādaṃ karissāmi”ti aññatreva karoti, vinaṭṭhapurimachavivaṇṇo ca. Tenāha “jiṇṇohamasmi abalo vītavaṇṇoti”ti.

1. Khu 9. 138 piṭṭhādīsu.

Mā’haṃ nassaṃ momuho antarāvāti māhaṃ tuyhaṃ dhammaṃ asacchikatvā antarā eva avidvā hutvā anassim. **Jātijarāya idha vippahānanti** idheva tava pādamūle pāsāṇake cetiye vā jātirajāya vippahānaṃ nibbānaṃ dhammarasaṃ ahaṃ¹ vijaññaṃ, taṃ me ācikkha.

Abaloti balavirahito. **Dubbaloti** dubbalabalo. **Appabaloti** parittabalo. **Appathāmoti** parittavīriyo. **Vītavannaṇoti** parivattitachavivaṇṇo. **Vigatavannaṇoti** apagatachavivaṇṇo. **Vigacchitavannaṇoti** dūrībhūtachavivaṇṇo. **Yā sā purimā subhā vaṇṇanibhāti** yā sā subhā sundarā purimakāle sati, sā vaṇṇanibhā etarahi antarahitā vigatā. **Ādīnavo pātubhūtoti** upaddavo pāturahosi. “Yā sā purimā subhā vaṇṇanibhā”ti pāṭhaṃ ṭhapetvā “yā subhā assā”ti eke vaṇṇayanti.

Asuddhāti paṭalādīhi asuddhā. **Avisuddhāti** timirādīhi avisuddhā. **Aparisuddhāti** samantato phoṭapaṭalādīhi pariyonaddhattā aparisuddhā. **Avodātāti** nappasannā pasannasadisā. **No tathā cakkhunā rūpe passāmīti** yathā porāṇacakkhunā rūpārammaṇaṃ passāmi olokemi, tathā tena pakārena idāni na passāmi. **Sotaṃ asuddhanti**-ādīsupi eseva nayo. **Māhaṃ nassanti** ahaṃ mā vinassaṃ.

90. Idāni yasmā Piṅgiyo kāye sāpekkhatāya “jiṇṇohamasmi”ti-ādimāha. Tenassa Bhagavā kāye sinehappahānatthaṃ “**disvāna rūpesu vihaññaṃāne**”ti gāthamāha. Tattha **rūpesūti** rūpahetu rūpapaccayā. **Vihaññaṃāneti** kammakāraṇādīhi upahaññaṃāne. **Ruppanti rūpesūti** cakkhurogādīhi ca rūpahetuyeva janā ruppanti bādhiyanti.

Haññaṇtīti ghaṭiyanti. **Vihaññaṇtīti** vihesiyanti. **Upavihaññaṇtīti** hatthapādacchedādīhi labhanti. **Upaghātiyanti** maraṇaṃ labhanti. **Kuppanti** parivattanti. **Pīlayanti** vighātaṃ āpajjanti. **Ghaṭṭayanti** ghaṭṭanaṃ pāpuṇanti. **Byādhitāti** bhītā. **Domanassitāti** cittavighātaṃ pattā. **Vemāne** nassamāne.

1. Nibbānadhammaṃ yamahaṃ (Suttanipāṭaṭṭhakathāyaṃ)

91. Evaṃ Bhagavatā yāva arahattaṃ, tāva kathitaṃ paṭipattiṃ sutvā Piṅgiyo jarādubbalatāya visesaṃ anadhigantvā ca puna “**disā catasso**”ti imāya gāthāya Bhagavantam thomento desanaṃ yācati.

92. Athassa Bhagavā punapi yāva arahattaṃ, tāva paṭipadaṃ dassento “**taṇhāhipanne**”ti gāthamāha.

Taṇhāhipanneti taṇhāya vimujjitvā ṭhite. **Taṇhānugeti** taṇhāya saha gacchante. **Taṇhānugateti** taṇhāya anubandhante. **Taṇhānusateti** taṇhāya saha dhāvante. **Taṇhāya panneti** taṇhāya nimugge. **Paṭipanneti** taṇhāya avatthaṭe. **Abhibhūtet**i maddite. **Pariyādinna**citteti pariyādiyivā gahitakusalacitte.

Santāpajāteti sañjātacittasantāpe. **Ītijātet**i roguppanne. **Upaddava**jātet i ādīnavajāte. **Upasagga**jātet i uppannadukkhajāte.

Virajaṃ vītamalanti ettha **virajanti** vigatarāgādirajaṃ. **Vītamalanti** vītarāgādimalaṃ. Rāgādayo hi ajjhottharaṇaṭṭhena rajo nāma, dūsaṭṭhena malaṃ nāma. **Dhammacakkhūnti** katthaci paṭhamamaggañāṇaṃ, katthaci ādīni tīṇi maggañāṇāni, katthaci catutthamaggañāṇampi. Idha pana jaṭīlasahassassa catutthamaggañāṇaṃ. Piṅgiyassa tatiyamaggañāṇameva. **Yaṃ kiñci samudaya**dhammaṃ, **sabbaṃ taṃ nirodha**dhammanti vipassanāvasena evaṃ pavattassa dhammacakkhuṃ udapādīti attho. Sesaṃ sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ idampi suttaṃ Bhagavā arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca Piṅgiyo anāgāmiphale paṭiṭṭhāsi. So kira antarantarā cintesi “evaṃ vicitraṭṭhiḥānaṃ nāma desanaṃ na labhati mayhaṃ mātulo Bāvarī savanāyā”ti. Tena sinehavikkhepena arahattaṃ pāpuṇitum nāsakkhi. Antevāsikā panassa sahasajaṭilā arahattaṃ pāpuṇimsu. Sabbeva iddhimayapattacīvaradharā ehibhikkhuno ahesunti.

Saddhammapajjotikāya Cūḷaniddesaṭṭhakathāya

Piṅgiyamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

17. Pārāyanatthutigāthāniddesaṇṇanā

93. Ito param saṅgītikārā desanaṃ thomento “**idamavo ca Bhagavā**”ti-ādimāhaṃsu. Tattha **idamavocāti** idam Pārāyanaṃ avoca.

Paricārakasolaṣānanti Bāvarissa paricārikaṇa Piṅgiyena saha soḷasānaṃ, Buddhassa vā Bhagavato paricārikānaṃ soḷasānanti paricārakasolaṣānaṃ. Te eva ca brāhmaṇā tattha soḷasasu disāsu purato ca pacchato ca vāmapassato ca dakkhiṇapassato ca cha cha yojanā nisinnā ujukena dvādasayojanikā ahosi. **Ajjhiṭṭhoti** yācito.

94-97. **Attamaññāyāti** Pāḷi-atthamaññāya. **Dhammamaññāyāti** Pāḷimaññāya. **Pārāyananti** evaṃ imassa dhammapariyāyassa adhivacanaṃ āropetvā tesam brāhmaṇānaṃ nāmāni kittayanto “**Ajito -pa-Buddhaseṭṭhamupāgamun**”ti āhaṃsu. Tattha **sampannacaraṇanti** nibbānapadaṭṭhānabhūtena pātimokkhasīlādinaṃ sampannaṃ. **Isinti** mahesiṃ.

Niddese **upāgamimsūti** samīpaṃ gamimsu. **Upasaṅkamimsūti** avidūraṭṭhānaṃ gamimsu. **Payirupāsimsūti** samīpe nisīdimsu. **Paripucchimsūti** paripuccham āharimsu. **Parigaṇhimsūti** tulayimsu. “Codayimsū”ti keci.

Sīlācāranibbattīti uttamasīlācāranibbatti, maggena nipphannasīlanti attho.

Gambhīreti uttānabhāvapaṭikkhepavacanaṃ. **Duddaseti** gambhīrattā duddase, dukkhena daṭṭhabbe, na sakkā sukhena daṭṭhum. **Duddasattāva duranubodhe**, dukkhena avabujjhitaḥ, na sakkā sukhena avabujjhitaḥ. **Santeti** nibbuta. **Paṇṇīti** atappake¹. Idam dvayaṃ lokuttarameva sandhāya vuttaṃ. **Atakkāvacareti** takkena na avacaritaḥ, na ogāhitaḥ, na āneva avacaritaḥ. **Nipuṇeti** saṇhe. **Paṇḍitavedanīyeti** sammā paṭipannehi paṇḍitehi veditaḥ.

98. **Tosesīti** tuṭṭhim āpādesi. **Vitosesīti** vividhā tesam somanassaṃ uppādesi. **Pasādesīti** tesam cittappasādaṃ

1. Aggapatte (Sī, Syā), atittikare (I)

akāsi. **Ārādhesi**ti ārādhayi siddhiṃ pāpesi. **Attamane akāsi**ti somanassavasena sakamane akāsi.

99. Tato paraṃ **brahmacariyamacarimsūti** maggabrahmacariyaṃ acarimsu.

100. **Tasmā pārāyananti** tassa pārabhūtaṃ nibbānaṃ āyatananti vuttaṃ hoti.

Pārāyanatthutigāthāniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

18. Pārāyanānugāthāniddesavaṇṇanā

102. **Pārāyanamanugāyissanti** assa ayaṃ sambandho—Bhagavatā hi Pārāyane desite soḷasasahassajaṭilā arahattaṃ pāpuṇimsu, avasesānañca cuddasakoṭisaṅkhātānaṃ devamanussānaṃ dhammābhisamayo ahosi. Vuttañhetam porāṇehi—

“Tato pāsāṇake ramme, Pārāyanasamāgame.

Amataṃ pāpayī Buddhho, cuddasa pāṇakoṭiyo”ti¹.

Niṭṭhitāya pana dhammadesanāya tato tato āgatā manussā Bhagavato ānubhāvena attano attano gāmanigamādīsveva pāturaheṣuṃ. Bhagavāpi Sāvattameva agamāsi paricārikasoḷasādīhi anekehi bhikkhusahashehi parivuto. Tattha Piṅgiyo Bhagavantaṃ vanditvā āha “gacchāmaṃ bhante Bāvarissa Buddhuppādaṃ ārocetuṃ, paṭissutaṃ hi tasseva mayā”ti. Atha Bhagavatā anuññāto ñāṇagamaneneva Godhāvarītīraṃ gantvā pādagamanena assamābhimukho agamāsi. Tamenam Bāvarī brāhmaṇo maggaṃ olokento nisinno dūratova taṃ khārijaṭṭhādivirahitaṃ bhikkhuvesenāgacchantaṃ disvā “Buddho loke uppanno”ti niṭṭhamagamāsi. Sampattañcāpi naṃ pucchi “kiṃ Piṅgiya Buddhho loke uppanno”ti. Āma brāhmaṇa uppanno, pāsāṇake cetiye nisinno amhākaṃ dhammaṃ desesi, tamahaṃ tuyhaṃ desessāmīti. Tato Bāvarī

1. Suttanipāta-Ṭīṭha 2. 320 piṭṭhe.

mahatā sakkārena sapaṇiso taṃ pūjetvā āsanaṃ paññāpesi. Tattha nisīditvā Piṇḍiyo “**pārāyanamanugāyissan**”ti-ādimāha.

Tattha **anugāyissanti** Bhagavato gītaṃ anugāyissam. **Yathā’ddakkhīti** yathā sāmaṃ saccābhisambodhena asādhāraṇāñāṇena ca addakkhi. **Nikkāmoti** pahīnakāmo. “Nikkamo”tipi pāṭho, vīriyavāti attho. Nikkhanto vā akusalapakkhā. **Nibbanoti** kilesavanavirahito, taṇhāvirahito eva vā. **Kissa hetu musā bhaṇeti** yehi kilesehi musā bhaṇeyya, ete tassa pahīnāti dasseti. Etena brāhmaṇassa savane ussāhaṃ janeti¹.

Amaloti kilesamalavirahito. **Vimaloti** vigatakilesamalo. **Nimmaloti** kilesamalasuddho. **Malāpagatoti** kilesamalā dūrībhūto hutvā carati. **Malavippahīnoti** kilesamalappahīno. **Malavimuttoti** kilesehi vimutto. **Sabbamalavītivattoti** vāsanādisabbakilesamalaṃ atikkanto. **Te vanāti** ete vuttappakārā kilesā.

103. **Vaṇṇūpasamhitanti** guṇūpasamhitam.

104. **Saccavhayoti** Buddho hi sacceneva avhānena nāmena yutto. **Brahmeti** taṃ brāhmaṇaṃ ālapati.

Tattha **loketi** lujjanaṭṭhena loko. **Eko loko bhavalokoti** tebhūmakavipāko. So hi bhavatīti bhavo, bhavo eva loko bhavaloko. **Bhavaloko ca sambhavaloko cāti** ettha ekeko dve dve hoti. Bhavaloko hi sampattibhavavipattibhavavasena duvidho. Sambhavalokopi sampattisambhavavipattisambhavavasena duvidho. Tattha **sampattibhavalokoti** sugatiloko. So hi iṭṭhaphalattā sundaro lokoti sampatti, bhavatīti bhavo, sampatti eva bhavo sampattibhavo, so eva loko sampattibhavaloko. **Sampattisambhavalokoti** sugatūpagaṃ kammaṃ. Taṃ hi

1. Suttanipāta-Ṭīṭha 2. 320 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

sambhavati etasmā phalanti sambhavo, sampattiyā sambhavo
sampattisambhavo, sampattisambhavo eva loko sampattisambhalokoti.

Vipattibhavalokoti apāyaloko. So hi aniṭṭhaphalattā virūpo lokoti
vipatti, bhavatīti bhavo, vipatti eva bhavo vipattibhavo, vipattibhavo eva
loko vipattibhavaloko. **Vipattisambhavalokoti** apāyūpagam kammaṃ. Tam
hi sambhavati etasmā phalanti sambhavo, vipattiyā sambhavo
vipattisambhavo, vipattisambhavo eva loko vipattisambhavalokoti. **Tisso**
vedanāti sukhā vedanā dukkhā vedanā adukkhamasukhā vedanā lokiyā eva.
Āhārāti paccayā. Paccayā hi attano phalaṃ āharantīti āhārā. Kabaḷikārāhāro
phassāhāro manosañcetanāhāro viññāṇahāroti cattāro. Vatthuvāsena
kabaḷikattabbattā kabaḷikāro, ajjhoharitabbattā āhāro,
odanakummāsādivatthukāya oḷāyetaṃ nāmaṃ. Sā hi oḷāṭṭhamakarūpāni
āharatīti āhāro. Cakkhusamphassādiko chabbidho phasso tisso vedanā
āharatīti āhāro. Manaso sañcetanā na sattassāti manosañcetanā yāthā
cittakaggatā, manasā vā sampayuttā sañjetanā¹ manosañcetanā yāthā
ājaññaratho, tebhūmakakusalakusalacetanā. Sā hi tayo bhava āharatīti āhāro.
Viññāṇanti ekūnavīsati bhedaṃ paṭisandhiviññāṇaṃ. Tam hi
paṭisandhināmarūpaṃ āharatīti āhāro.

Upādānakkhandhāti upādānagocarā khandhā upādānakkhandhā, majjhe
padalopo daṭṭhabbo. Upādānasambhūtā vā khandhā upādānakkhandhā yāthā
kiṇaggi, thusaggi. Upādānavidheyā vā khandhā upādānakkhandhā yāthā
rājapuriso. Upādānappabhavā vā khandhā upādānakkhandhā yāthā
puppharukkho, phalarukkho. Upādānāni pana kāmupādānaṃ diṭṭhupādānaṃ
sīlabbatupādānaṃ attavādupādānanti cattāri. Atthato pana bhusaṃ ādānanti
upādānaṃ. Rūpupādānakkhandho vedanupādānakkhandho
saññupādānakkhandho saṅkhārupādānakkhandho viññāṇupādānakkhandhoti
pañca. **Cha ajjhattikāni āyatanānī**ti cakkhāyatanaṃ sotāyatanaṃ
ghāṇāyatanaṃ jivhāyatanaṃ kāyāyatanaṃ manāyatanaṃ. **Satta**
viññāṇaṭṭhitiyo vuttanayā eva. Tathā

1. Cetanā (Sī, Syā, I)

aṭṭha lokadhammā. Api ca—lābho alābho yaso ayaso nindā pasamsā sukaṃ dukkhanti ime aṭṭha lokappavattiyā sati anuparivattana¹ dhammakattā lokassa dhammāti lokadhammā. Etchi mutto satto nāma natthi, Buddhānampi hontiyeva. Yathāha—

“Aṭṭhime bhikkhave lokadhammā lokaṃ anuparivattanti, loko ca aṭṭha lokadhamme anuparivattati. Katame aṭṭha? Lābho ca alābho ca -pa- sukhaṃ ca dukkhaṃ ca. Ime kho bhikkhave aṭṭha lokadhammā lokaṃ anuparivattanti, loko ca ime aṭṭha lokadhamme anuparivattati”¹.

Tattha **anuparivattantī**ti anubandhanti nappajahanti, lokato na nivattantīti attho. **Lābho**ti pabbajitassa cīvarādi, gahaṭṭhassa dhanadhaññādilābho. Soyeva alabbhamāno lābho alābho na lābho **alābho**ti vuccati, no ca attābhāvappattito pariññeyyo siyā. **Yaso**ti parivāro. Soyeva alabbhamāno yaso **ayaso**. **Nindā**ti avaṇṇabhaṇanam. **Pasamsā**ti vaṇṇabhaṇanam. **Sukhanti** kāmavacarakāyikacetasikaṃ. **Dukkhanti** puthujjanasotāpannasakadāgāmīnaṃ kāyikacetasikaṃ, anāgāmi-arahantānaṃ kāyikameva. **Sattāvāsā**ti sattānaṃ āvāsā, vasanaṭṭhānānīti attho. Tāni pana tathā pakāsītā khandhā eva. Sattasu viññāṇaṭṭhitisu asaññasattena ca nevasaññānāsaññāyatanena ca saddhiṃ nava sattāvāsā. **Dasāyatanānī**ti cakkhāyatanam rūpāyatanam sotāyatanam saddāyatanam ghāṇāyatanam gandhāyatanam jivhāyatanam rasāyatanam kāyāyatanam phoṭṭhabbāyatananti evaṃ dasa. **Dvādasāyatanānī**ti manāyatanadhammāyatanehi saddhiṃ evaṃ dvādasā. **Aṭṭhārasa dhātuyoti** cakkhudhātu rūpadhātu cakkhuviññāṇadhātu -pa- manodhātudhammadhātu manoviññāṇadhātūti ekekasmim tīṇi tīṇi katvā aṭṭhārasa dhātuyo.

Sadisanāmoti tesam sadisanāmo ekaguṇavaṇṇanāmo. **Sadisavhayoti** ekaguṇavaṇṇanāmena avhāyano. **Saccasadisavhayoti** avitatha-ekaguṇavaṇṇanāmena aviparītena avhāyano.

1. Anuparama... (Sī, I)

2. Am 3. 7 piṭṭhe.

Āsitoti upasaṅkamito. Upāsitoti upagantvā sevito. Payirupāsitoti bhattivāsena atīva sevito.

105. **Kubbanakanti** parittavanam. **Bahupphalam** kānanamāvaseyyāti anekaphalādivikatibharitakānanam āgamma vaseyya. **Appadasseti** Bāvarippabhutike parittapaññe. **Mahodadhinti** anotattādim mahantaṃ udakarāsim.

Appadassāti mandadassino. **Parittadassāti** atimandadassino. **Thokadassāti** parittatopi atiparittadassino. **Omakadassāti** heṭṭhimadassino. **Lāmakadassāti** appadhānadassino. **Chatukkadassāti** na uttamadassino. **Appamānadassanti** pamāṇaṃ atikkamitvā appamāṇaṃ nibbānadassam. **Aggadassanti** “aggato ve pasannānan”ti-ādinā¹ nayena aggadhammadassam. **Seṭṭhadassanti** Sambuddho dvipadaseṭṭhoti seṭṭhadassam. **Visēṭṭhadassanti** ādini cattāri upasaggena vaḍḍhitāni. **Asamanti** na samaṃ asamaṃ sabbaññuṃ. **Asamasamanti** asamehi atītabuddhehi samaṃ asamasamaṃ. **Appaṭṭisamanti** attano sadisavirahitaṃ. **Appaṭṭibhāganti** attano paṭibimbavirahitaṃ. **Appaṭṭipuggalanti** paṭimallapuggalavirahitaṃ. **Devātidevanti** visuddhidevānampi atidevaṃ. Abhimaṅgalasammataṭṭhena **usabham**. Achambhi taṭṭhena **purisasīham**. Niddosaṭṭhena **purisanāgam**. Uttamaṭṭhena **purisājāññaṃ**. Aṭṭhapaṇisapathaviṃ uppīletvā sadevake loke kenaci paccatthikena paccāmittena akampiye acalaṭṭhāne tiṭṭhanaṭṭhena **purisanisabham**. Dhammadesanādhuravahanaṭṭhena **purisadhorayham**.

Mānasakam vā **saranti** manasā cintetvā kataṃ pallaṃ vā nānameva vā. **Anotattaṃ vā dahanti** candimasūriyā dakkhiṇena vā, uttarena vā gacchantā pabbatantarena taṃ obhāsenti, ujum gacchantā na obhāsenti, tenevassa “anotattan”ti saṅkhā udapādi. Evarūpaṃ anotattaṃ vā dahanam. **Akkhobham** **amitodakanti** cāletum asakkuṇeyyaṃ aparimitaṃ udakajalarāsim. **Evamevāti** opammasaṃsandanaṃ, Buddhaṃ Bhagavantaṃ akkhobham āsabham ṭhānaṭṭhānena cāletum asakkuṇeyyaṃ. **Amitatejanti** aparimitaññatejaṃ. **Pabhinnañāṇanti** Dasabalaññādivāsena pabhedagataññāṇam. **Vivaṭacakkhanti** samantacakkhum.

1. Am 1. 344; Khu 1. 255 piṭṭhesu.

Paññāpabhedakusalanti “yā paññā pajānanā vicayo pavicayo”ti-ādinā¹ nayena paññāya pabhedajānane chekaṃ. **Adhigatapaṭisambhidanti** paṭiladdhacatuṭṭasambhidanti. **Catavesārajappattanti** “Sammāsambuddhassa te paṭijānato ime dhammā anabhisambuddhā”ti-ādinā² nayena vuttesu catūsu ṭhānesu visāradabhāvappattanti. **Saddhādhimuttanti** parisuddhe phalasamāpatticitte adhimuttaṃ, tattha pavittanti. **Setapaccattanti** vāsanāya vippahīnattā parisuddham āvenika-attabhāvaṃ. **Advayabhāṇinti** paricchinnavacanattā dvivacanavirahitaṃ. **Tādinti** tādisaṃ, iṭṭhāṇiṭṭhesu akampanaṃ vā. Tathā paṭiññā assāti **tathāpaṭiñño**, taṃ. **Aparittanti** na khuddakaṃ. **Mahantanti** tedhātuṃ atikkamitvā mahantappattaṃ.

Gambhīranti aññesaṃ duppavesaṃ. **Appameyyanti** atulaṭṭhena appameyyaṃ. **Duppariyogāhanti** pariyogāhituṃ dukkhappavesaṃ. **Pahūtaratananti** saddhādiratanehi pahūtaratanaṃ. **Sāgarasamanti** ratanākarato samuddasadiṣaṃ. **Chalaṅgupekkhāya samannāgatanti** “cakkhunā rūpaṃ disvā neva sumano hoti na dummano”ti³ vuttanayena chalaṅgupekkhāya paripuṇṇaṃ. **Atulanti** tulavirahitaṃ, tulayitum asakkuṇeyyaṃ. **Vipulanti** atimahantaṃ. **Appameyyanti** pametuṃ asakkuṇeyyaṃ. **Taṃ tādिसanti** taṃ Bhagavantaṃ tādiguṇasampannaṃ. **Pavadataṃ maggavādinanti** pavadantānaṃ kathentānaṃ uttamaṃ kathayantaṃ vadantaṃ adhigacchinti sambandho. **Merumiva nagānanti** pabbatānaṃ antare Sineruṃ viya. **Garuḷamiva dijānanti** pakkhiyātānaṃ antare supaṇṇaṃ viya. **Sīhamiva migānanti** catuppadānamantare sīhaṃ viya. **Udadhimiva aṇṇavānanti** vitthiṇṇa-aṇṇavānaṃ antare samuddaṃ viya adhigacchiṃ. **Jinapavaranti** Buddhuttamaṃ.

106. **Yeme pubbeti** ye ime pubbe.

107. **Tamonudāsīnoti** tamonudo āsīno. **Bhūripaññānoti** ñāṇaddhajo. **Bhūrimedhasoti** vipulapañño.

Niddese **pabhaṅkaroti** tejaṃ karo. **Ālokakaroti** anandhakārakaro. **Obhāsakaroti** obhāsaṃ jotim karotīti obhāsakaro. Dīpasadiṣaṃ ālokaṃ karotīti **Dīpaṅkaro**. Padīpasadiṣaṃ

1. Abhi 1. 19; Abhi 2. 259 piṭṭhesu.

2. Ma 1. 103; Aṃ 1. 315 piṭṭhesu.

3. Aṃ 2. 247 piṭṭhe.

ālokaṃ karotīti **padīpakaro**. Ujjotakaroti patāpakaro. Pajjotakaroti disāvidisā patāpakaro.

Bhūripaṇṇānoti puthulaṇṇā. **Ñānapaṇṇā**noti ṇāṇena pākaṭo.
Paṇṇādhajoti ussitaṭṭhena paṇṇāya dhajo assāti paṇṇādhajo, dhajo rathassa paṇṇāṇanti-ādīsu¹ viya. **Vibhūtavihārī**ti pākaṭavihāro.

108. **Sanniṭṭhikamakālikanti** sāmāṃ passitabbāṃ phalaṃ, na ca kālantare pattabbaphalaṃ. **Anītikanti** kilesādi-ītivirahitaṃ.

Sandiṭṭhakanti lokuttaradhammo yena adhigato hoti, tena parasaddhāya gantabbatāṃ hitvā paccavekkhaṇaṇṇena² sayāṃ daṭṭhabboti sandiṭṭhiko, taṃ sandiṭṭhikaṃ. Attano phalaṃ dānaṃ sandhāya nāssa kālōti akālo, akāloyeva akāliko. Yo ettha ariyamaggadhammo, so attano samanantameva phalaṃ detīti attho, taṃ **akālikam**. Ehi passa imaṃ dhammanti evaṃ pavattaṃ ehipassavidhiṃ arahatīti ehipassiko, taṃ **ehipassikam**. Ādittaṃ celam vā sīsam vā ajjhupekkhitvāpi attano citte upanayaṃ arahatīti opaneyyiko, taṃ **opaneyyikam**. Sabbehipi ugghaṭitaṇṇū-ādīhi “bhavito me maggo, adhigataṃ phalaṃ, sacchikato nirodho”ti attani attani veditabbanti **paccattam veditabbam viññūhi**.

109. Atha naṃ Bāvarī āha “**kiṃ nu tamhā**”ti dve gāthā.

Muhuttampīti thokampi. **Khaṇampī**ti na bahukampi. **Layampī**ti manampi. **Vayampī**ti koṭṭhāsampi. **Addhampī**ti divasampi.

111-113. Tato Piṅgiyo Bhagavato santikā avippavāsameva dīpento “**nāhaṃ tamhā**”ti-ādimāha. **Nāhaṃ yo me. Passāmi naṃ manasā cakkhunāvā**ti taṃ Buddhaṃ maṃcakkhunā viya manasā passāmi. **Namassamāno vivasemi rattinti** namassamānova rattinṃ atināmemi.

1. Khu 6. 327; Khu 8. 213 piṭṭhesu.

2. Paccakkhaṇṇena (Ka) 1. 209 piṭṭhepi passitabbam.

114. **Tena teneva natoti** yena yena disābhāgena Buddho, tena tenevāhampi nato, tanninno tapponoti¹ dasseti.

115. **Dubbalathāmakassāti** appathāmakassa. Atha vā dubbalassa dutthāmakassa ca, balavīriyahīnassāpīti vuttam hoti. **Teneva kāyo na paletīti** teneva dubbalatthāmakattena kāyo na gacchati, yena Buddho, na tena gacchati. “Na paretī”tipi pāṭho, so evattho. **Tatthāti** Buddhassa santike. **Saṅkappayantāyāti** saṅkappagamanena. **Tena yuttoti** yena Buddho, tena yutto payutto anuyuttoti dasseti.

Yena Buddhoti yena disābhāgena Buddho upasaṅkamitabbo, tena disābhāgena na paleti. Atha vā bhummatthe karaṇavacanam. Yattha Buddho, tattha na paleti na gacchati. **Na vajatīti** purato na yāti. **Na gacchatīti** nivattati. **Nātikkamātīti** na upasaṅkamati.

116. **Paṅke sayānoti** kāmakaddame sayamāno. **Dīpā dīpaṃ upallavinti** sathhārādito sathhārādīm adhigacchim. **Athaddasāsīm sambuddhanti** soham evam dudiṭṭhīm gahetvā anvāhiṇḍanto atha Pāsāṇakacetiye Buddhamaddakkhim.

Tattha **semānoti** nisajjamāno. **Sayamānoti** seyyam kappayamāno. **Āvasamānoti** vasamāno. **Parivasamānoti** niccam vasamāno.

Pallavinti uggamim. **Upallavinti** uttarim, **sampallavinti** upasaggena padaṃ vaḍḍhitam. **Addasanti** niddesassa uddesapadam. **Addasanti** passim. **Addakkhinti** olokesim. **Apassinti** esim. **Paṭivijjhinti** vinivijjhim.

117. Imissā gāthāya avasāne Piṅgiyassa ca Bāvarissa ca indriyaparipākam viditvā Bhagavā Sāvatthiyam ṭhitoyeva suvaṇṇobhāsam muñci. Viṅgiyo Bāvarissa Buddhaguṇe vaṇṇayanto nisinno eva tam obhāsam disvā “kim idan”ti olovento Bhagavantam attano purato ṭhitam viya disvā Bāvaribrāhmaṇassa “Buddho āgato”ti ārocesi. Brāhmaṇo

1. Tappono tappabbhāroti (Syā)

uṭṭhāyāsanaṃ añjaliṃ paggaheṭvā aṭṭhāsi. Bhagavāpi obhāsaṃ pharitvā brāhmaṇassa attānaṃ dassento ubhinnaṃpi sappāyaṃ viditvā Piṅgiyameva ālapamāno “**yathā ahū Vakkali**”ti imaṃ gāthamabhāsi.

Tassattho—**yathā Vakkali**tthero saddhādhimutto ahosi, saddhādhureneva arahattaṃ pāpuṇi, yathā ca soḷasannaṃ eko **bhadrāvudho** nāma, yathā ca **ālavigotamo ca. Evameva tvampi pamuñcassu saddhaṃ**, tato saddhāya adhimuccanto “sabbe saṅkhārā aniccā”ti-ādinā¹ nayena vipassanaṃ ārabhitvā **maccudheyyassa pāraṃ** nibbānaṃ gamissatīti arahattanikūṭeṇa desanaṃ niṭṭhāpesi, desanāpariyosāne Piṅgiyo arahatte, Bāvarī anāgāmiphale paṭiṭṭhahi, Bāvaribrāhmaṇassa sissā pana pañcasatā sotāpannā ahesuṃ.

Tattha **muñcassūti** mocassu. **Pamuñcassūti** mocehi. **Adhimuñcassūti** tattha adhimokkhaṃ karassu. **Okappehīti** bahumānaṃ uppādehīti. **Sabbe saṅkhārā aniccā**ti hutvā abhāvaṭṭhena. **Sabbe saṅkhārā dukkhā**ti dukkhamaṭṭhena. **Sabbe dhammā anattā**ti avasavattanaṭṭhena.

118. Idāni Piṅgiyo attano pasādaṃ nivedento “**esa bhiyyoti**”-ādimāha. Tattha **paṭibhānavāti** paṭibhānapaṭisambhidāya upeto.

Bhiyyo bhiyyoti uparūpari.

119. **Adhideve abhiññāyāti** adhidevakare dhamme ñatvā. **Paroparanti** hīnapañitaṃ, attano ca parassa ca adhidevattakaraṃ sabbadhammajātaṃ avedīti vuttaṃ hoti. **Kaṅkhīnaṃ paṭijānanti** kaṅkhīnaṃyeva satam “nikkaṅkhamhā”ti paṭijānantānaṃ.

Niddese **pārāyanikapañhānanti** Pārāyanikabrāhmaṇānaṃ pucchānaṃ. Avasānaṃ karotīti **antakaro**. Koṭiṃ karotīti **pariyantakaro**. Sīmaṃ mariyādaṃ karotīti **paricchedakaro**. Nigamaṃ karotīti **parivaṭṭumakaro**. **Sabhiyapañhānanti** na kevalaṃ Pārāyanikabrāhmaṇānaṃ pañhānaṃ eva, atha kho Sabhiyaparibbājakādīnampi pañhānaṃ antaṃ karotīti dassetuṃ “**sabhiyapañhānaṃ**”ti-ādimāha.

1. Ma 1. 291; Khu 1. 53; Khu 2. 317; Khu 9. 36; Abhi 4. 385 piṭṭhādīsu.

120. **Asaṁhīranti** rāgādīhi asaṁhāriyaṁ. **Asaṅkuppanti** asaṅkuppaṁ avipariṇāmadhammaṁ. Dvīhipi padehi nibbānaṁ bhaṇati. **Addhā gamissāmi**ti ekaṁseneva taṁ anupādisesaṇibbānadhātum gamissāmi. **Na mettha kaṅkhāti** natthi me ettha nibbāne kaṅkhā. **Evam maṁ dhārehi adhimuttacittanti** Piṅgiyo “evameva tvampi pamuñcassu saddhan”ti iminā Bhagavato ovādena attani saddhaṁ uppādetvā saddhādhureneva ca vimuñcivā taṁ saddhādhimuttiṁ pakāseto Bhagavantaṁ āha “evam maṁ dhārehi adhimuttacittan”ti. Ayañhettha adhippāyo “yathā maṁ tvaṁ avaca, evameva maṁ adhimuttacittaṁ dhārehī”ti.

Na saṁhariyatīti gahetvā saṁharitum na sakkā. **Niyogavacananti** yuttavacanam. **Avatthāpanavacananti** sannīṭṭhānavacanam. Imasmiṁ Pārāyanavagge yaṁ antaranāraṇā na vuttaṁ, taṁ heṭṭhā vuttanayena gahetabbam. Sesam sabbattha pākāṭameva.

Saddhammappajjotikāya Cūḷaniddesaṭṭhakathāya

Pārāyanānugīti gāthāniddesaṇṇanā niṭṭhitā.

Pārāyanavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

19. Khaggavisāṇasuttaniddesavaṇṇanā

Paṭhamavaggavaṇṇanā

Ito param Khaggavisāṇasuttaniddesavaṇṇanāya okāso anuppatto. Tattha “sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍan”ti ito param atirekapadamattameva vaṇṇayissāma. Tattha **sabbesūti** anavasesesu. **Bhūtesūti** sattesu. Ettha bhūtesūti kiñcāpi bhūtasaddo “bhūtasmiṃ pācittiyān”ti evamādīsu¹ vijjamāne, “bhūtamidaṃ Sāriputta samanupassasī”ti evamādīsu² khandhapañcake, “cattāro kho bhikkhu mahābhūtā hetū”ti evamādīsu³ catubbidhe pathavīdhātvaḍirūpe, “yo ca kālaghaso bhūto”ti evamādīsu⁴ khīṇāsave, “sabbeva nikkhipissanti, bhūtā loka samussayan”ti evamādīsu⁵ sabbasatte, “bhūtagāmapātabyatāyā”ti evamādīsu⁶ rukkhādike, “bhūtaṃ bhūtato pajānāti”ti evamādīsu⁷ cātumahārājikānaṃ heṭṭhā sattanikāyaṃ upādāya vattati. Idha pana avisesato pathavīpabbatādīsu jātā sattā bhūtāti veditabbā. Tesu bhūtesu. **Nidhāyāti** nikkhipitvā.

Daṇḍanti kāyavacīmanodaṇḍaṃ, kāyaduccaritādīnametaṃ adhivacanāṃ. Kāyaduccaritaṃ hi daṇḍayatīti daṇḍo, bādheti anayabyasanāṃ pāpetīti vuttaṃ hoti. Evaṃ vacīduccaritaṃ manoduccaritaṃ. Paharaṇadaṇḍo eva vā daṇḍo, taṃ nidhāyātipi vuttaṃ hoti. **Aviheṭṭhayanti** aviheṭṭhayanto. **Aññatarampīti** yaṃ kiñci ekampi. **Tesampīti** tesāṃ sabbabhūtānaṃ. **Na puttamiccheyyāti** atrajo khettajo dinnako antevāsikoti imesu catūsu puttesu yaṃ kiñci puttaṃ na iccheyya. **Kuto sahāyanti** sahāyaṃ pana iccheyyāti kuto eva etaṃ.

Ekoti pabbajjāsāṅkhātena eko, adutiyaṭṭhena eko, taṇhāpahānaṭṭhena eko, ekantavigatakilesoti eko, eko paccekasambodhiṃ abhisambuddhoti eko. Samaṇasahassassapi hi majjhe vattamāno gihisaññojanassa chinnattā eko, evaṃ **pabbajjāsāṅkhātena**

1. Vi 2. 37 piṭṭhe. 2. Ma 1. 326 piṭṭhe. 3. Ma 3. 67 piṭṭhe. 4. Khu 5. 68 piṭṭhe.
5. Dī 2. 129 piṭṭhe. 6. Vi 2. 52 piṭṭhe. 7. Ma 1. 2 piṭṭhe.

eko. Eko tiṭṭhati, eko gacchati, eko nisīdati, eko seyyaṃ kappeti, eko iriyati vattatīti eko. Evaṃ **adutiyaṭṭhena** eko.

“Taṇhādutiyo puriso, dīghamaddhāna saṃsaram.

Itthabhāvaññathābhāvaṃ, saṃsaram nātivattati.

Evaṃādīnavaṃ ñatvā, taṇhaṃ dukkhassa sambhavaṃ.

Vītataṇho anādāno, sato bhikkhu paribbaje”¹—

evaṃ **taṇhāpahānaṭṭhena** eko. Sabbakilesassa pahīnā ucchinnamūlā tālāvattukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammāti evaṃ **ekantavigata-kilesoti** eko. Anācariyako hutvā sayambhū sāmāññeva paccekasambodhim abhisambuddhoti evaṃ **eko paccekasambodhim abhisambuddhoti** eko.

Careti yā imā aṭṭha cariyāyo Seyyathidaṃ? Yā paṇidhisampannānaṃ catūsu iriyāpathesu iriyāpathacariyā, indriyesu guttadvārānaṃ ajjhattikāyatanesu āyatanacariyā, appamādavihārīnaṃ catūsu satipaṭṭhānesu saticariyā, adhiccittamanuyuttānaṃ catūsu jhānesu samādhicariyā, buddhisampannānaṃ catūsu ariyasaccesu ñāṇacariyā, sammā paṭipannānaṃ catūsu ariyamaggesu maggacariyā, adhigataphalānaṃ catūsu sāmāññaphalesu paṭipatticariyā², tiṇṇaṃ Buddhānaṃ sabbasattesu lokatthacariyā, tattha padesato Paccekabuddhasāvakaṇanti. Yathāha “cariyāti aṭṭha cariyāyo yā iriyāpathacariyā”³ vitthāro. Tāhi cariyāhi samannāgato bhaveyyāti attho. Atha vā yā imā “adhimuccanto saddhāya carati, paggaṇhanto vīriyena carati, upaṭṭhahanto satiyā carati, avikkhitto samādhinā carati, pajānanto paññāya carati, vijānanto viññāṇena carati, evaṃ paṭipannassa kusalā dhammā āyāpentīti āyatanacariyāya carati, evaṃ paṭipanno visesamadhigacchatīti visesacariyāya caratī”⁴ evaṃ aparāpi aṭṭha cariyā vuttā. Tāhi samannāgato bhaveyyāti attho.

Khaggavisāṇakappoti khaggavisāṇo nāma khaggamigasiṅgaṃ⁵.

1. Khu 1. 201, 268; Khu 7. 362; Khu 8. 211 piṭṭhesu.

2. Patticariyā (Sī, Syā)

3. Khu 8. 232; Khu 9. 215, 400 piṭṭhesu.

4. Khu 8. 233; Khu 9. 216, 401 piṭṭhesu.

5. Suttanipāta-Ṭīha 1. 57 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

Kappa-saddo panāyaṃ abhisaddahanavohārakālapaññatticchedavikappalesasamantabhāvasadisādi-anekattho. Tathā hissa “okappanīyametaṃ bhoto Gotamassa. Yathā taṃ Arahato Sammāsambuddhassā”¹ ti evamādīsu¹ abhisaddahanattho. “Anujānāmi bhikkhave pañcahi samaṇakappehi phalaṃ paribhuñjitun”² ti evamādīsu² vohāro. “Yena sudaraṃ niccakappaṃ viharāmi”³ ti evamādīsu³ kālo. “Iccāyasmā kappo”⁴ ti evamādīsu⁴ paññatti. “Alaṅkato kappitakesamassū”⁵ ti evamādīsu⁵ chedanāṃ. “Kappati dvaṅgulakappo”⁶ ti evamādīsu⁶ vikappo. “Atthi kappo nipajjitun”⁷ ti evamādīsu⁷ lesa. “Kevalakappaṃ Veḷuvanaṃ obhāsetvā”⁸ ti evamādīsu⁸ samantabhāvo. “Satthukappena vata kira bho sāvakena saddhiṃ mantayamānā na jānimhā”⁹ ti evamādīsu⁹ sadiso, paṭibhāgoti attho. Idha panassa sadiso paṭibhāgoti attho veditabbo, khaggavisāṇasadisoti vuttaṃ hoti. Ayaṃ tāvettha padato atthavaṇṇanā.

Adhippāyānusandhito pana evaṃ veditabbo—yvāyaṃ vuttappakāro daṇḍo bhūtesu pavattiyamāno ahito hoti, taṃ tesu appavattiyamānesu¹⁰ tappaṭipakkhabhūtāya mettāya hitūpasamhārena ca sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaṃ, nihitadaṇḍattā eva ca yathā anihitadaṇḍā sattā bhūtāni daṇḍena vā satthena vā pāṇinā vā leḍḍunā vā viheṭhenti, tathā aviheṭhayaṃ, aññatarampi tesāṃ imaṃ mettākammaṭṭhānamāgama yadeva tattha vedanāgataṃ saññāsaṅkhāraviññānagataṃ taṃca tadanusāreneva tadaññāṇa saṅkhāragataṃ vipassitvā imaṃ paccekabodhiṃ adhigatomhī”¹¹ ti ayaṃ tāva adhippāyo.

Ayaṃ pana anusandhi—evaṃ vutte te amaccā āhaṃsu “idāni bhante kuhiṃ gacchathā”¹² ti. Tato tena “pubbapaccekasambuddhā kattha vasantī”¹³ ti āvajjetvā ñatvā “Gandhamādanapabbate”¹⁴ ti vutte punāhaṃsu “amhe dāni bhante pajahatha, na icchathā”¹⁵ ti. Atha Paccekabuddho āha “na puttamiccheyyā”¹⁶ ti sabbaṃ. Tatrāyaṃ adhippāyo—ahaṃ idāni atrajādīsu

1. Ma 1. 316 piṭṭhe.

2. Vi 4. 244 piṭṭhe.

3. Ma 1. 316 piṭṭhe.

4. Khu 1. 444; Khu 8. 15, 138 piṭṭhesu.

5. Khu 6. 278 piṭṭhe.

6. Vi 4. 491 piṭṭhe.

7. Aṃ 3. 148 piṭṭhe.

8. Saṃ 1. 50 piṭṭhe.

9. Ma 1. 205 piṭṭhe.

10. Appavattamāno (Syā)

yaṃ kiñci puttampi na iccheyyaṃ, kuto pana tumhādisaṃ sahāyaṃ. Tasmā tumhesupi yo mayā saddhiṃ gantukāmo mādiso vā hotuṃ icchatī, so eko care khaggavisāṇakappo. Atha vā tehi “amhe dāni bhante pajahatha, na icchathā”ti vutte so paccekasambuddho “na puttamiccheyya, kuto sahāyan”ti vatvā attano yathāvuttenaṭṭhena ekacariyāya guṇaṃ disvā pamudito pītisomanassajāto imaṃ udānaṃ udānesi¹.

Tattha **tassāti**² pipāsakiriya. **Thāvarāti** khīṇāsavā. **Bhayabheravāti** khuddānukhuddakā cittutrāsā. **Nidhāyāti** chaḍḍetvā. **Nidahitvāti** ṭhapetvā. **Oropayitvāti** adhokaritvā. **Samoropayitvāti** adhogataṃ vissajjetvā. **Nikkhipitvāti** tato apanetvā. **Paṭippassambhitvāti** sannisīdāpetvā.

Ālāpananti ādito lapanam. **Sallapananti** sammā lapanam. **Ullapananti** uddham katvā lapanam. **Samullapananti** punappunaṃ uddham katvā lapanam.

Iriyāpathacariyāti iriyāpathānaṃ cariyā, pavattananti attho. Sesesupi eseva nayo. Āyatanacariyā pana āyatanesu satisampajaññānaṃ cariyā. **Pattīti** phalāni. Tāni hi pāpuṇiyantīti “pattī”ti vuttāni. Sattalokassa dīṭṭhadhammikasamparāyikā atthā **lokatthāti** ayaṃ viseso.

Idāni tāsāṃ cariyānaṃ bhūmiṃ dassento “**catūsu iriyāpathesū**”ti-ādimāha. **Satipaṭṭhānesūti** ārammaṇasatipaṭṭhānesupi vuccamānesu satito anaññāni, vohāravasena pana aññāni viya katvā vuttaṃ. **Ariyasaccesūti** pubbabhāge lokiyasaccaaññāna visuṃ visuṃ saccapariggahavasena vuttaṃ. **Ariyamaggesu sāmāññaphalesūti** ca vohāravaseneva vuttaṃ. **Padesatoti** lokatthacariyāya ekadese. Nippadesato hi lokatthacariyaṃ Buddhā eva karonti. Puna tā eva cariyāyo kārakapuggalavasena dassento “**paṇidhisampannāna**”ti-ādimāha. Tattha paṇidhisampannā nāma iriyāpathānaṃ santattā iriyāpathāva ṭhitiyā sampannā akampita-iriyāpathā bhikkhubhāvanānurūpena santena iriyāpathena sampannā.

1. Suttanipāta-Ṭīṭha 1. 58 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

2. Tasināti (Sī), tasitāti (Syā)

Indriyesu guttadvārānanti cakkhādīsu chasu indriyesu attano attano visaye pavattaṃ ekekadvāravasena guttaṃ dvāraṃ etesanti guttadvārā, tesaṃ guttadvārānaṃ. Dvāranti cettha uppattidvāravasena cakkhādayo eva.

Appamāḍavihārīnanti silādīsu appamāḍavihāravataṃ.

Adhicittamanuyuttānanti vipassanāya pāḍakabhāvena adhicittasaṅkhātāṃ samādhim anuyuttānaṃ. **Buddhisampannānanti** nāmarūpavavatthānaṃ ādīm katvā yāva gotrabhu, tāva pavattena ñāṇena sampannānaṃ. **Sammā**

paṭipannānanti catumaggakkhaṇe. **Adhigataphalānanti** catuphalakkhaṇe.

Tathāgatānanti tathā āgatānaṃ. **Arahantānanti** dūrakilesānaṃ.

Sammāsambuddhānanti sammā sāmañca sabbadhammabuddhānaṃ. Imesaṃ padānaṃ attho heṭṭhā pakāsito eva.

Padesato Paccekabuddhānanti paccekasambuddhānaṃ ekadesato. **Sāvakanānanti** sāvakanampi ekadesato. **Adhimuccantoti** adhimokkhaṃ karonto. **Saddhāya caratīti** saddhāvasena pavattati. **Paggaṇhantoti** catusammappadhānavīriyena padahanto. **Upaṭṭhapentoti** satiyā ārammaṇaṃ upaṭṭhapento ¹. **Avikkhepaṃ karontoti** samādhivasena vikkhepaṃ akaronto. **Pajānantoti** catusaccajānanapaññāya pakārena jānanto. **Vijānantoti** indriyasampayuttajavanapubbaṅgadena āvajjanaviññāṇena ārammaṇaṃ vijānanto. **Viññāṇacariyāyāti** āvajjanaviññāṇacariyāvasena. **Evaṃ paṭipannassāti** sahāvajjanāya indriyacariyāya paṭipannassa. **Kusalā dhammā āyāpentīti** samathavipassanāvasena pavattā kusalā dhammā bhusaṃ yāpenti, pavattantīti attho. **Āyatanacariyāyāti** kusalānaṃ dhammānaṃ bhusaṃ yatanacariyāya, pavattanacariyāyāti vuttaṃ hoti. **Visesamadhigacchatīti** vikkhambhana tadaṅga samuccheda paṭippassaddhivasena visesaṃ adhigacchati.

Dassanacariyā ca sammādiṭṭhiyāti—ādīsu sammā passati, sammā vā tāya passanti, pasatṭhā sundarā vā diṭṭhīti **sammādiṭṭhi**, tassā sammādiṭṭhiyā nibbānapaccakkhakaraṇena dassanacariyā. Sammā saṅkappeti, sammā vā tena saṅkappenti, pasatṭho sundaro vā saṅkappoti **sammāsaṅkappo**. Tassa ārammaṇe cittassa abhiniropanacariyā. Sammā vadati, sammā vā tāya vadanti, pasatṭhā sundarā vā vācāti **sammāvācā**, micchāvācāviratiyā etaṃ nāmaṃ. Tassā catubbidhavaśīsaṃvarapariggahacariyā. Sammā karoti, sammā vā

1. Vijānanto (Sī, Syā, I)

tena karonti, pasaṭṭhaṃ sundaraṃ vā kammanti sammākammaṃ, sammākammameva **sammākammanto**, micchākammantaviratiyā etaṃ namaṃ. Tassa tividhakāyasaṃvarasamuṭṭhānacariyā. Sammā ājīvati, sammā vā tena ājīvanti, pasaṭṭho sundaro vā ājīvoti **sammā-ājīvo**, micchā-ājīvaviratiyā etaṃ namaṃ. Tassa vodānacariyā parisuddhacariyā. Sammā vāyamati, sammā vā tena vāyamanti, pasaṭṭho sundaro vā vāyāmoti **sammāvāyāmo**, tassa paggahacariyā. Sammā sarati, sammā vā tāya saranti, pasaṭṭhā sundarā vā satīti **sammāsati**, tassā upaṭṭhānacariyā. Sammā samādhīyati, sammā vā tena samādhīyanti, pasaṭṭho sundaro vā samādhīti **sammāsamādhī**, tassa avikkhepacariyā.

Takkappoti tena kappo, evarūpoti attho. **Tassadisoti** tena sadiso, “tassadiko”ti vā pāṭho. **Tappaṭibhāgoti** tena paṭibhāgo tappaṭibhāgo, edisoti attho. Sādurasāṃ atikkantaṃ loṇaṃ **atiloṇaṃ**. **Loṇakappoti** loṇasadisoti vuccati. **Atitittakanti** atikkantatittakaṃ, pucimandādikappo tittakasadisoti vuccati. **Atimadhuranti** khīrapāyāsādikāṃ. **Himakappoti** himodakasadisoti. **Satthukappoti** Satthunā Buddhena sadiso. **Evamevāti** opammasampaṭipādanaṃ.

Tatrāyaṃ etassa Paccekabuddhassa saṅkhepena vipassanā-ācikkhanavidhiṃ dassetvā gamissāma. Tattha nāmarūpapariggahaṃ kātukāmo paccekabodhisatto rūpārūpa-aṭṭhasamāpattīsu yaṃ kiñci jhānaṃ samāpajjitvā vuṭṭhāya vitakkādīni jhānaṅgāni ca taṃsampayutte ca phassādayo dhamme lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānavasena paricchinditvā “sabbampetaṃ ārammaṇābhimukhaṃ namanato namanatṭhena nāmaṃ”ti vavatthapeti. Tato tassa paccayaṃ pariyesanto “hadayavatthum nissāya pavattatī”ti passati. Puna vatthussa paccayaabhūtāni ca upādārūpāni ca passitvā “idaṃ sabbaṃ rūppanato rūpaṃ”ti pariggaṇhāti. Puna tadubhayaṃ “namanalakkhaṇaṃ nāmaṃ, ruppanalakkhaṇaṃ rūpaṃ”ti evaṃ saṅkhepato nāmarūpaṃ vavatthapeti. Samathayānikavasesentaṃ vuttaṃ. Vipassanāyāniko pana catudhātuvavatthānamukhena bhūtopādāyarūpāni paricchinditvā “sabbampetaṃ ruppanato rūpaṃ”ti passati. Tato evaṃ paricchinnarūpassa cakkhādīni nissāya pavattamānā arūpadhammā āpāthamāgacchanti. Tato sabbepi te arūpadhamme namanalakkhaṇe ekato katvā “idaṃ nāmaṃ”ti passati,

so “idaṃ nāmaṃ, idaṃ rūpaṃ”ti dvedhā vavatthapeti. Evaṃ vavatthapetvā “nāmarūpato uddhaṃ añño satto vā puggalo vā devo vā brahmā vā natthi”ti passati.

Yathā hi aṅgasambhārā, hoti saddo ratho iti.

Evaṃ khandhesu santesu, hoti “satto”ti sammuti¹.

Evameva pañcasu upādānakkhandhesu santesu² “satto puggalo”ti vohāramattaṃ hotīti evamādinā nayena nāmarūpānaṃ yāthāvadassanasañkhātena diṭṭhivisuddhibhūtena ñāṇena nāmarūpaṃ pariggahetvā puna tassa paccayampi pariggaṇhanto vuttanayena nāmarūpaṃ pariggahetvā “ko nu kho imassa hetū”ti pariyesanto ahetuvāDavisamahetuvādesu dosaṃ disvā rogaṃ disvā tassa nidānaṃ samuṭṭhānampi pariyesanto vejjo viya tassa hetuṇca paccayaṇca pariyesanto avijjā taṇhā upādānaṃ kammanti ime cattāro dhamme nāmarūpassa uppādapaccayattā “hetū”ti āhāraṃ upatthambhanapaccayattā “paccayo”ti ca passati. Imassa hi kāyassa avijjādayo tayo dhammā mātā viya dāra-kassa upanissayā honti. Kammaṃ pitā viya puttassa janakaṃ, āhāro dhāti viya dāra-kassa sandhāra-koti. Evaṃ rūpakāyassa paccayapariggahaṃ katvā puna “cakkhuṃ ca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇaṃ”ti-ādinā³ nayena nāmakāyassapi paccayaṃ pariggaṇhāti, evaṃ pariggaṇhanto “atītānāgatāpi dhammā evameva vattantī”ti sanniṭṭhānaṃ karoti.

Tassa yā sā pubbantaṃ ārabba “ahosiṃ nu kho ahaṃ atītamaddhānaṃ, na nu kho ahosiṃ, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho, kiṃ hutvā kiṃ ahosiṃ nu kho ahaṃ atītamaddhānaṃ”ti⁴ pañcavidhā vicikicchā vuttā.

Yāpi aparantaṃ ārabba “bhavissāmi nu kho ahaṃ anāgatamaddhānaṃ, na nu kho bhavissāmi, kiṃ nu kho bhavissāmi, kathaṃ nu kho bhavissāmi, kiṃ hutvā kiṃ bhavissāmi nu kho ahaṃ anāgatamaddhānaṃ”ti⁴ pañcavidhā vicikicchā vuttā.

1. Saṃ 1. 137; Khu 11. 26; Abhi 4. 58 piṭṭhesu.

2. Sati (Sī, Syā)

3. Ma 1. 320; Ma 3. 128; Saṃ 2. 261; Aṃ 1. 382; Khu 11. 7; Abhi 4. 248 piṭṭhādīsu.

4. Ma 1. 10; Saṃ 1. 265 piṭṭhesu.

Yāpi etarahi vā pana paccuppannam addhānam ārabba kathamkathī hoti “aham nu khosmi, no nu khosmi, kiṃ nu khosmi, katham nu khosmi, ayaṃ nu kho satto kuto āgato, so kuhiṃ gāmi bhavissatī”ti¹ chabbidhā vicikicchā vuttā, sā sabbāpi pahiyati. Evaṃ paccayapariggahaṇena tīsu addhāsu kaṅkham vitaritvā ṭhitam nāṇam “kaṅkhāvitaraṇavisuddhī”tipi “dhammaṭṭhitiṇāṇan”tipi “yathābhūtaṇāṇan”tipi “sammādasanan”tipi vuccati.

Ettha pana tisso hi lokiyapariññā nātapariññā tīraṇapariññā pahānapariññāti. Tattha “ruppalakkhaṇam rūpam, vedayitalakkhaṇa vedanā”ti evaṃ tesam tesam dhammānam paccattalakkhaṇasallakkhaṇavasena pavattā paññā nātapariññā nāma. “Rūpam aniccaṃ, vedanā aniccaṃ”ti-ādinā pana nayena tesamyeva dhammānam sāmāññalakkhaṇam āropetvā pavattā lakkhaṇārammaṇikavipassanāpaññā tīraṇapariññā nāma. Tesu eva pana dhammesu niccasaññā dipajāhanavasena pavattā lakkhaṇārammaṇikavipassanāva paññā pahānapariññā nāma.

Tattha saṅkhāraparicchedato paṭṭhāya yāva paccayapariggahā nātapariññāya bhūmi. Etasmiṃ hi antare dhammānam paccattalakkhaṇapaṭivedhasseva ādhipaccaṃ hoti. Kalāpasammasanato paṭṭhāya yāva udayabbayānupassanā tīraṇapariññāya bhūmi. Etasmiṃ hi antare sāmāññalakkhaṇapaṭivedhasseva ādhipaccaṃ hoti. Bhaṅgānupassanato paṭṭhāya upari pahānapariññāya bhūmi. Tato ca paṭṭhāya hi aniccato anupassanto niccasaññam pajahati, dukkhato anupassanto sukhasaññam, anattato anupassanto attasaññam, nibbindanto nandim, virajjanto rāgam, nirodhento samudayam, paṭinissajjanto ādānam pajahatīti evaṃ niccasaññā dipahānasādhikānam sattannam anupassanānam ādhipaccaṃ. Iti imāsu tīsu pariññāsu saṅkhāraparicchedassa ceva paccayapariggahassa ca sādhitattā iminā yoginā nātapariññāva adhigatā.

Puna “Yaṃ kiñci rūpam atītānāgatapaccuppannam ajjhataṃ vā bahiddhā vā -pa- yaṃ dūre santike vā, sabbam rūpam hutvā abhāvato aniccaṃ, udayabbaya paṭipīlitattā dukkham, avasavattittā anattā. Yā kāci vedanā. Saññā. Ye keci

1. Ma 1. 10; Saṃ 1. 265 piṭṭhesu.

saṅkhārā. Yaṃ kiñci viññāṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ ajjhattaṃ vā bahiddhā vā oḷārikaṃ vā sukhumāṃ vā hīnaṃ vā paṇītaṃ vā yaṃ dūre santike vā, sabbaṃ viññāṇaṃ hutvā abhāvato aniccaṃ, udayabbayaapaṭipīlittā dukkhaṃ, avasavattittā anattā”ti evamādinā¹ nayena kalāpasammasanaṃ karoti. Idaṃ sandhāya vuttaṃ “tilakkhaṇaṃ āropetvā”ti.

Evam saṅkhāre aniccadukkhānattavasena kalāpasammasanaṃ katvā puna saṅkhārānaṃ udayabbayameva passati. Kathaṃ? “Avijjāsamudayā rūpasamudayo, taṇhākamma-āhārasamudayā rūpasamudayo”ti². Evam rūpakkhandhassa paccayāyattatādassanena rūpakkhandhassa udayaṃ passati, nibbattilakkhaṇaṃ passantopi rūpakkhandhassa udayaṃ passati. Evam pañcahākārehi rūpakkhandhassa udayaṃ passati. “Avijjānirodhā rūpanirodho, taṇhākamma-āhāranirodhā rūpanirodho”ti² paccayanirodhadassanena rūpakkhandhassa vayaṃ passati, vipariṇāmalakkhaṇaṃ passantopi rūpakkhandhassa vayaṃ passatīti, evam pañcahākārehi rūpakkhandhassa vayaṃ passati.

Tathā “avijjāsamudayā vedanāsamudayo, taṇhākammaphassasamudayā vedanāsamudayo”ti² paccayāyattatādassanena vedanākkhandhassa udayaṃ passati, nibbattilakkhaṇaṃ passantopi vedanākkhandhassa udayaṃ passati. “Avijjānirodhā vedanānirodho, taṇhākammaphassanirodhā vedanānirodho”ti² paccayanirodhadassanena vedanākkhandhassa vayaṃ passati, vipariṇāmalakkhaṇaṃ passantopi vedanākkhandhassa vayaṃ passati². Evam saññākkhandhādīsipi.

Ayaṃ pana viseso—viññāṇakkhandhassa phassaṭṭhāne “nāmarūpasamudayā, nāmarūpanirodhā”ti yojetabbaṃ. Evam ekekaṣmiṃ khandhe paccayasamudayaśasena ca nibbattilakkhaṇaśasena ca paccayanirodhaśasena ca vipariṇāmalakkhaṇaśasena ca udayabbayaśasena ca dasa dasa katvā paññāsa lakkhaṇāni vuttāni. Tesam vaśena “evampi rūpassa udayo, evampi rūpassa vayo”ti paccayato ceva khaṇato ca vitthārena manasikāraṃ karoti.

Tassevaṃ karoto “iti kira ime dhammā ahutvā sambhonti, hutvā paṭiventī”ti ñāṇaṃ visadaṃ hoti. “Evaṃ kira ime dhammā

1. Saṃ 2. 39; Khu 9. 51 piṭṭhesu.

2. Khu 9. 54 piṭṭhe Paṭisambhidāmagge.

anuppannā uppajjanti, uppannā nirujjhantī”ti niccanavā hutvā saṅkhārā upaṭṭhahanti. Na kevalañca niccana vā, sūriyuggamane ussāvabindu viya udakabubbulo viya udake daṇḍarāji viya āragge sāsapo viya vijjuppādo viya ca parittaṭṭhāyino, māyāmarīcisupinālātacakkagandhabbana garaphenakadali-ādayo viya asārā nissārā viya hutvā upaṭṭhahanti. Ettāvata ca puna anena “vayadhamameva uppajjati, uppannañca vayan upeti”ti iminā ākārena sammasanapaññāya lakkhaṇāni¹ paṭivijjhivā ṭhitam **udayabbayānupassanaṃ** nāma paṭhamam taruṇavipassanāññam adhigatam hoti. Yassādhigamā “āraddhavipassako”ti saṅkham gacchati².

Athassa āraddhavipassakassa kulaputtassa obhāso ñāṇam pīti passaddhi sukham adhimokkho paggaho upaṭṭhānam upekkhā nikantīti dasa vipassanupakkilesā uppajjanti. Ettha **obhāso** nāma vipassanakkhaṇe ñāṇassa balavattā lohitaṃ sannisīdati, tena ca cittobhāso nibbattati. Tam disvā akusalo yogī “maggo me patto”ti tameva obhāsam assādeti. **Ñāṇampi** vipassanāññameva. Tam saṅkhāre sammasantassa³ suddham pasannam hutvā pavattati. Tam disvā pubbe viya “maggo”ti assādeti. **Pītipi** vipassanāpīti eva. Tassa hi tasmim khaṇe pañcavidhā pīti uppajjati. **Passaddhīti** vipassanāpassaddhi. Tasmim samaye neva kāyacittānam daratho, na gāraṇam, na kakkhaḷatā, na akammaññatā, na gelaññatā, na vaṅkatā hoti. **Sukhampi** vipassanāsukhameva. Tassa kira tasmim samaye sakalasarīram abhisandayamānam atipaṇītam sukham uppajjati.

Adhimokkho nāma vipassanakkhaṇe pavattā saddhā. Tasmim hi khaṇe cittacetāsikānam ativiya pasādabhūtā balavatī saddhā uppajjati. **Paggaho** nāma vipassanāsampayuttaṃ vīriyam. Tasmim hi khaṇe asithilaṃ anaccāraddham supaggahitaṃ vīriyam uppajjati. **Upaṭṭhānanti** vipassanāsampayuttā sati. Tasmim hi khaṇe supaṭṭhitā sati uppajjati. **Upekkhā** duvidhā vipassanāvajjanavasena. Tasmim hi khaṇe sabbasaṅkhāragahaṇe majjhattabhūtam vipassanupekkhāsaṅkhātam ñāṇam balavantam hutvā uppajjati manodvārāvajjanupekkhā ca. Sā ca tam

1. Samapaññāsalakkhaṇāni (Sī, Syā, I) 2. Visuddhi 2. 266 piṭṭhādīsipi passitabbaṃ.

3. Sammasantassa sammasantassa (Sī, Syā, I)

taṃ tñānaṃ āvajjantassa sūrā tikhiṇā hutvā vahati. **Nikantī**ti vipassanānikanti. Obhāsādīsu hi ālayaṃ kurumānā sukhumā santākārā nikanti uppajjati. Ettha obhāsādayo kilesavattutāya “upakkilesā”ti vuttā na akusalattā. Nikanti pana upakkilesa ceva kilesavattu ca.

Paṇḍito pana bhikkhu obhāsādīsu uppannesu vikkhepaṃ agacchanto “obhāsādayo dhammā, na maggo, upakkilesavimuttaṃ pana vīthipaṭipannaṃ¹ vipassanāñāṇaṃ maggo”ti maggañca amaggañca vavattapeti. Tassevaṃ “ayaṃ maggo, ayaṃ na maggo”ti ñatvā tñitaṃ ñāṇaṃ **maggāmaggaññāṇadassanavisuddhī**ti vuccati. Ito paṭṭhāya aṭṭhannaṃ vipassanāñāṇaṃ vasena sikhāpattavipassanāñāṇaṃ navamañca saccānulomikaṃ ñāṇanti ayaṃ **paṭipadāññāṇadassanavisuddhi** nāma hoti. Udayabbayānupassanāñāṇaṃ bhaṅgānupassanāñāṇaṃ bhayatupaṭṭhānañāṇaṃ ādinavānupassanāñāṇaṃ nibbidānupassanāñāṇaṃ muñcitukamyatāñāṇaṃ paṭisaṅkhānupassanāñāṇaṃ saṅkhārupekkhāñāṇanti imāni aṭṭha ñāṇāni nāma. Navamaṃ saccānulomikaṃ ñāṇanti anulomassetam nāmaṃ.

Tasmā taṃ sampādetukāmena upakkilesavimuttaṃ udayabbayañāṇaṃ ādīṃ katvā etesu ñāṇesu yogo karaṇīyo. Udayabbayaṃ passantassa hi aniccalakkhaṇaṃ yathābhūtaṃ upaṭṭhāti, udayabbayaṃ paṭipīlanam passato dukkhalakkhaṇaṃ, “dukkhameva hi sambhoti, dukkhaṃ tiṭṭhati veti cā”ti² passato anattalakkhaṇaṃ.

Ettha ca aniccaṃ aniccalakkhaṇaṃ dukkhaṃ dukkhalakkhaṇaṃ anattā anattalakkhaṇanti ayaṃ vibhāgo veditabbo. Tattha **aniccanti** khandhapañcakaṃ. Kasmā? Uppādavayaññathattabhāvā, hutvā abhāvato vā. Aññathattaṃ nāma jarā. Uppādavayaññathattaṃ **aniccalakkhaṇaṃ**, hutvā abhāvasaṅkhāto vā ākāravikāro. “Yadaniccaṃ, taṃ dukkhaṃ”ti³ vacanato tadeva khandhapañcakaṃ **dukkhaṃ**. Kasmā? Abhiññaṃ paṭipīlanato. Abhiññaṃ paṭipīlanākāro **dukkhalakkhaṇaṃ**. “Yaṃ dukkhaṃ, tadanattā”ti³ vacanato tadeva khandhapañcakaṃ **anattā**. Kasmā? Avasavattanato. Avasavattanākāro **anattalakkhaṇaṃ**. Imāni tīṇipi lakkhaṇāni udayabbayaṃ passantasseva ārammaṇāni honti.

1. Vipassanāvīthipaṭipannaṃ (Sī, I)

2. Saṃ 1. 137; Abhi 4. 58 piṭṭhesu.

3. Saṃ 2. 19 piṭṭhe.

Punapi so rūpārūpadhamme “evaṃ aniccā”ti-ādinā vipassati, tassa saṅkhārā lahuṃ lahuṃ āpāthaṃ āgacchanti, tato uppādaṃ vā ṭhitam vā pavattaṃ vā nimittam vā ārammaṇam akatvā tesam khayavayanirodhe eva sati santiṭṭhati, idaṃ **bhaṅgañāṇam** nāma. Imassa uppādato paṭṭhāya ayaṃ yogī “yathā ime saṅkhārā bhijjanti nirujjhanti, evaṃ atītepi saṅkhāragataṃ bhijji, anāgatepi bhijjissatī”ti nirodhameva passanto tiṭṭhati. Tassa bhaṅgānupassanāñāṇam āsevantassa bahuḷīkarontassa sabbabhava yoni gatiṭṭhiti sattāvāsesu pabhedakā saṅkhārā jalita-aṅārakāsu-ādayo viya mahābhayaṃ hutvā upaṭṭhahanti. Etaṃ **bhayatupaṭṭhānañāṇam** nāma.

Tassa taṃ bhayatupaṭṭhānañāṇam āsevantassa sabbe bhavādayo āditta-aṅgāram viya samussitakhaggo viya paccatthiko appaṭisaraṇā sādīnavā hutvā upaṭṭhahanti. Idaṃ **ādīnavānupassanāñāṇam** nāma. Tassa evaṃ saṅkhāre ādīnavato passantassa bhavādīsupi saṅkhārānam ādīnavattā saṅkhāresu ukkaṇṭhanā anabhirati uppajjati, idaṃ **nibbidānupassanāñāṇam** nāma.

Sabbasaṅkhāresu nibbindantassa ukkaṇṭhantassa tasmā saṅkhāragatā muñcitukāmatā nissaritukāmatā hoti. Idaṃ **muñcitukamyatāñāṇam** nāma. Puna tasmā saṅkhāragatā muñcituṃ pana te eva saṅkhāre paṭisaṅkhānupassanāñāṇena tilakkhaṇam āropetvā tīraṇam **paṭisaṅkhānupassanāñāṇam** nāma.

So evaṃ tilakkhaṇam āropetvā saṅkhāre pariggaṇhanto tesu anattalakkhaṇassa sudiṭṭhattā “attā”ti vā “attaniyan”ti vā agaṇhanto saṅkhāresu bhayaṇca nandiṇca pahāya saṅkhāresu udāsīno hoti majjhato, “ahan”ti vā “maman”ti vā na gaṇhāti, tīsu bhavesu upekkhako, idaṃ **saṅkhārupekkhāñāṇam** nāma.

Taṃ panesa ce santipadam nibbānam santato passati, sabbasaṅkhārapavattam vissajjetvā nibbānaninnaṃ pakkhandam hoti. No ce nibbānam santato passati, punappunam “aniccan”ti vā “dukkhan”ti vā “anattā”ti vā tividhānupassānāvasena saṅkhārārammaṇameva hutvā pavattati. Evaṃ tiṭṭhamānaṇca etaṃ tividhāvimokkhamukhabhāvaṃ āpajjitvā tiṭṭhati. Tisso hi anupassanā “tīṇi vimokkhamukhānī”ti vuccanti. Evaṃ aniccato manasikaronto adhimokkhabahulo **animittam vimokkham** paṭilabhati, dukkhato manasikaronto

passaddhibahulo **appaṇihitaṃ vimokkhaṃ** paṭilabhati, anattato manasikaronto vedabahulo **suññataṃ vimokkhaṃ** paṭilabhati.

Ettha ca animitto vimokkhoti animittākārena nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā pavatto ariyamaggo. So hi animittāya dhātuyā uppannattā animitto, kilesehi ca vimuttattā vimokkho. Eteneva nayena appaṇihitākārena nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā pavatto appaṇihito, suññatākārena nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā pavatto suññatoti veditabbo.

Evam adhigatasāṅkhārupekkhassa kulaputtassa vipassanā sikhāppattā hoti. Vuṭṭhānagāminivipassanāti etadeva. Assa taṃ saṅkhārupekkhāññaṃ āsevantassa tikkhatarā saṅkhārupekkhā uppajjati. Tassa “idāni maggo uppajjissatī”ti saṅkhāre “aniccā”ti vā “dukkhā”ti vā “anattā”ti vā sammasitvā bhavaṅgaṃ otarati, bhavaṅgānantaraṃ saṅkhārupekkhāya kathitanayeneva¹aniccādi-ākārena manasikaritvā uppajjati manodvārāvajjanaṃ, tatheva manasikaroto paṭhamaṃ javanacittaṃ uppajjati. Yaṃ parikammanti vuccati. Tadanantaraṃ tadeva dutiyajavanacittaṃ uppajjati. Yaṃ upacāranti vuccati, tadanantarampi tadeva uppajjati tatiyaṃ javanacittaṃ. Yaṃ anulomanti vuccati, idaṃ tesam pāṭi-ekkaṃ nāma.

Avisesena pana tividhampetaṃ “āsevanan”tipi “parikamman”tipi “upacāran”tipi “anuloman”tipi vuccati. Idaṃ pana anulomaññaṃ saṅkhārārammaṇāya vuṭṭhānagāminiyā vipassanāya pariyoṣānaṃ hoti, nippariyāyena pana gotrabhuññaṃeva vipassanāya pariyoṣānanti vuccati. Tato paraṃ nibbānaṃ ārammaṇaṃ kurumānaṃ puthujjanagottaṃ atikkamamānaṃ ariyagottaṃ okkamamānaṃ nibbānārammaṇe paṭhamasamannāhārabhūtaṃ apunarāvaṭṭakaṃ²gotrabhuññaṃ uppajjati. Idaṃ pana ññaṃ paṭipadāññadassanavisuddhiṃca ññadassanavisuddhiṃca na bhajati. Antarā abbohārikameva hoti. Vipassanāsote patitattā “paṭipadāññadassanavisuddhī”ti vā vipassanā”ti vā saṅkhaṃ gacchati. Nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā gotrabhuññaṃ niruddhe tena dīnnasaññāya nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā

1. Āgatanayeneva (Sī)

2. Apunabhavattakaṃ (Ka)

diṭṭhisamyojanam sīlabbataparāmāsasamyojanam vicikicchāsamyojananti
 tīṇi samyojanāni viddhamśento sotāpattimaggo uppajjati, tadanantaram
 tasseva vipākabhūtāni dve tīṇi vā phalacittāni uppajjanti anantaravipākattā
 lokuttarakusalānam, phalapariyosāne panassa uppannabhavaṅgam
 vicchinditvā paccavekkhaṇatthāya manodvārāvajjanam uppajjati. So hi
 “iminā vatāham maggena āgato”ti maggam paccavekkhati. Tato “me ayaṃ
 ānisaṃso laddho”ti phalam paccavekkhati. Tato “ime nāma kilesā pahīnā”ti
 pahīnakilese paccavekkhati. Tato “ime nāma kilesā avasiṭṭhā”ti
 uparimaggattayavajjhakilese paccavekkhati. Avasāne ca “ayaṃ dhammo
 mayā paṭividdho”ti amataṃ nibbānam paccavekkhati. Iti sotāpannessa
 ariyasāvakassa pañca paccavekkhaṇāni honti. Tathā sakadāgāmi-
 anāgāmiphalāvasāne. Arahattaphalāvasāne avasiṭṭhakilesapaccavekkhaṇam
 nāma natthi. Evaṃ sabbānipi ekūnavīsati paccavekkhaṇāni honti.

Evaṃ paccavekkhitvā so yogāvacaro tasmim yeva āsane nisinno
 vuttanayene vipassitvā kāmarāgabyāpādānam tanubhāvaṃ karonto
 dutiyamaggaṃ pāpuṇāti, tadanantaram vuttanayeneva phalañca. Tato
 vuttanayena vipassitvā kāmarāgabyāpādānam anavasesappahānam karonto
 tatiyamaggaṃ pāpuṇāti, vuttanayena phalañca. Tato tasmim yevāsane
 vuttanayena vipassitvā rūparāgarūparāgamānuddhaccāvijjānam
 anavasesappahānam karonto catutthamaggaṃ pāpuṇāti, vuttanayena
 phalañca. Ettāvatā cesa hoti arahā mahākhīṇāsavo Paccekabuddho. Iti imesu
 catūsu maggesu ñāṇam **ñāṇadassanavisuddhi** nāma.

Ettāvatā “sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍam aviheṭṭhayaṃ aññatarampi
 tesan”ti etena pātimokkhasamvarādisīlassa vuttattā sīlavisuddhi. “Na
 puttamiccheyya kuto sahāyan”ti etena paṭighānunanayavivajjanavasena
 mettādīnam vuttattā cittavisuddhi. “Eko care khaggavisāṇakappo”ti iminā
 pana nāmarūpapariggahādīnam vuttattā diṭṭhivisuddhi
 kaṅkhāvitaraṇavisuddhi maggāmaggañāṇadassanavisuddhi
 paṭipadāñāṇadassanavisuddhi ñāṇadassanavisuddhīti satta visuddhiyo vuttā
 honti. Ayamettha mukhamattanidassanam, vitthāram pana

icchantena Visuddhimaggam¹ oloketvā gahetabbam. Ettāvata cesa
Paccekabuddho—

“Cātuddiso appaṭigho ca hoti,
Santussamāno itarītarena.
Parissayānam sahitā achambhī,
Eko care khaggavisāṇakappo”ti—

pasamsiyādibhāvaṃ āpajjitvā Gandhamādanapabbataṃ upasobhayamāno
vihāsinti evaṃ sabbattham.

Paṭhamagāthāniddesavaṇṇanā.

122. Dutiye **saṃsaggajātassāti** jātasamsaggassa. Tattha
dassanasavanakāyasamullapanasambhogavasena pañcavidho saṃsaggo.
Tattha aññamaññaṃ disvā cakkhuviññāṇavīthivasena uppannarāgo
dassanasamsaggo nāma. Tattha Sihaḷadīpe Kāḷadīghavāpīgāme piṇḍāya
carantaṃ Kalyāṇavihāravāsīṃ daharabhikkhūṃ disvā paṭibaddhacittā kenaci
upāyena taṃ alabhivā kālakatā kuṭumbiyadhītā tassā
nivāsanacoḷakkhaṇḍaṃ disvā “evarūpāya vatthadhāriniyā nāma saddhiṃ
saṃvāsaṃ nālatthan”ti hadayaṃ phāletvā kālakato, so eva ca daharo
nidassanaṃ.

Parehi pana kathiyamānaṃ rūpādisampattiṃ attannā vā
hasitalapitagītasaddaṃ sutvā sotaviññāṇavīthivasena uppanno rāgo
savanasamsaggo nāma. Tatrāpi Girigāmaṃvāsīkammāradhītāya pañcahi
kumārīhi saddhiṃ padumassaraṃ gantvā nhāyivā mālaṃ sīse āropetvā
uccāsaddena gāyantiyā ākāseṇa gacchanto saddaṃ sutvā kāmarāgena jhānā
parihāyivā anayabyasanaṃ patto Pañcaggaḷaleṇavāsī Tissadaharo
nidassanaṃ.

Aññamaññaṃ āṅgaparāmasanena uppannarāgo **kāyasamsaggo** nāma.
Dhammagāyanadaharabhikkhu cettha nidassanaṃ. Mahāvihāre kira
daharabhikkhu dhammaṃ bhāsati, tattha mahājane āgate rājāpi agamāsi
saddhiṃ antepurena. Tato rājadhītāya tassa rūpaṇca saddaṇca āgamma
balavarāgo uppanno tassa ca daharassāpi. Taṃ disvā rājā sallakkhetvā
sāṇipākārena

1. Visuddhi 2. 222, 233, 241, 276, 312 piṭṭhādīsu.

2. Khu 1. 286; Khu 8. 248 piṭṭhādīsu.

parikkhipāpesi, te aññamaññaṃ parāmasitvā ālīngim̐su. Puna sāṇipākāraṃ apanetvā passantā dvepi kālakateyeva addasaṃsūti.

Aññamaññaṃ ālapanasamullapane uppannarāgo pana **samullapanasaṃsaggo** nāma. Bhikkhubhikkhunīhi saddhiṃ paribhogakaraṇe uppannarāgo **sambhogasaṃsaggo** nāma. Dvīsupi ca etesu Maricavaṭṭivihāre bhikkhu ca bhikkhunī ca nidassanaṃ. Maricavaṭṭimahāvihāramahe kira Duṭṭhagāmaṇi abhayamahārājā mahādānaṃ paṭiyādetvā ubhato saṃghaṃ parivisati. Tattha uṇhayāguyā dinnāya saṃghanaṃ avakasāmaṇerī anādhāraṃ kassa sattavassika saṃghanaṃ avakasāmaṇerassa dantavalayaṃ¹ datvā samullāpaṃ akāsi, te ubhopi upasampajjitvā saṭṭhivassā hutvā paratīraṃ gatā aññamaññaṃ samullāpena pubbasaññaṃ paṭilabhitvā tāvadeva jātasinehā sikkhāpadāni vītikkamitvā pārājikā ahesunti.

Evam pañcavidhe saṃsagge yena kenaci saṃsaggena jātasāṃsaggassa **bhavanti snehā**, purimarāgapaccayā balavarāgo uppajjati. Tato **snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahotīti** tameva snehaṃ anugacchantam sandiṭṭhikasamparāyikasokaparidevādīnānappakāraṃ dukkhamidaṃ pahoti nibbattati bhavati jāyati. Apare pana “ārammaṇe cittavosaṃsaggo saṃsaggo”ti bhaṇanti. Tato sneho snehadukkhanti.

Evamatthappabhedaṃ imaṃ aḍḍhagāthaṃ vatvā so Paccekabuddho āha “svāhaṃ yamidaṃ snehanvayaṃ sokādidukkhāṃ pahoti, tassa dukkhassa mūlaṃ khananto paccekasambodhiṃ adhigato”ti. Evam vutte te amaccā āhaṃsu “amhehi dāni bhante kiṃ kattabban”ti. Tato so āha “tume vā aññe vā yo imamhā dukkhā muccitukāmo, so sabbopi **ādīnavaṃ snehajaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappoti**. Ettha ca yaṃ taṃ “snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahotīti”ti vuttaṃ, tadeva sandhāya “ādīnavaṃ snehajaṃ pekkhamāno”ti idaṃ vuttanti veditabbaṃ. Atha vā yathāvuttena saṃsaggena **saṃsaggajātassa bhavanti snehā, snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahoti**, evam yathābhūtaṃ ādīnavaṃ snehajaṃ pekkhamāno ahaṃ adhigatoti evampi abhisambandhitvā catutthapādo pubbe vuttanayeneva udānavasena vuttoti veditabbo. Tato paraṃ sabbaṃ purimagāthāya vuttasadisamevāti².

1. Thālakam̐ (Ka)

2. Suttanipāta-Tīṭha 1. 62 piṭṭhādīsipi passitabbaṃ.

Niddese **anuppādetī**ti rūpasmiṃ anubyañjanaṃ disvā allīyati. **Anubandhatī**ti rūpasmiṃ snehavasena bandhati. **Bhavantī**ti honti. **Jāyantī**ti uppajjanti. **Nibbattantī**ti vattanti. **Pātubhavantī**ti pākaṭā honti. **Sambhavanti sañjāyanti abhinibbattantī**ti tīṇi upasaggena vaḍḍhitāni. Ito paramṃ Aṭṭhakavagge¹ vuttanayeneva veditabbaṃ.

Dutiyagāthāniddesavaṇṇanā.

124. Tatiye mettāyanavasena **mittā**. Suhadabhāvena **suhajjā**. Keci hi ekantahitakāmatāya mittāva honti, na suhajjā. Keci gamanāgamanatṭhānanisajjāsamullāpādīsu hadayasukhajanana suhajjāva honti, na mittā. Keci tadubhayavasena suhajjā ceva mittā ca. Te duvidhā honti agāriyā ca anagāriyā ca. Tattha agāriyā tividhā honti upakārā samānasukhadukkhā anukampakāti. Anagāriyā visesena atthakkhāyino. Evaṃ te catūhi catūhi aṅgehi samannāgatā honti.

Yathāha—

“Catūhi kho gahapatiputta ṭhānehi upakāro mitto suhado veditabbo. Pamattaṃ rakkhati, pamattassa sāpateyyaṃ rakkhati, bhītaṃ saraṇaṃ hoti, uppannesu kiccakaraṇīyesu taddiguṇaṃ bhogaṃ anuppādeti².

Tathā—

Catūhi kho gahapatiputta ṭhānehi samānasukhadukkhā mitto suhado veditabbo. Guyhamassa ācikkhati, guyhamassa parigūhati, āpadāsu na vijahati, jīvitāṃ pissa atthāya pariccattaṃ hoti².

Tathā—

Catūhi kho gahapatiputta ṭhānehi anukampako mitto suhado veditabbo. Abhavenassa na nandati, bhavenassa nandati, avaṇṇaṃ bhaṇamānaṃ nivāreti, vaṇṇaṃ bhaṇamānaṃ pasaṃsati³.

1. Khu 7. 1 piṭṭhādīsu.

2. Dī 3. 152 piṭṭhe.

3. Dī 3. 153 piṭṭhe.

Tathā—

Catūhi kho gahapatiputta ṭhānehi atthakkhāyī mitto suhado veditabbo. Pāpā nivāreti, kalyāṇe niveseti, assutaṃ sāvetai, saggassa maggaṃ ācikkhatī”ti¹.

Tesu idha agāriyā adhippetā, atthato pana sabbepi yujjanti. Te mitte suhaje. **Anukampamānoti** anudaya māno, tesaṃ sukhaṃ upasaṃharitukāmo dukkhaṃ apaharitukāmo.

Hāpeti atthanti diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthavasena tividhaṃ, tathā attatthaparattha-ubhayatthavasenāpi tividhaṃ atthaṃ laddhavināsanena aladdhānuppādanenāti dvidhāpi hāpeti vināseti. **Paṭibaddhacittoti** “ahaṃ imaṃ vinā na jīvāmi, eso me gati, eso me parāyaṇaṃ”ti evaṃ attānaṃ nīce ṭhāne ṭhapentopi paṭibaddhacitto hoti. “Ime maṃ vinā na jīvanti, ahaṃ tesaṃ gati, ahaṃ tesaṃ parāyaṇaṃ”ti evaṃ attānaṃ ucce ṭhāne ṭhapentopi paṭibaddhacitto hoti. Idha pana evaṃ paṭibaddhacitto adhippeto.

Etaṃ bhayanti etaṃ atthahāpanabhayaṃ, attano samāpattihāniṃ sandhāya bhaṇati. **Santhaveti** tividho santhavo taṇhādiṭṭhimittasanthavavasena. Tattha aṭṭhasatappabhedāpi taṇhā taṇhāsanthavo, dvāsaṭṭhippabhedāpi diṭṭhi diṭṭhisanthavo, paṭibaddhacittatāya mittānukampanā mittasanthavo. So idha adhippeto. Tena hissa samāpatti parihīnā. Tenāha “etaṃ bhayaṃ santhave pekkhamāno”ti². Sesaṃ pubbasadisamevāti veditabbaṃ. Niddese vattabbaṃ natthi³.

Tatīyagāthāniddesaṇṇanā.

124. Catutthe **vaṃsoti** veḷu. **Visāloti** vitthiṇṇo. **Va-kāro** avadhāraṇattho, evakāro vā ayaṃ. Sandhivasenettha **e-kāro** naṭṭho. Tassa parapadena sambandho, taṃ pacchā yojessāma. **Yathāti** paṭibhāge. **Visattoti** laggo jaṭito saṃsibbito. **Puttesu dāresu cāti** puttadhītubhariyāsu. **Yā apekkhāti** yā taṇhā yo

1. Dī 3. 153 piṭṭhe.

2. Ahaṃ adhigatoti (Sī, Syā)

3. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 64; Apadāna-Ṭṭha 1. 178 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

sneho. **Vaṃsakkalīrova asajjamānoti** vaṃsakaḷīro viya alaggamāno. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yathā vaṃso visālo visatto eva hoti, puttesu ca dāresu ca yā apekkhā, sāpi evaṃ tāni vatthūni saṃsibbitvā ʔhitattā visattā eva. Svāhaṃ tāya apekkhāya apekkhavā visālo vaṃso viya visattoti evaṃ apekkhāya ādīnavaṃ disvā taṃ apekkhaṃ maggañāṇena chindanto ayaṃ vaṃsakaḷīrova rūpādīsu vā dīṭṭhādīsu vā lābhādīsu vā kāmabhavādīsu vā taṇhāmānadiṭṭhivasena asajjamāno paccekasambodhiṃ adhigatoti. Sesāṃ purimanayeneva veditabbaṃ. Imāyapi niddese atirekaṃ natthi¹.

Catutthagāthāniddesavaṇṇanā.

125. Pañcame **migoti** sabbesaṃ āraññīkacatuppādānaṃ eva etaṃ adhvacaṇaṃ. Idha pana pasadamigo adhippeto. **Araññīamhīti** gāmañca gāmūpacārañca ʔhapetvā avasesaṃ araññaṃ, idha pana uyyānaṃ adhippetam. tasmā “uyyānamhī”ti vuttaṃ hoti. **Yathāti** paṭibhāge. **Abaddhoti** rajjubandhanādīsu yena kenaci abaddho. Etena vissaṭṭhacariyaṃ dīpeti. **Yenicchakaṃ gacchati gocarāyāti** yena disābhāgena gantuṃ icchati, tena gocaratthaṃ gacchati. Tasmā tattha yattakaṃ icchati gantuṃ, tattakaṃ gacchati. Yaṃ icchati khādituṃ, taṃ khādatīti dīpeti. **Viññū naroti** paṇḍitapuriso. **Seritanti** sacchandavuttitaṃ aparāyattabhāvaṃ. **Pekkhamānoti** paññācakkhunā olokayamāno. Atha vā dhammaseritaṃ puggalaseritañca. Lokuttaradhammā hi kilesavasāṃ agamanato serino tehi samannāgatā puggalāva, tesāṃ bhāvaniddeso seritaṃ pekkhamānoti. Kiṃ vuttaṃ hoti? **Migo araññīamhi yathā abaddho, yenicchakaṃ gacchati gocarāya.** Kadā nu kho ahampi taṇhābandhanaṃ chinditvā evaṃ gaccheyyanti iti me tumhehi ito cito ca parivāretvā ʔhitehi baddhassa yenicchakaṃ gantuṃ alabhantassa tasmīṃ yenicchakagamānābhāve ādīnavaṃ yenicchakagamane ānisaṃsaṃ disvā anukkamena samathavipassanāpāripūriṃ agamiṃ. Tato paccekabodhiṃ adhigatomhi. Tasmā aññopi viññū **naro seritaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappoti**².

Pañcamagāthāniddesavaṇṇanā.

1. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 67 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 73 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

126. Chaṭṭhe ayaṃ piṇḍattho—**sahāyamajjhe** ṭhitassa divāseyyasaṅkhāte **vāse** ca mahā-upaṭṭhānasāṅkhāte **ṭhāne** ca uyyānagamanasaṅkhāte **gamane** ca janapadacārikasaṅkhātāya **cārikāya** ca “idaṃ me suṇa, idaṃ me dehī”ti-ādinā nayena tathā tathā āmantanā hoti, tasmā ahaṃ tattha tattha nibbijjhitvā yāyaṃ ariyajanasevitā anekānisamsā ekantasukhā, evaṃ santepi lobhābhībhūtehi sabbakāpurisehi anabhiijhitā apatthitā pabbajjā, taṃ **anabhiijhitaṃ** paresaṃ avasavattanena bhabbapuggalavaseneva¹ ca **seritaṃ pekkhamāno** vipassanaṃ ārabhitvā anukkamena paccekasambodhiṃ adhigatoti. Sesaṃ vuttanayameva².

Chaṭṭhagāthāniddesavaṇṇanā.

127. Sattame **khiddāti** kīlanā. Sā duvidhā hoti kāyikā ca vācasikā ca. Tattha kāyikā nāma hatthīhipi kīlanti, assehipi rathehipi dhanūhipi tharūhipi evamādi. Vācasikā nāma gītaṃ silokabhaṇanaṃ mukhabherikanti evamādi. **Ratīti** pañcakāmaguṇarati. **Vipulanti** yāva aṭṭhimiñjaṃ āhacca ṭhānena sakalattabhāvabyāpakam. Sesaṃ pākaṭameva. Anusandhiyojanāpi cettha saṃsaggagāthāya vuttanayeneva veditabbā³.

Sattamagāthāniddesavaṇṇanā.

128. Aṭṭhame **cātuddisoti** catūsu disāsu yathāsukhavihārī, “ekaṃ disaṃ pharitvā viharatī”ti-ādinā⁴ vā nayena brahmavihārabhāvanāpharitā catasso disā assa santītipi cātuddiso. Tāsu disāsu katthaci satte vā saṅkhāre vā bhayena na paṭihaññatīti **appaṭigho**. **Santussamānoti** dvādasavidhassa santosassa vasena santussako. **Itarītareṇāti** uccāvacena paccayena. **Parissayānaṃ sahitā achambhīti** ettha parissayanti⁵ kāyacittāni, parihāpenti vā tesam sampattiṃ, tāni vā paṭicca sayantīti parissayā, bāhirānaṃ sīhabyagghādīnaṃ abbhantarānañca kāmacchandādīnaṃ kāyacittupaddavānaṃ etaṃ adhivacanāṃ. Te parissaye adhivāsanakhantiyā ca vīriyādīhi ca dhammehi sahatīti **parissayānaṃ sahitā**.

1. Dhammapuggalavaseneva (Sī) 2. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 75 piṭṭhepi passitabbaṃ.

3. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 76 piṭṭhepi passitabbaṃ.

4. Dī 1. 234; Dī 3. 187; Am 1. 443; Abhi 2. 284; Khu 8. 248 piṭṭhādīsu.

5. Parisahanti (Sī, Ka)

Thaddhabhāvakarabhayābhāvena **achambhī**. Kim vuttaṃ hoti? Yathā te cattāro samaṇā, evaṃ itarītarena paccayena santussamāno ettha paṭipattipadaṭṭhāne santose ṭhito catūsu disāsu mettādibhāvanāya cātuddiso, sattasaṅkhāresu paṭihananakarabhayābhāvena appaṭigho ca hoti. So cātuddisattā vuttappakārānaṃ parissayānaṃ sahitā, appaṭighattā achambhī ca hotīti etaṃ paṭipattiguṇaṃ disvā yoniso paṭipajjitvā paccekasambodhiṃ adhigatomhīti.

Atha vā te samaṇā viya santussamāno itarītarena vuttanayeneva cātuddiso hotīti ṇatvā evaṃ cātuddisabhāvaṃ patthayanto yoniso paṭipajjitvā adhigatomhi. Tasmā aññopi īdisaṃ ṭhānaṃ patthayamāno cātuddisatāya parissayānaṃ sahitā appaṭighatāya ca achambhī hutvā eko care khaggavisāṇakappoti¹.

Niddese **mettā**ti atthato tāva mijjatīti mettā, sinehatīti attho. Mitte vā bhavā, mittassa vā esā pavattītipi mettā. **Mettāsahagatenā**ti mettāya samannāgatena. **Cetasā**ti cittena. **Ekam disanti** ekissā disāya paṭhamapariggahitaṃ sattaṃ upādāya ekam disaṃ pariyāpannasattapharaṇavasena vuttaṃ. **Pharitvā**ti phusitvā ārammaṇaṃ katvā. **Viharatīti** brahmavihārādhiṭṭhitaṃ iriyāpathavihāraṃ pavatteti. **Tathā dutiyanti** yathā puratthimādīsu disāsu yaṃ kiñci ekam disaṃ pharitvā viharati, tatheva tadanantaraṃ dutiyaṃ tatiyaṃ catutthañcāti attho.

Iti uddhanti eteneva ca nayena uparimaṃ disanti vuttaṃ hoti. **Adho tiriyaṃ**ti adhodisampi tiriyaṃ disampi evameva. Tattha ca **adho**ti heṭṭhā. **Tiriyaṃ**ti anudisā. Evaṃ sabbadisāsu assamaṇḍale assamiva mettāsahagataṃ cittaṃ sāretipi paccāsāretipīti. Ettāvataṃ ekametaṃ disaṃ pariggahetvā odhiso mettāpharaṇaṃ dassitaṃ. **Sabbadhī**ti-ādi pana anodhiso dassanattamaṃ vuttaṃ. Tattha **sabbadhī**ti sabbattha. **Sabbattatāyā**ti sabbesu hīnamajjhima-ukkaṭṭhamittasapattamajjhataḍḍipabhedesu attatāya, “ayaṃ parasatto”ti vibhagaṃ akatvā attasamatāyāti vuttaṃ hoti.

1. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 77 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

Atha vā **sabbattatāyāti** sabbena cittabhāvena, īsakampi bahi avikkhipamānoti vuttaṃ hoti. **Sabbāvantanti** sabbasattavantam, sabbasattayuttanti attho. **Lokanti** sattalokaṃ. **Vipulenāti** evamādi-pariyāyadassanato panettha puna “**mettāsahagatenā**”ti vuttaṃ. Yasmā vā ettha odhiso pharaṇe viya puna tathā-saddo iti-saddo vā na vutto, tasmā puna “mettāsahagatena cetasā”ti vuttaṃ. Nigamanavasena vā etaṃ vuttaṃ. Vipulenāti ettha ca pharaṇavasena vipulatā daṭṭhabbā. Bhūmivasena pana taṃ **mahaggataṃ**. Paṇavasena appamāṇasattārammaṇavasena ca **appamāṇaṃ**. Byāpādapaccatthikappahānena **averaṃ**. Domanassappahānena **abyāpajjaṃ**. Niddukkhanti vuttaṃ hoti¹. **Karuṇā** heṭṭhā vuttatthāyeva. Modanti tāya taṃsamāṅgino, sayam vā modati, modanamattameva vā sāti **muditā**. “Averā hontū”ti-ādibyāpādappahānena majjhatabhāvūpagamanena ca upekkhatīti **upekkhā**.

Lakkhaṇādito panettha hitākārappavattilakkhaṇā mettā, hitūpasamharasā, āghātavinayapaccupaṭṭhānā, sattānaṃ manāpabhāvadassanapadaṭṭhānā. Byāpādūpasamo etissā sampatti, sinehasambhavo vipatti. Dukkāpanayanākārappavattilakkhaṇā karuṇā, paradukkhāsahanarasā, avihimsāpaccupaṭṭhānā, dukkhābhībhūtānaṃ anāthabhāvadassanapadaṭṭhānā. Vihimsūpasamo tassā sampatti, sokasambhavo vipatti. Pamodalakkhaṇā muditā, anissāyanarasā, arativighātapaccupaṭṭhānā, sattānaṃ sampattidassanapadaṭṭhānā. Arativūpasamo tassā sampatti, pahānasambhavo vipatti. Sattesu majjhataṭṭhānākarappavattilakkhaṇā upekkhā, sattesu samabhāvadassanarasā, paṭighānūnayavūpasamapaccupaṭṭhānā, “kammassakā sattā, te kassa ruciya sukhitā vā bhavissanti, dukkhato vā muccissanti, pattasampattito vā na parihāyissanti”ti evaṃ pavattakammassakatādassanapadaṭṭhānā. Paṭighānūnayavūpasamo tassā sampatti, gehassitāya aññāṇupekkhāya sambhavo vipatti².

Tattha **santuṭṭho hotīti** paccayasantosavasena santuṭṭho hoti. **Itarītarena civarenāti** na thūlasukhumalūkhapaṇītatthirajijñānaṃ

1. Visuddhi 1. 310; Abhi-Ṭṭha 2. 361 piṭṭhādīsūpi passitabbaṃ.

2. Abhi-Ṭṭha 1. 273 piṭṭhādīsūpi passitabbaṃ.

yena kenaci cīvarena, atha kho yathāladdhānaṃ itarītarena yena kenaci santuṭṭho hotīti attho. Cīvarasmim hi tayo santosā—yathālābhasantoso yathābalasantoso yathāsāruppasantosoti. Piṇḍapātādīsupi eseva nayo. Iti ime tayo santose sandhāya “santuṭṭho hoti itarītarena cīvarena. Yathāladdhādīsū yena kenaci cīvarena santuṭṭho hotī”ti vuttaṃ.

Ettha ca cīvaraṃ jānitabbaṃ, cīvarakhettaṃ jānitabbaṃ, paṃsukūlaṃ jānitabbaṃ, cīvarasantoso jānitabbo, cīvarapaṭisaṃyuttāni dhutaṅgāni jānitabbāni. Tattha **cīvaraṃ jānitabbanti** khomādīni cha cīvarāni dukūlādīni cha anulomacīvarānipi jānitabbāni. Imāni dvādasa kappiyacīvarāni. Kusacīraṃ vākacīraṃ phalakacīraṃ kesakambalaṃ vāḷakambalaṃ potthako cammaṃ ulūkapakkaṃ rukkhadussaṃ latādussaṃ erakadussaṃ kadaliidussaṃ veḷudussanti evamādīni pana akappiyacīvarāni.

Cīvarakhettaṃ “saṃghato vā gaṇato vā ñātito vā mittato vā attano vā dhanena paṃsukūlaṃ vā”ti evaṃ uppajjanato cha khettaṃ, aṭṭhannaṃca mātīkānaṃ vasena aṭṭha khettaṃ jānitabbāni.

Paṃsukūlaṃti sosānikaṃ pāpaṇikaṃ rathiyaṃ saṅkarakūṭaṃ sotthiyaṃ sinānaṃ titthaṃ gatapaccāgataṃ aggaḍḍhaṃ gokhāyitaṃ upacikākhāyikaṃ undūrakhāyitaṃ antacchinnāṃ dasacchinnāṃ dhajāhaṭaṃ thūpaṃ samaṇacīvaraṃ sāmuddiyaṃ ābhisekiyaṃ panthikaṃ vātāhaṭaṃ iddhimayaṃ devadattiyanti tevīsati paṃsukūlāni veditabbāni. Ettha ca **sotthiyanti** gabbhamalaharaṇaṃ. **Gatapaccāgataṃ** matakasarīraṃ pārūpitvā susānaṃ netvā ānītacīvaraṃ. **Dhajāhaṭaṃ**ti dhajaṃ ussāpetvā tato ānītaṃ. **Thūpaṃ**ti vammike pūjitacīvaraṃ. **Sāmuddiyaṃ**ti samuddavīcīhi thalaṃ pāpitaṃ. **Panthikaṃ**ti panthaṃ gacchantehi corabhayena pāsāṇehi koṭṭetvā pārūtacīvaraṃ. **Iddhimayaṃ**ti ehibhikkhucīvaraṃ. Sesāṃ pākāṭameva.

Cīvarasantosoti vīsati cīvarasantosā—cīvare vitakkasantoso gamanasantoso pariyesanasantoso paṭilābhasantoso mattapaṭiggahaṇasantoso loluppavivajjanasantoso

yathālābhasantoso yathābalasantoso yathāsāruppasantoso udakasantoso dhovanasantoso karaṇasantoso parimāṇasantoso suttasantoso sibbanasantoso rajanasantoso kappasantoso paribhogasantoso sannidhiparivajjanasantoso visajjanasantosoti. Tattha sādakabhikkhuno temāsaṃ nibandhavāsaṃ vasitvā ekamāsamattam vitakkituṃ vaṭṭati. So hi pavāretvā cīvaramāse cīvaram karoti. Paṃsukūliko addhamāseneva karoti. Idam māsaddhamāsamattam vitakkanam **vitakkasantoso**. Cīvaratthāya gacchantassa pana “kattha labhissāmi”ti acintetvā kammaṭṭhānasīseneva gamanam **gamanasantoso** nāma. Pariyesantassa pana yena vā tena vā saddhim apariyesitvā lajjim pesalabhikkhum gahetvā pariyesanam **pariyesanasantoso** nāma. Evaṃ pariyesantassa āhariyamānam cīvaram dūratova disvā “etaṃ manāpaṃ bhavissati, etaṃ amanāpan”ti evaṃ avitakketvā thūlasukhumādīsu yathāladdheneva santussanam **paṭilābhasantoso** nāma. Evaṃ laddham gaṇhantassāpi “ettakam dupaṭṭassa bhavissati, ettakam ekapaṭṭassā”ti attano pahonakamatteneva santussanam **mattapaṭiggahaṇasantoso** nāma. Cīvaram pariyesantassa pana “asukassa gharadvāre manāpaṃ labhissāmi”ti acintetvā dvārapaṭipāṭiyā caraṇam **loluppavivajjanasantoso** nāma.

Lūkhapaṇītesu yena kenaci yāpetuṃ sakko ntassa yathāladdheneva yāpanam **yathālābhasantoso** nāma. Attano thāmaṃ jānitvā yena yāpetuṃ sakkoti, tena yāpanam **yathābalasantoso** nāma. Manāpaṃ aññassa datvā attanā yena kenaci yāpanam **yathāsāruppasantoso** nāma. “Kattha udakam manāpaṃ, kattha amanāpan”ti avicāretvā yena kenaci dhovanupagena udakena dhovanam **udakasantoso** nāma. Tathā paṇḍumattikagerukapūtipaṇṇarasakiliṭṭhāni pana udakāni vajjetuṃ vaṭṭati. Dhovantassa pana muggarādīhi apaharitvā hatthehi madditvā dhovanam. **Dhovanasantoso** nāma. Tathā asujjhantaṃ paṇṇāni pakkhipitvā tāpita-udakenāpi dhovituṃ vaṭṭati. Evaṃ dhovitvā karontassa “idam thūlam, idam sukhuman”ti akopetvā pahonakanīhārenea karaṇam **karaṇasantoso** nāma. Timaṇḍalapaṭicchādanamattasseva karaṇam

parimāṇasantoso nāma. Cīvarakaraṇatthāya pana “manāpaṃ suttam̐ pariyesissāmī”ti avicāretvā rathikādīsu vā devatṭhāne vā āharitvā pādamūle vā ṭhapitaṃ yaṃ kiñcideva suttam̐ gahetvā karaṇam̐ **suttasantoso** nāma.

Kusibandhanakāle pana aṅgulimatte sattavāre na vijjhitabbaṃ. Evaṃ karontassa hi yo bhikkhu sahāyo na hoti, tassa vattabhedopi natthi. Tivaṅgulamatte pana sattavāre vijjhitabbaṃ. Evaṃ karontassa maggapaṭipannena sahāyena bhavitabbaṃ. Yo na hoti, tassa vattabhedo. Ayaṃ **sibbanasantoso** nāma. Rajantena pana kālakacchakādīni pariyesantena na rajitabbaṃ, somavakkalādīsu yaṃ labhati, tena rajitabbaṃ. Alabhantena pana manussehi araṇṇe vākaṃ gahetvā chaḍḍitarajanaṃ vā bhikkhūhi pacitvā chaḍḍitakasaṭam̐ vā gahetvā rajitabbaṃ. Ayaṃ **rajanasantoso** nāma. Nīlakaddamakālasāmesu yaṃ kiñci gahetvā hatthipitthe nisinnassa paññāyamānakappakaraṇam̐ **kappasantoso** nāma.

Hirikopīnapaṭicchādanamattavasena paribhuñjaṃ **paribhogasantoso** nāma. Dussaṃ pana labhitvā suttam̐ vā sūciṃ vā kāraṇam̐ vā alabhantena ṭhapetuṃ vaṭṭati, labhantena na vaṭṭati. Katampi ce antevāsikādīnaṃ dātukāmo hoti, te ca asannihitā, yāva āgamaṇā ṭhapetuṃ vaṭṭati, āgataṃ tesu dātubbaṃ. Dātuṃ asakkontena adhiṭṭhātubbaṃ. Aññasmiṃ cīvare sati paccattharaṇampi adhiṭṭhātuṃ vaṭṭati. Anadhiṭṭhitameva hi sannidhi hoti. Adhiṭṭhitaṃ na hotīti Mahāsīvatto āha. Ayaṃ **sannidhiparivajjanasantoso** nāma. Vissajjentena pana mukhaṃ oloketvā na dātubbaṃ, sāraṇīyadhamme ṭhatvāva vissajjetabbanti ayaṃ **vissajjanasantoso** nāma.

Cīvarapaṭisaṃyuttāni dhutaṅgāni nāma paṃsukūlikaṅgañceva tecīvarikaṅgañca. Iti cīvarasantosamahā-ariyavaṃsaṃ pūrayamāno paccekasambuddho imāni dve dhutaṅgāni gopeti, imāni gopento cīvarasantosamahā-ariyavaṃsavasena santuṭṭho hoti.

Vaṇṇavādīti eko santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇam̐ katheti. Eko na santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇam̐

katheti. Eko neva santuṭṭho hoti, na santosassa vaṇṇaṃ katheti. Eko santuṭṭho ca hoti, santosassa ca vaṇṇaṃ katheti. Tathārūpo so paccekasambuddho taṃ dassetuṃ “**itarītaracīvarasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī**”¹ti vuttaṃ.

Anesanaṃti dūteyyapahiṇagamanānuyogappabhedāṃ nānappakāraṃ anesanaṃ. **Appatirūpanti** ayuttaṃ. **Aladdhā cāti** alabhitvā. Yathā ekacco “kathaṃ nu kho cīvaraṃ labhissāmi”²ti puññavantehi bhikkhūhi saddhiṃ ekato hutvā kohaṇṇaṃ karonto uttasati paritassati, paccekasambuddho evaṃ aladdhā ca cīvaraṃ na paritassati. **Laddhā cāti** dhammena samena labhitvā. **Adhigatoti** vigatalobhagiddho. **Amucchitoti** adhimattataṇhāya mucchanāṃ anāpanno. **Anajjhāpannoti** taṇhāya anottaṭṭho aparīyonaddho. **Ādīnavadassāvīti** anesanāpattiyañca gadhitaparibhoge ca ādīnavaṃ passamāno. **Nissaraṇapaññoti** “yāvadeva sītassa paṭighātāyā”³ti¹ vuttaṃ nissaraṇameva pajānanto.

Itarītaracīvarasantuṭṭhiyāti yena kenaci cīvarena santuṭṭhiyā. **Nevattānukkaṃsetīti** yathā panidhekacco “ahaṃ paṃsukūliko, mayā upasampadamāleyeva paṃsukūlikaṅgaṃ gahitaṃ, ko mayā sadiso atthī”⁴ti attukkaṃsaṃ karoti. Evaṃ so attukkaṃsaṃ na karoti. **Na paraṃ vambhetīti** “ime panaññe bhikkhū na paṃsukūlikāti vā paṃsukūlikamattampi etesaṃ natthī”⁵ti vā evaṃ paraṃ na vambheti. **Yo hi tattha dakkhoti** yo tasmaṃ cīvarasantose vaṇṇavādī. Tāsu vā dakkho cheko byatto. **Analasoti** sātaccakiriyāya ālasiyavirahito. **Sampajāno patissatoti** sampajānapaññāya ceva satiyā ca yutto. **Ariyavaṃse tīhoti** ariyavaṃse patiṭṭhito.

Itarītarena piṇḍapātenāti yena kenaci piṇḍapātena. Etthapi piṇḍapāto jānitabbo, piṇḍapātakhettaṃ jānitabbaṃ, piṇḍapātasantoso jānitabbo, piṇḍapātaṭṭhāsaṃyuttaṃ dhutaṅgaṃ jānitabbaṃ. Tatha **piṇḍapātoti** odano kummāso sattū maccho maṃsaṃ khīraṃ dadhi sappi navanītaṃ telāṃ madhu phāṇitaṃ yāgu khādanīyaṃ sāyanīyaṃ lehanīyanti soḷasa piṇḍapātā.

1. Ma 1. 13; Am 2. 341; Khu 8. 397 piṭṭhādīsu.

Piṇḍapātakhettanti saṁghabhattaṁ uddesabhattaṁ nimantanāṁ salākabhattaṁ pakkhikaṁ uposathakaṁ pāṭipadikaṁ āgantukabhattaṁ gamikabhattaṁ gilānabhattaṁ gilānupaṭṭhākabhattaṁ dhurabhattaṁ kuḍibhattaṁ vārabhattaṁ viharabhattanti pannarasa piṇḍapātakhettāni.

Piṇḍapātasantosoti piṇḍapāte vitakkasantoso gamanasantoso pariyesanasantoso paṭilābhasantoso paṭiggahaṇasantoso mattapaṭiggahaṇasantoso loluppavivajjanasantoso yathālābhasantoso yathābalasantoso yathāsārappasantoso upakārasantoso parimāṇasantoso paribhogasantoso sannidhiparivajjanasantoso vissajjanasantosoti pannarasa santosā. Tattha sādako bhikkhu mukhaṁ dhovitvā vitakketvā. Piṇḍapātikena pana gaṇena saddhiṁ caratā sāyaṁ theruppaṭṭhānakāle “sve kattha piṇḍāya carissāmā”ti “asukagāme bhante”ti ettakaṁ cintetvā tato paṭṭhāya na vitakketabbaṁ. Ekacārikena vitakkamāḷake ṭhatvā vitakketabbaṁ. Tato paṭṭhāya vitakkento pana ariyavaṁsā cuto hoti paribāhiro. Ayaṁ **vitakkasantoso** nāma. Piṇḍāya pavisantena pana “kuhiṁ labhissāmī”ti acintetvā kammaṭṭhānasīsenā gantabbaṁ. Ayaṁ **gamanasantoso** nāma. Pariyesantena yaṁ vā taṁ vā aggahetvā lajjim pesalameva gahetvā pariyesitabbaṁ. Ayaṁ **pariyesanasantoso** nāma. Dūratova āhariyamānaṁ disvā “etaṁ manāpaṁ, etaṁ amanāpan”ti cittaṁ na uppādetabbaṁ. Ayaṁ **paṭilābhasantoso** nāma. “Idaṁ manāpaṁ gaṇhissāmi, idaṁ amanāpaṁ na gaṇhissāmi”ti acintetvā yaṁ kiñci yāpanamattaṁ gahetabbameva. Ayaṁ **paṭiggahaṇasantoso** nāma.

Ettha pana deyyadhammo bahu, dāyako appaṁ dātukāmo, appaṁ gahetabbaṁ. Deyyadhammo bahu, dāyakopi bahudātukāmo, pamāṇeneva gahetabbaṁ. Deyyadhammopi na bahu, dāyakopi appaṁ dātukāmo, appaṁ gahetabbaṁ. Deyyadhammo na bahu, dāyako pana bahudātukāmo, pamāṇena gahetabbaṁ. Paṭiggahaṇasmim hi mattaṁ ajānanto manussānaṁ pasādaṁ makkheti, saddhādeyyaṁ vinipāteti, sāsaṇaṁ na karoti. Vijātamātuyāpissa cittaṁ gahetuṁ na sakkoti. Iti mattaṁ jānitvāva paṭiggahetabbanti ayaṁ **mattapaṭiggahaṇasantoso** nāma. Aḍḍhakulāniyeva agantvā

dvārapaṭipāṭiyā gantabbaṃ. Ayaṃ **loluppavivajjanasantoso** nāma. **Yathā lābhasantosā**dayo cīvare vuttanayā eva.

Piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā “samaṇadhammaṃ anupālessāmi”ti evaṃ upakāraṃ ñatvā paribhuñjanaṃ **upakārasantoso** nāma. Pattaṃ pūretvā ānītaṃ na paṭiggahetabbaṃ. Anupasampanne sati tena gāhāpetabbaṃ, asati āharāpetvā paṭiggahaṇaparimāṇamattaṃ gahetabbaṃ. Ayaṃ **parimāṇasantoso** nāma. Jighacchāya paṭivinodanaṃ “na idamettha nissaraṇaṃ”ti evaṃ paribhuñjanaṃ **paribhogasantoso** nāma. Nidahitvā na paribhuñjitabbaṃ. Ayaṃ **sannidhiparivajjanasantoso** nāma. Mukhaṃ anoloketvā sāraṇīyadhamme ṭhitena vissajjetabbaṃ. Ayaṃ **vissajjanasantoso** nāma.

Piṇḍapātaapaṭisaṃyuttāni pana **pañca dhutaṅgāni** Piṇḍapātikaṅgaṃ Sapadānacārikaṅgaṃ Ekāsanikaṅgaṃ Pattapiṇḍikaṅgaṃ Khalupacchābhattikaṅganti. Iti piṇḍapātasantosamahā-ariyavaṃsaṃ pūrayamāno paccekasambuddho imāni pañca dhutaṅgāni gopeti, imāni gopento piṇḍapātasantosamahā-ariyavaṃsavasena santuṭṭho hoti. **Vaṇṇavādīti**-ādini vuttanayeneva veditabbāni.

Senāsanānīti idha senāsaṇaṃ jānitabbaṃ, senāsanakhettaṃ jānitabbaṃ, senāsanasantoso jānitabbo, senāsanapaṭisaṃyuttadhutaṅgaṃ jānitabbaṃ. Tattha **senāsananti** mañco piṭhaṃ bhisi bimbohanaṃ vihāro aḍḍhayogo pāsādo hammiyaṃ guhā leṇaṃ aṭṭo māḷo veḷugumbo rukkhamaḷaṃ yattha vā pana bhikkhū paṭikkamantīti imāni pannarasa senāsanāni.

Senāsanakhattanti saṃghato vā gaṇato vā ñātito vā mittato vā attano vā dhanena paṃsukūlaṃ vāti cha khattāni.

Senāsanasantosoti senāsane vitakkasantosādayo pannarasa santosā. Te piṇḍapāte vuttanayeneva veditabbā. **Senāsanapaṭisaṃyuttāni** pana **pañca dhutaṅgāni** Ārañṇikaṅgaṃ Rukkhamaḷikaṅgaṃ Abbhokāsikaṅgaṃ Sosānikaṅgaṃ Yathāsanthatikaṅganti. Iti senāsanasantosaṃ mahā-ariyavaṃsaṃ pūrayamāno paccekasambuddho imāni pañca dhutaṅgāni gopeti, imāni gopento senāsanasantosamahā-ariyavaṃsavasena santuṭṭho hoti.

Iti āyasmā Dhammasenāpati Sāriputtatthero pathaviṃ pattharamāno viya sāgarakucchiṃ pūrayamāno viya ākāsaṃ vitthārayamāno viya ca paṭhamarū cīvarasantosaṃ ariyavaṃsaṃ kathetvā candarū uṭṭhāpento viya sūriyaṃ ullānghento viya ca dutiyapiṇḍapātasantosaṃ kathetvā Sinerū ukkhipento viya tatiyaṃ senāsanasantosaṃ ariyavaṃsaṃ kathetvā idāni gilānapaccayasantosaṃ ariyavaṃsaṃ kathetvā “**santuṭṭho hoti itarītarena gilānapaccaya bhesajja parikkhārenā**”ti-ādimāha. Taṃ piṇḍapātagatikameva. Tattha yathālābhayathābalayathāsārūppasantoseneva santussitabbaṃ. Bhāvanārāma-ariyavaṃso pana idha anāgato, nesajjikaṅgaṃ bhāvanārāma-ariyavaṃsaṃ bhajati¹. Vuttampi cetarū—

“Pañca senāsane vuttā, pañca āhāranissitā.

Eko vīriyasāmyutto, dve ca cīvaranissitā”ti².

Porāṇe aggaññe ariyavaṃse ṭhitoti ettha **porāṇeti** na adhunuppattike. **Aggaññeti** aggeti jānitabbe. **Ariyavaṃseti** ariyānaṃ vaṃse. Yathā hi khattiyavaṃso brāhmaṇavaṃso vessavaṃso suddavaṃso samaṇavaṃso kulavaṃso rājavaṃso, evamayampi aṭṭhamo ariyavaṃso, ariyatanti ariyapaveṇi nāma hoti. So kho panāyaṃ vaṃso imesaṃ vaṃsānaṃ mūlagandhādīnaṃ kālānusārīgandhādayo viya aggamakkhāyati. Ke pana te ariyā, yesaṃ eso vaṃsoti? Ariyā vuccanti Buddhā ca Paccekabuddhā ca Tathāgatasāvakā ca, etesaṃ ariyānaṃ vaṃsoti ariyavaṃso. Ito pubbe hi satahassakappādhikānaṃ catunnaṃ asaṅkhyeyyānaṃ matthake Taṇhaṅkaro Medhaṅkaro Saraṇaṅkaro Dīpaṅkaroti cattāro Buddhā uppannā, te ariyā, tesāṃ ariyānaṃ vaṃsoti ariyavaṃso. Tesāṃ Buddhānaṃ parinibbānato aparabhāge asaṅkhyeyyaṃ atikkamitvā Koṇḍañño nāma Buddhō uppanno -pa-. Imasmiṃ kappe Kakusandho Koṇāgamano Kassapo amhākaṃ Bhagavā Gotamoti cattāro Buddhā uppannā, tesāṃ ariyānaṃ vaṃsoti ariyavaṃso. Api ca atītānāgatapaccuppannānaṃ sabbabuddhapaccekabuddhabuddhasāvakānaṃ ariyānaṃ vaṃsoti ariyavaṃso, tasmīṃ ariyavaṃse³. **Ṭhitoti** patitṭhito. Sesaṃ vuttanayeneva veditabbaṃ.

Aṭṭhamagāthāniddesavaṇṇanā.

1. Dī-Ṭṭha 3. 191; Am-Ṭṭha 2. 277 piṭṭhesu.

2. Dī-Ṭṭha 3. 199; Am-Ṭṭha 2. 284 piṭṭhesu.

3. Am-Ṭṭha 2. 276-7 piṭṭhesupi.

129. Navame ayaṃ yojanā—**dussaṅgahā pabbajitāpi eke**, ye asantosābhibhūtā, tathāvidhā eva ca **atho gahaṭṭhā gharamāvasantā**. Etamaham dussaṅgahabhāvaṃ jigucchanto vipassanaṃ ārabhitvā paccekabodhiṃ adhigatomhīti. Sesam purimanayeneva veditabbaṃ¹.

Niddese **anassavāti** vacanaṃ assavanakā. **Avacanakarāti** dubbacā. **Paṭilomavuttinoti** paccanīkaṃ² kathanasīlā, paṭimallā hutvā pavattantīti attho. **Aññeneva mukhaṃ karontīti** ovādadāyake disvā mukhaṃ parivattetvā aññaṃ disābhāgaṃ olokeṇti. **Abyāvaṇo hutvāti** avāvaṇo hutvā. **Anapekkho hutvāti** anallīno hutvā.

Navamagāthāniddesavaṇṇanā.

130. Dasame **oropayitvāti** apanetvā. **Gihibyañjanānīti** kesamassu-odātavatthālaṅkāramālāgandhavilepana-itthiputtadāsīdāsādīni. Etāni gihibhāvaṃ byañjayanti, tasmā “gihibyañjanānī”ti vuccanti. **Sañchinnapattoti** patitapatto. **Chetvānāti** maggañāṇena chinditvā. **Vīroti** maggavīriyasamannāgato. **Gihibandhanānīti** kāmabandhanāni. Kāmā hi gihīnaṃ bandhanāni. Ayaṃ tāva padattho.

Ayaṃ pana adhippāyo—“aho vatāhampi oropayitvā gihibyañjanāni sañchinnapatto yathā koviḷāro bhaveyyan”ti evaṃ hi cintayamāno vipassanaṃ ārabhitvā paccekabodhiṃ adhigatomhīti³. Sesam purimanayeneva jānitabbaṃ.

Niddese **sārāsanañcāti** sāraṃ āsanaṃ. **Chinnānīti** gaḷitāni. **Chañchinnānīti** nipaṇṇāni. **Patitānīti** vaṇṇato muttāni. **Paripatitānīti** bhūmiyaṃ patitāni.

Dasamagāthāniddesavaṇṇanā.

Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Suttanipāta-Ṭīha 1. 92 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. Paṭilomakathaṃ (Ka)

3. Suttanipāta-Ṭīha 1. 80 piṭṭhādīsopi passitabbaṃ.

2. Dutiyavaggavaṇṇanā

131-2. Dutiyavaggassa paṭhamadvaye **nipakanti** pakatinipuṇaṃ paṇḍitaṃ kasiṇaparikkammādīsu kusalaṃ. **Sādhuvihārinti** appanāvihārena vā upacārena vā samannāgataṃ. **Dhīranti** dhisampannaṃ. Tattha nipakattena dhisampadā vuttā. Idha pana dhisampannamevāti attho. Dhiti nāma asithilaparakkamatā, “kāmaṃ taco ca nhāru cā”¹ti evaṃ pavattavīriyassettaṃ adhivacanaṃ. Api ca dhikkatapāpotipi dhiro. **Rājāva raṭṭhaṃ vijitaṃ pahāyāti** yathā paṭirājā “vijitaṃ raṭṭhaṃ anattahāvahan”ti ñatvā rajjaṃ pahāya eko carati evaṃ bālasahāyaṃ pahāya eko care. Atha vā **rājāva raṭṭhanti** yathā Sutasoma rājā Vijitaṃ raṭṭhaṃ pahāya eko cari, yathā ca Mahājanako evaṃ ekova careti ayampi etassattho. Sesam vuttānusārena sakkā jānitunti na vitthāritaṃ ². Niddese vattabbaṃ natthi.

Paṭhamadvayaṃ.

133. Tatiyagāthā padatthato uttānā eva. Kevalaṇca pana **sahāyasampadanti** ettha asekkhehi sīlādikkhandhehi sampannā sahāyā eva “sahāyasampadā”ti veditabbā. Ayaṃ panettha yojanā—yā ayaṃ vuttā sahāyasampadā, taṃ sahāyasampadaṃ **addhā pasamsāma**, ekaṃseneva thomemāti vuttaṃ hoti. Kathaṃ? **Seṭṭhā samāsevitabbā sahāyāti**. Kasmā? Attano sīlādīhi seṭṭhe sevamānassa sīlādayo dhammā anuppannā uppajjanti, uppannā vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ pāpuṇanti. Same sevamānassa aññamaññasamadhāraṇena kukkuccavinodanena ca laddhā na parihāyanti. Ete pana sahāyake seṭṭhe ca same ca aladdhā kuhanādimicchājīvaṃ vajjetvā dhammena samena uppannaṃ bhojanaṃ bhuñjanto tattha ca paṭighānunaṃ anuppādentō anavajjabhojī hutvā atthakāmo kulaputto eko care khaggavisāṇakappo. Ahampi hi evaṃ caranto imaṃ sampattiṃ adhigatomhīti³. Niddeso vuttanayo eva.

Tatiyaṃ.

1. Ma 2. 146; Am 1. 52; Khu 7. 379 piṭṭhādīsu.

2. Suttanipāta-Ṭīṭha 1. 83 piṭṭhepi passitabbaṃ.

3. Suttanipāta-Ṭīṭha 1. 84 piṭṭhepi passitabbaṃ.

134. Catutthe **disvā**ti oloketvā. **Suvaṇṇassa**ti kañcanassa “valayāni”ti pāṭhaseso. Sāvasesapāḷho hi ayaṃ attho. **Pabhassarānī**ti pabhāsanasilāni, jutimantānīti vuttaṃ hoti. Sesam uttānapadatthameva. Ayaṃ pana yojanā—disvā bhujaśmiṃ suvaṇṇassa valayāni “gaṇavāse sati saṃghaṭṭanā, ekavāse sati aghaṭṭanā”ti evaṃ cintento vipassanaṃ ārabhitvā paccekabodhiṃ adhigatomhīti. Sesam vuttanayamevā¹. **Nūpurānī**ti valayāni. “Niyurā”ti keci vadanti. **Ghaṭṭenti**ti aññamaññaṃ hananti.

Catuttham.

135. Pañcamagāthā padatthato uttānā eva. Ayaṃ pana ettha adhippāyo—yvāyam² etena **duṭṭiyena** kumārena sītuṇhādīni nivedentena saḥavāseṇa taṃ saññāpentassa mama vācābhilāpo, tasmiṃ sinehavasena **abhisajjanā vā** jātā. Sace ahaṃ imaṃ na pariccajāmi, tato **āyatim**pi tatheva hessati. Yathā idāni, **evaṃ duṭṭiyena saha mamassa, vācābhilāpo abhisajjanā vā**. Ubhayampi cetam antarāyakaraṃ visesodhigamassāti **etaṃ bhayaṃ āyatim pekkhamāno** taṃ chaḍḍhetvā yoniso paṭipajjitvā paccekabodhiṃ adhigatomhīti³. Sesam vuttanayameva.

Pañcamam.

136. Chaṭṭhe **kāmā**ti dve kāmā vatthukāmā ca kilesakāmā ca. Tattha vatthukāmā manāpiyā rūpādayo dhammā, kilesakāmā chandādayo sabbe pi rāgappabhedā. Idha pana vatthukāmā adhippetā, Rūpādi-anekappakāreṇa **citrā**. Lokassādasena **madhurā**. Bālaputhujjanānaṃ manaṃ ramentīti **manoramā**. **Virūparūpenā**ti virūpena rūpena, anekavidhena sabhāvenāti vuttaṃ hoti. Te hi rūpādivasena citrā, rūpādisupi nīlādivasena vividharūpā. Evaṃ tena virūparūpena tathā tathā assādaṃ dassetvā **mathenti cittam**, pabbajjāya abhirumituṃ na dentīti. Sesamettha pākaṭameva. Nigamanampi dvīhi tihi vā padehi yojetvā purimagāthāsu vuttanayena veditabbaṃ⁴.

1. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 85 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. Svāyam (Syā, Ka)

3. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 87 piṭṭhe passitabbaṃ.

4. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 88 piṭṭhepi passitabbaṃ.

Kāmaguṇāti kāmayaṭṭabbatṭhena kāmā. Bandhanaṭṭhena guṇā.
 “Anujānāmi bhikkhave ahatānaṃ vatthānaṃ diguṇaṃ saṅghāṇi”¹ti ettha
 paṭalaṭṭho guṇaṭṭho. “Accentī kālā tarayanti rattiyo, vayoguṇā anupubbaṃ
 jahanti”²ti ettha rāsaṭṭho guṇaṭṭho. “Sataguṇā dakkhiṇā pāṭikaṅkhitabbā”³
 ettha ānisaṃsaṭṭho guṇaṭṭho. “Antaṃ antaguṇaṃ”⁴, kayirā mālāguṇe bahū”⁵
 ettha bandhanaṭṭho guṇaṭṭho. Idhāpi eseṇa adhippeto, tena vuttaṃ
 “bandhanaṭṭhena guṇā”ti. **Cakkhuviññeyyā**ti cakkhuviññāṇena passitabbā.
 Etenupāyena **sotaviññeyyā**disupi attho veditabbo. **Itthā**ti pariyaṭṭhā vā hontu,
 mā vā, itthārammaṇabhūtāti attho. **Kantā**ti kāmānīyā. **Manāpā**ti
 manavaḍḍhanakā. **Piyarūpā**ti piyaṇṭikā. **Kāmūpasamhitā**ti ārammaṇaṃ
 katvā uppajjamānena kāmēna upasamhitā. **Rajanīyā**ti rajjanīyā,
 rāgupattikāraṇabhūtāti attho.

Yadi muddāyāti-ādīsu **muddā**ti aṅgulipabbesu saññaṃ ṭhapetvā
 hatthamuddā. **Gaṇanā**ti acchiddagaṇanā. **Saṅkhānanti** piṇḍagaṇanā. Yāya
 khettaṃ oloketvā “idha ettakā vīhī bhavissanti”, rukkhaṃ oloketvā “idha
 ettakāni phalāni bhavissanti”, ākāsaṃ oloketvā “ime ākāse sakuṇā ettakā
 nāma bhavissanti”ti jānanti. **Kasī**ti kasikammaṃ. **Vañijjā**ti jaṅgha⁶ vaṇijja
 thalavaṇijjādivaṇippaṭṭho. **Gorakkhanti** attano vā paresaṃ vā gāvo rakkhitvā
 pañcagorasavikkayaṇa jīvanakammaṃ. **Issattho** vuccati āvudhaṃ gahetvā
 upaṭṭhānakammaṃ. **Rājaporisanti** vinā āvudhena rājakaṃmaṃ katvā
 rāgupattihānaṃ. **Sippaṇṇataranti** gahitāvasesahatthi-assasippādi.

Sītassa purakkhatoti lakkhaṃ viya sarassa sītassa purato ṭhito, sītena
 bādhiyamānoti attho. Uṇhepi eseṇa nayo. **Ḍaṃsā**disu **ḍaṃsā**ti
 piṅgalamakkhikā. **Makāsā**ti sabbamakkhikā. **Sarīsapā**ti ye keci saritvā
 gacchanti. **Rissamā**noti pīliyamāno ruppamāno ghaṭṭiyamāno⁷. **Mīyamā**noti
 maramāno. **Ayaṃ bhikkhaveti** bhikkhave ayaṃ muddādīhi jīvikakappaṇaṃ
 āgama sītādiṭṭhāyā ābādhō. **Kāmānaṃ ādīnavoti**

1. Vi 3. 304 piṭṭhe.

2. Saṃ 1. 3 piṭṭhe.

3. Ma 3. 298 piṭṭhe.

4. Dī 2. 233; Ma 1. 72; Khu 1. 2 piṭṭhādīsu.

5. Khu 1. 21 piṭṭhe Dhammapade.

6. Jala... (Sī)

7. Diyamānoti ruppamāno, ghaṭṭiyamāno(Ka)

kāmesu upaddavo, upasaggoti attho. **Sandiṭṭhikoti** paccakkho sāmaṃ. Passitabbo. **Dukkhakkhandhoti** dukkharāsi. **Kāmahetūti**-ādīsu paccayaṭṭhena kāmā assa hetūti **kāmahetu**. Mūlaṭṭhena kāmā nidānamassāti **kāmanidāno**. Liṅgavipallāsena pana”kāmanidānan”ti vutto. Kāraṇaṭṭhena kāmā adhikaraṇaṃ assāti **kāmādhikaraṇo**. Liṅgavipallāseneva pana “kāmādhikaraṇaṃ”ti vutto. **Kāmānameva hetūti** idaṃ niyamavacanāṃ kāmappaccayā uppajjatiyevāti attho.

Uṭṭhahatoti ājīvasamuṭṭhāpakavīriyena uṭṭhahantassa. **Ghaṭatoti** taṃ vīriyaṃ pubbenāparaṃ ghaṭentassa. **Vāyamatoti** vāyāmaṃ parakkamaṃ payogaṃ karontassa. **Nābhinipphajjantīti** na nipphajjanti, hatthaṃ nābhiruhanti. **Socatīti** citte uppannabalavasokena socati. **Kilamatīti** kāye uppannadukkhena kilamati. **Paridevatīti** vācāya paridevati. **Urattālīti** uraṃ tāletvā. **Kandatīti** rodati. **Sammohaṃ āpajjatīti** visaññī viya sammūḷho hoti. **Moghanti** tucchaṃ. **Aphaloti** nipphalo.

Ārakkhādhikaraṇanti ārakkhakāraṇā. **Kinti meti** kena nu kho me upāyena. **Yampi meti** yampi mayhaṃ kasikammādīni katvā uppāditāṃ dhanāṃ ahoṣi. **Tampi no natthīti** tampi amhākaṃ idāni natthi.

Puna ca paraṃ bhikkhave kāmahetūti-ādināpi kāraṇaṃ dassetvāva ādinavaṃ dīpeti. Tattha **kāmahetūti** kāmappaccayā **rājānopi rājūti vivadantīti** attho. **Kāmanidānanti** bhāvanapumsakaṃ, kāme nidānaṃ katvā vivadantīti attho. **Kāmādhikaraṇanti** tipaṃ bhāvanapumsakameva, kāme adhikaraṇaṃ katvā vivadantīti attho. **Kāmānameva hetūti** gāmanigamasenāpati-purohitaṭṭhānantarādīnaṃ kāmānaṃyeva hetu vivadantīti attho. **Upakkamantīti** paharanti.

Asicammanti asim ceva khetakaphalakādīni ca.

Dhanukalāpaṃ sannayhitvāti dhanuṃ gahetvā sarakalāpaṃ sannayhitvā. **Ubhatobyūḷhanti** ubhatorāsibhūtaṃ. **Pakkhandantīti** pavisanti. **Usūsūti** kaṇḍesu. **Vijjotalantesūti** parivattamānesu. **Te tatthāti** te tasmim saṅgāme.

Addāvalepanā upakāriyoti cettha manussā pākārapādaṃ assakhurasañṭhānena iṭṭhakāhi cinitvā upari sudhāya limpanti. Evaṃ katapākārapādā “upakāriyo”ti vuccanti. Tā tintena kalalena sittā addāvalepanā nāma honti. **Pakkhandantīti** tāsāṃ hetṭhā tikhiṇa-ayasūlarukkkhasulādīhi vijjhiyamānā pākārassa picchillabhāvena ārohituṃ asakkontāpi upadhāvantiyeva. **Chakaṇakāyāti** kuthitagomayena. **Abhivaggenāti** satadantena¹. Taṃ aṭṭhadantākārena katvā “nagaradvāraṃ bhinditvā pavisissāmā”ti āgate uparidvāre ṭhitā tassa bandhanayottāni chinditvā tena abhivaggena omaddanti.

Sandhimpi chindantīti gharasandhimpi. **Nillopanti** gāme paharitvā mahāvilopaṃ karonti. **Ekāgārikanti** paṇṇāsamattāpi saṭṭhimattāpi parivāretvā jīvaggāhaṃ gahetvā dhaṇaṃ āharāpentī. **Paripanthepi tiṭṭhantīti** panthadūhanakammaṃ karonti. **Adḍhadanḍakehīti** muggarechi². Sesāṃ vuttatthameva.

Chaṭṭhaṃ.

137. Sattame etīti itī, āgantukānaṃ akusalabhāgiyānaṃ byasanahetūnaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Tasmā kāmaguṇāpi ete anekabyasanāvahaṭṭhena dalhasannipātaṭṭhena ca itī. Gaṇḍopi asuciṃ paggharati, uddhumātaparipakkaparibhinno hoti. Tasmā ete kilesā asucipaggharaṇato uppādajarābhaṅgehi uddhumātaparipakkaparibhinnabhāvato ca **gaṇḍo**. Upaddavatīti **upaddavo**, anattaṃ janento abhibhavati ajjhottharatīti attho, rāgagaṇḍādīnametaṃ³ adhivacanaṃ. Tasmā kāmaguṇāpete aviditanibbānatthāvahahetutāya sabbupaddavavatthutāya ca upaddavo. Yasmā panete kilesāturabhāvaṃ janentā silasaṅkhātāmārogyaṃ loluppaṃ vā uppādentā pākatikameva ārogyaṃ vilumpanti, tasmā iminā ārogyavilumpanaṭṭhena **rogo**. Abbhantaramanupaviṭṭhaṭṭhena pana antotudanaṭṭhena dunnīharaṇīyaṭṭhena ca **sallaṃ**. Diṭṭhadhammikasamparāyikabhayāvahanato **bhayaṃ**. **Metanti** etaṃ. Sesamettha pākaṭameva. Nigamanampi vuttanayeneva veditabbaṃ⁴.

1. Sattadantena... (Sī, Syā, I)

2. Ma-Ṭṭha 1. 360; piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

3. Rājadaṇḍādīnametaṃ (Ka)

4. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 89, 90 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

Kāmarāgarattāyanti kāmarāgena ratto ayam. **Chandarāgavinibaddhoti** chandarāgena snehena baddho. **Diṭṭhadhammikāpi gabbhāti** imasmim attabhāve vattamānasalāyatanagabbhā. **Samparāyikāpi gabbhāti** paralokepi salāyatanagabbhā. **Na parimuccatīti** parimuccitum na sakkoti. **Otiṇṇo sātārūpenāti** madhurasabhāvena rāgena otiṇṇo ogāhito. **Palipathanti** kāmakalalamaggaṃ. **Dugganti** duggamaṃ.

Sattamaṃ.

138. Aṭṭhame **sītaṃ** dubbidhaṃ abbhantaradhātukkhobhapaccayañca bāhiradhātukkhobhapaccayañca. Tathā **uṇhaṃ**. Tattha **ḍaṃsāti** piṅgalamakkhikā. **Sarīsapeti** ye keci dīghajātikā saritvā gacchanti. Sesam pākaṭameva. Nigamanampi vuttanayeneva veditabbaṃ.

Aṭṭhamam.

139. Navamagāthā padatthato pākaṭā eva. Ayam panettha adhippāyayojanā—sā ca kho yuttivasena, na anussavavasena. Yathā ayam hatthī manussa kantesu sīlesu dantattā adantabhūmiṃ nāgacchatīti vā, sarīramahantatāya vā **nāgo**. Evaṃ kudāssu nāmāhampi ariyakantesu sīlesu dantattā adantabhūmiṃ nāgamanena, āguṃ akaraṇena, puna itthattaṃ anāgamanena ca guṇasarīramahantatāya vā nāgo bhaveyyaṃ. Yathā cesa **yūthāni vivajjayitvā** ekacariyasukhena **yathābhirantaṃ vihare araṇṇe, eko care khaggavisāṇakappo**, kudāssu nāmāhampi evaṃ gaṇaṃ vivajjayitvā ekattābhiratisukhena¹ jhānasukhena yathābhirantaṃ araṇṇe attano yathā yathā sukhaṃ, tathā tathā yattakaṃ vā icchāmi, tattakaṃ araṇṇe nivāsaṃ eko care khaggavisāṇakappo eko careyyanti attho. Yathā cesa susaṇṇhitakkhandhamahantatāya **sañjātakkhando**, kudāssu nāmāhampi evaṃ asekkhasīlakkhandhamahantatāya sañjātakkhando bhaveyyaṃ. Yathā cesa padumasadisagattatāya vā, padumakule uppannatāya vā **padumī**, kudāssu nāmāhampi evaṃ padumasadisabojjhaṅgamahantatāya vā, ariyajātipadume uppannatāya vā padumī bhaveyyaṃ. Yathā cesa thāmabalajavādīhi **ulāro**, kudāssu nāmāhampi evaṃ parisuddhakāyasamācāratādīhi

1. Ekantābhiratisukhena... (Sī)

sīlasamādhinibbedhikapaññādīhi vā uḷāro bhaveyyanti evaṃ cinto
vipassanaṃ ārabhitvā paccekabodhiṃ adhigatomhīti¹.

Navamaṃ.

140. Dasame **aṭṭhāna'tanti** aṭṭhānaṃ taṃ, akāraṇaṃ tanti vuttaṃ hoti.
Anunāsikassa lopo kato “ariyasaccāna dassanaṃ”ti-ādīsu² viya.
Saṅgaṇikāratassāti gaṇābhiraṭassa. **Yanti** kāraṇavacanametam “yaṃ hiriyati
hiriyitabbenā”ti-ādīsu³ viya. **Phassayeti** adhigacche. **Sāmayikaṃ vimuttinti**
lokiyasamāpattiṃ. Sā hi appitappitasamaye eva paccanīkehi vimuccanato
“sāmayikā vimutti”ti vuccati. Tam sāmayikaṃ vimuttiṃ. Aṭṭhānaṃ taṃ, na
taṃ kāraṇaṃ vijjati saṅgaṇikāratassa, yena kāraṇena phassaye iti etaṃ
ādiccabandhussa Paccekabuddhassa vaco nisamma saṅgaṇikāratim pahāya
yoniso paṭipajjanto adhigatomhī”ti āha. Sesam vuttanayameva⁴.

Niddese **nekkhammasukhanti** pabbajjāsukhaṃ. **Pavivekasukhanti**
kāyacitta-upadhiviveke sukhaṃ. **Upasamasukhanti** kilesupasamaṃ
phalasamāpattisukhaṃ. **Sambodhisukhanti** maggasukhaṃ. **Nikāmalābhīti**
attano rucivasena yathākāmalābhī. **Akicchālābhīti** adukkhalābhī.
Akasiralābhīti vipulalābhī. **Asāyikanti** lokuttaram. **Akuppanti**
kuppavirahitaṃ acalitaṃ lokuttaramaggaṃ.

Dasamaṃ.

Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Tatiyavaggavaṇṇanā

141. Tatiyavaggassa paṭhame **diṭṭhivisūkānīti** dvāsaṭṭhidiṭṭhigatāni. Tāni
hi maggasammādiṭṭhiyā visūkaṭṭhena vijjhanatṭhena vilomatṭhena ca
visūkāni. Evaṃ diṭṭhiyā visūkānīti diṭṭhivisūkāni, diṭṭhiyo eva vā visūkāni
diṭṭhivisūkāni.

1. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 92 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. Khu 1. 4, 319 piṭṭhesu.

3. Abhi 1. 22 piṭṭhe.

4. Suttanipāta-Ṭṭha 94; Apādāna-Ṭṭha 1. 200 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

Upātivattoti dassanamaggena atikkanto. **Patto niyāmanti** avinipātadhammatāya sambodhiparāyanatāya ca niyatabhāvaṃ adhigato, sammattaniyāmasaṅkhātāṃ vā paṭhamamagganti. Ettāvata paṭhamamaggakiccanipphatti ca tassa paṭilābho ca vutto. Idāni **paṭiladdhamaggoti** iminā sesamaggapaṭilābhaṃ dasseti. **Uppannañāṇomhīti** uppannapaccekabodhiñāṇo amhi. Etena phalaṃ dasseti. **Anaññaneyyoti** aññehi “idaṃ saccaṃ idaṃ saccaṃ”ti nanetabbo. Etena sayambhutaṃ dīpeti. Patte vā paccekabodhiñāṇe aññaneyyatāya abhāvā sayamvasitaṃ. Samathavipassanāya vā¹ diṭṭhivisūkāni upātivatto, ādimaggena patto niyāmaṃ, sesehi paṭiladdhamaggo, phalañāṇena uppannañāṇo, taṃ sabbaṃ attanāva adhigatoti anaññaneyyo. Sesam vuttanayeneva veditabbaṃ².

Na paraneyyoti na aññehi netabbo. **Na parappattiyoti** paccakkhadhammattā na aññehi saddahāpetabbo. **Na parappaccayoti** na assa paro paccayo, na parassa saddhāya vattaṭīti na parappaccayo. **Na parapaṭibaddhagūti** na aññesaṃ paṭibaddhañāṇagamano.

Paṭhamam.

142. Dutiye **nillolupoti** ālolupo. Yo hi rasataṇhābhībhūto hoti, so bhusaṃ luppati punappunañca luppati, tena “lolupo”ti vuccati. Tasmā esa taṃ paṭikkhipanto āha “nillolupo”ti. **Nikkuhoti** ettha kiñcāpi yassa tividhakuhanavatthu natthi, so “nikkuho”ti vuccati, imissā pana gāthāya manuññabhojanādīsu vimhayamanāpajjanato nikkuhoti ayamadhippāyo. **Nippipāsoti** ettha pātumicchā pipāsā, tassā abhāvena nippipāso, sādurasalobhena bhottukamyatāviraḥhitoti attho. **Nimmakkhoti** ettha paraguṇavināsanalakkaṇaṃ makkho, tassa abhāvena nimmakkho. Attano gahaṭṭhakāle sūdassa³ guṇamakkhanābhāvaṃ sandhāya āha. **Niddhantakasāvamohoti** ettha rāgādayo tayo kāyaduccaritādīni ca tīṇīti cha dhammā

1. Vipassanāya vā (Sī)

2. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 95; Apadāna-Ṭṭha 1. 203 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

3. Parassa... (Ka)

yathāsambhavaṃ appasannaṭṭhena sakabhāvaṃ vijahāpetvā parabhāvaṃ gaṇhāpanaṭṭhena kasaṭṭhena ca “kasāvā”ti veditabbā. Yathāha—

“Tattha katame tayo kasāvā? Rāgakasāvo dosakasāvo mohakasāvo, ime tayo kasāvā. Tattha katame aparepi tayo kasāvā? Kāyakasāvo vacīkasāvo manokasāvo”ti¹.

Tesu mohaṃ ṭhapetvā pañcannaṃ kasāvānaṃ tesaṃca sabbesaṃ mūlabhūtaṃ mohassa ca niddhantattā niddhantakasāvamoho, tiṇṇaṃ eva vā kāyavacīmanokasāvānaṃ mohassa ca niddhantattā niddhantakasāvamoho. Itaresu nillolupatādīhi rāgakasāvakassa, nimmakkhātāya dosakasāvassa niddhantabhāvo siddho eva. **Nirāsasoti** nittañho. **Sabbaloketi** sakalaloke, tīsu bhavesu dvādasasu vā āyatanesu bhavavibhavataṇhāviraḥito hutvāti attho. Sesāṃ vuttanayeneva veditabbaṃ. Atha vā tayopi pāde vatvā ²**eko careti** eko caritum sakkuṇeyyāti evampi ettha sambandho kātabbo³.

Dutiyāṃ.

143. Tatiye ayaṃ saṅkhepattho—yvāyaṃ dasavatthukāya pāpadiṭṭhiyā samannāgatattā **pāpo**. Paresampi anattamaṃ dasseti **anattadassī**. Kāyaduccaritādimhi ca **visame nivīṭṭho**. Taṃ atthakāmo kulaputto **pāpaṃ sahāyaṃ parivajjayetha, anattadassinaṃ visame nivīṭṭhaṃ. Sayāṃ na seveti** attano vasena taṃ na seveyya. Yadi pana paravaso hoti, kiṃ sakkā kātunti vuttaṃ hoti. **Pasutanti** pasaṭaṃ, diṭṭhivasena tattha tattha lagganti attho. **Pamattanti** kāmaguṇesu vossaṭṭhacittaṃ, kusalahāvanārahitaṃ vā. Taṃ evarūpaṃ na seve na bhaje na payirupāse, aññadatthu eko care khaggavisāṇakappoti.

Niddese **sayāṃ na seveyyāti** sāmaṃ na upasaṅkameyya. **Sāmaṃ na seveyyāti** cittenapi na upasaṅkameyya. **Na seveyyāti** na bhajeyya.

1. Abhi 2. 383 piṭṭhe.

2. Vāretvā (Sī), vāre vatvā (Syā, Ka)

3. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 96, 97 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

Na niseveyyāti samīpampi na gaccheyya. Na samseveyyāti dūre bhaveyya.
Na parisamseveyyāti paṭikkameyya.

Tatiyaṃ.

144. Catutthe ayaṃ saṅkhepattho—**bahussutanti** duvidho bahussuto tīsu piṭakesu atthato nikhilo¹ pariyaṭṭibahussuto ca maggaphalavijjābhīṇṇānaṃ paṭividdhattā paṭivedhabahussuto ca. Āgatāgamo **dharmadharo**. Uḷārehi pana kāyavacīmanokammehi samannāgato **uḷāro**. Yuttapaṭibhāno ca muttapaṭibhāno ca yuttamuttapaṭibhāno ca **paṭibhānavā**. Pariyaṭṭiparipucchādhigamavasena vā tidhā paṭibhānavā veditabbo. Yassa hi pariyaṭṭi paṭibhāti, so pariyaṭṭipaṭibhānavā. Yassa atthañca nīyañca lakkhaṇaṃ ṭhānāṭṭhānaṃ paripucchantassa paripucchā paṭibhāti, so paripucchāpaṭibhānavā. Yena maggādayo paṭividdhā honti, so adhigamapaṭibhānavā. Taṃ evarūpaṃ **bahussutaṃ dharmadharaṃ bhajetha, mittaṃ uḷāraṃ paṭibhānavantaṃ**. Tato tassānubhāvena attatthaparattā-ubhayatthabhedato vā diṭṭhadhammikasamparāyika-paramatthabhedato vā anekappakārāṇi **aññāya atthāni**, tato “ahosiṃ nu kho ahaṃ atītamaddhānaṃ”ti-ādīsu² kaṅkhāṭṭhānesu **vineyya kaṅkhaṃ** vicikicchāṃ vinetvā vināsetvā evaṃ katasabbakicco eko care khaggavisāṇakappoti³.

Catuttham.

145. Pañcame **khiḍḍā** ca **rati** ca pubbe vuttāva. **Kāmasukhanti** vatthukāmasukhaṃ. Vatthukāmāpi hi sukhassa visayādibhāvena sukhanti vuccanti. Yathāha “atthi rūpaṃ sukhaṃ sukhānupatitan”ti⁴. Evameva khiḍḍaṃ ratiṃ kāmasukhañca imasmiṃ okāsaloke **analaṅkaritvā** alanti akatvā “etaṃ tappakan”ti vā “sārabhūtan”ti vā evaṃ aggahetvā. **Anapekkhamānoti** tena analaṅkaraṇena anapekkhanasilo apihāluco nittāṇho. **Vibhūsaṭṭhānāvīrato saccavādī** eko careti. Tattha vibhūsa duvidhā agārikavibhūsa ca anagārikavibhūsa ca. Tattha agārikavibhūsa

1. Niccalo (Sī, Ka)

2. Ma 1. 10; Saṃ 1. 265; Khu 7. 329 piṭṭhesu.

3. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 99 piṭṭhepi passitabbam.

4. Saṃ 2. 57, 58 piṭṭhesu.

sākaṭaveṭṭhanamālāgandhādi, anagārikavibhūsā ca pattamaṇḍanādi. Vibhūsā eva **vibhūsaṭṭhānam**, tasmā vibhūsaṭṭhānā tividhāyapi viratiyā **virato**. Avitathavacanato **saccavādī**ti evamattho daṭṭhabbo¹.

Pañcamam.

146. Chaṭṭhe **dhanānī**ti muttā maṇi veḷuriya saṅkha silā pavāḷa rajatajātarūpādini ratanāni. **Dhaññānī**ti sāli vīhi yava godhuma kaṅku varaka kudrūsakappabhedāni satta sesāparaṇṇāni ca. **Bandhavānī**ti ñātibandhu gottabandhu mittabandhu sippabandhuvasena catubbidhabandhave. **Yathodhikānī**ti² sakasaka-odhivasena ṭhitāniyeva. Sesam vuttanayamevāti³.

Chaṭṭham.

147. Sattame **saṅgo esoti** attano upabhogaṃ niddisati. So hi sajjanti tattha pāṇino kaddame pavitṭho hatthī viyāti **saṅgo**. **Parittamettha sokhyanti** ettha pañcakāmaguṇūpabhogakāle viparītasāññāya uppādetabbato kāmāvacaradhammapariyāpannato vā lāmaṇaṭṭhena sokhyaṃ parittam, vijjupabhāya obhāsitanaccadassanasukhaṃ viya ittaram, tāvakālikanti vuttam hoti. **Appassādo dukkhamettha bhiyyoti** ettha ca yvāyam “yam kho bhikkhave ime pañca kāmagaṇe paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ, ayaṃ kāmānam assādo”ti⁴ vutto, so yamidaṃ “ko ca bhikkhave kāmānam ādīnavo, idha bhikkhave kulaputto yena sippaṭṭhānena jīvikam kappeti yadi muddāya yadi gaṇanāyā”ti evamādinā⁴ nāyenettha dukkham vuttam, tam upanidhāya appodakabindumatto hoti, atha kho dukkhameva bhiyyo bahu, catūsu samuddesu udakasadiṣṭo hoti. Tena vuttam “appassādo dukkhamettha bhiyyo”ti. **Gaḷo esoti** assādam dassetvā ākaḍḍhanavasena baḷiso viya eso, yadidaṃ pañca kāmagaṇā. **Iti ñatvā matimāti** evam ñatvā buddhimā paṇḍito puriso sabbampetaṃ pahāya eko care khaggavisāṇakappoti⁵.

Sattamam.

1. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 100 piṭṭhepi passitabbaṃ.

3. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 111 piṭṭhepi passitabbaṃ.

5. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 102 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. Sakodhikānīti (Sī, Syā)

4. Ma 1. 120 piṭṭhe.

148. Aṭṭhamagāthāya dutiyapāde **jālanti** suttamayam vuccati. **Ambūti** udakam, tattha caratīti **Ambucārī**, macchassetam adhivacanam. Salile Ambucārī **Salilambucārī**. Tasmim nadīsalile jālam bhetvā gata-ambucārīvātī¹ vuttam hoti. Tatiyapāde **daḍḍhanti** daḍḍhaṭṭhānam vuccati. Yathā aggi daḍḍhaṭṭhānam puna na nivattati, na tattha bhiyyo āgacchati, evam maggañāṇagginā daḍḍham kāmaguṇaṭṭhānam anivattamāno, tattha bhiyyo anāgacchantoti vuttam hoti. Sesam vuttanayamevāti.

Samyojanānīti yassa samvijjanti, tam puggalam vaṭṭasmim samyojenti bandhantīti samyojanāni. Imāni pana samyojanāni kilesapaṭipāṭiyāpi āharitum vaṭṭati maggapaṭipāṭiyāpi. Kāmarāgapaṭighasamyojanāni anāgānimaggena pahīyanti, mānasamyojanam arahattamaggena, diṭṭhivicikicchāsīlabbataparāmāsā sotāpattimaggena, bhavarāgasamyojanam arahattamaggena, issāmacchariyāni sotāpattimaggena, avijjā arahattamaggena. Maggapaṭipāṭiyā diṭṭhivicikicchāsīlabbataparāmāsa-issāmacchariyā sotāpattimaggena pahīyanti, kāmarāgapaṭighā anāgānimaggena, mānabhavarāga-avijjā arahattamaggenāti. **Bhīnditvāti** bhedaṁ pāpetvā. **Pabhīnditvāti** chindaṁ katvā. **Dālayitvāti** phāletvā. **Padālayitvāti** hīretvā. **Sampadālayitvāti** upasaggena padaṁ vaḍḍhitam².

Aṭṭhamam.

149. Navame **okkhittacakkhūti** heṭṭhākhittacakkhu, satta gīvāṭṭhīni paṭipāṭiyā ṭhapetvā parivajjanapahātabbadassanattam yugamattam pekkhamānoti vuttam hoti. Na tu hanukaṭṭhinā hadayaṭṭhim saṁghaṭṭento. Evañhi okkhittacakkhutā na samaṇasāruppā hoti. **Na ca pādāloloti** ekassa dutiyo dvinnam tatiyoti evam gaṇamajjham pavisitukāmatāya kaṇḍūyamānapādo viya abhavanto, dīghacārika-anavaṭṭhitacārikavirato vā³. **Guttindriyoti** chasu indriyesu idha manindriyassa visum vuttattā vuttāvasesavasena gopitindriyo. **Rakkhitamānasānoti** mānasamyeva mānasānam, tam rakkhitamassāti rakkhitamānasāno. Yathā kileseti

1. Gataṁ ambucārīm viyāti (Sī)

2. Suttanipāta-Tīṭha 1. 103 piṭṭhepi passitabham.

3. ...anivattacārikavirato (Sī)

na viluppati, evaṃ rakkhitacittoti vuttaṃ hoti. **Anavassutoti** imāya paṭipattiyā tesu tesu ārammaṇesu kilesa-anvāssavavirahito.

Apariḍayhamānoti evaṃ anvāssavavirahitā eva kilesaggāhi apariḍayhamāno, bahiddhā vā anavassuto, ajjhataṃ apariḍayhamāno. Sesam vuttanayamevāti¹.

Cakkhunā rūpaṃ disvāti kāraṇavasena “cakkhū”ti laddhavohārena rūpadassanasamatthena cakkhuviññāṇena rūpaṃ disvā. Porāṇā panāhu—

“Cakkhu rūpaṃ na passati acittakattā, cittaṃ na passati acakkhukattā, dvārārammaṇasaṃghaṭṭane pana pasādavatthukena cittaṃ na passati. Īdisī panesā “dhanunā vijjhatī”ti-ādīsu viya sasambhārakathā nāma hoti, tasmā cakkhuviññāṇena rūpaṃ disvāti ayamevettha attho”ti².

Nimittaggāhīti itthipurisanimittaṃ vā subhanimittādikaṃ vā kilesavatthubhūtaṃ nimittaṃ chandarāgavasena gaṇhāti, diṭṭhamattavasena na saṇhāti. **Anubyañjanaggāhīti** kilesānaṃ anubyañjanato pākātabhāvakaraṇato “anubyañjanan”ti laddhavohāraṃ hatthapādahasitalapitavilokitādibhedaṃ ākāraṃ gaṇhāti.

Yatvādhikaraṇamenanti-ādimhi yaṃkāraṇā yassa cakkhundriyāsaṃvarassa hetu. Etaṃ puggalaṃ satikavāṇena **cakkhundriyaṃ asaṃvutaṃ** apihitacakkhudvāraṃ hutvā **viharantaṃ** ete abhiijhādayo **dhammā anvāssaveyyuṃ**. Tassa **saṃvarāya na paṭipajjati**ti tassa cakkhundriyassa satikavāṇena pidahanatthāya na paṭipajjati. Evaṃbhūtoyeva ca “**na rakkhati cakkhundriyaṃ. Na cakkhundriye saṃvaraṃ āpajjati**”tipi vuccati.

Tattha kiñcāpi cakkhundriye saṃvaro vā asaṃvaro vā natthi. Na hi cakkhupasādaṃ nissāya sati vā muṭṭhassaccaṃ vā uppajjati, api ca yadā rūpārammaṇaṃ cakkhussa āpāthaṃ āgacchati, tadā bhavaṅge dvikkhattuṃ uppajjitvā niruddhe kiriyamanodhātu āvajjanakiccaṃ sādhayamānā uppajjitvā nirujjhati, tato cakkhuviññāṇaṃ dassanakiccaṃ tato vipākamanodhātu sampāṭicchanakiccaṃ tato vipākāhetukamanoviññāṇadhātu santīraṇakiccaṃ tato

1. Suttanipāta-Ṭīṭha 1. 104 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. Visuddhi 1. 20; Abhi-Ṭīṭha 1. 428 piṭṭhesu.

kiriyaḥetukamanoviññāḍadhātu voṭṭhabbanakiccaṃ sādhayamānā uppajjitvā nirujjhati, tadanantaram javanam javati. Tatrāpi neva bhavaṅgasamaye, na āvajjanādīnaṃ aññatarasamaye saṃvaro vā asaṃvaro vā atthi, javanakkhaṇe pana sace dussīyam vā muṭṭhassaccaṃ vā aññāṇaṃ vā akkhanti vā kosajjam vā uppajjati, asaṃvaro hoti. Evaṃ honto pana so cakkhundriye asaṃvaroti vuccati. Kasmā? Yasmā tasmim sati dvārampi aguttaṃ hoti bhavaṅgampi āvajjanādīni vīthicittānīpi. Yathā kiṃ? Yathā nagare catūsu dvāresu asaṃvutesu kiñcāpi antogharadvārakoṭṭhakagabbhādayo susaṃvutā, tathāpi antonagare sabbaṃ bhaṇḍaṃ arakkhitaṃ agopitameva hoti nagaradvārena hi pavisitvā corā yadicchanti, taṃ hareyyuṃ. Evameva javane dussīyādīsu uppannesu tasmim asaṃvare sati dvārampi aguttaṃ hoti bhavaṅgampi āvajjanādīni vīthicittānīpi.

Cakkhunā rūpaṃ disvā na nimittaggāhī hotīti-ādīsu na nimittaggāhī hotīti chandarāgavasena vuttappakāraṃ nimittaṃ na gaṇhāti. Evaṃ sesapadānīpi vuttapaṭikkhepena veditabbāni. Yathā ca heṭṭhā “javane dussīyādīsu uppannesu tasmim asaṃvare sati dvārampi aguttaṃ hoti bhavaṅgampi āvajjanādīni vīthicittānīpi”ti vuttaṃ, evamidha tasmim sīlādīsu uppannesu dvārampi guttaṃ hoti bhavaṅgampi āvajjanādīni vīthicittānīpi. Yathā kiṃ? Yathā nagaradvāresu saṃvutesu kiñcāpi antogharādayo asaṃvutā honti. Tathāpi antonagare sabbaṃ bhaṇḍaṃ surakkhitaṃ sugopitameva hoti. Nagaradvāresu pihitesu corānaṃ paveso natthi. Evameva javane sīlādīsu uppannesu dvārampi guttaṃ hoti bhavaṅgampi āvajjanādīni vīthicittānīpi. Tasmā javanakkhaṇe uppajjamānopi cakkhundriye saṃvaroti vutto¹.

Avassutapariyāyañcāti kilesehi tintakāraṇaṇca.
Anavassutapariyāyañcāti kilesehi atintakāraṇaṇca.

Viyarūpe rūpeti iṭṭhajātike rūpārammaṇe. **Appiyarūpe rūpeti** anīṭṭhasabhāve rūpārammaṇe. **Byāpajjatīti** dosavasena pūtibhāvamāpajjati. **Oṭāranti** chiddaṃ antaraṃ. **Ārammaṇanti** paccayaṃ.

1. Abhi-Ṭṭha 1. 428; Visuddhi 1. 20 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

Adhibhamsūti maddaṃsu. **Na adhibhosīti** na maddi. **Bahalamattikā**ti punappunaṃ dānavasena uddhamāyikā bahalamattikā. **Addāvalepanā**ti asukkkhamattikadānā. Sesamettha uttānaṃ.

Navamaṃ.

150. Dasame **kāsāyavattho abhinikkhamitvā**ti imassa pādassagehā abhinikkhamitvā kāsāyavattho hutvāti evamattho veditabbo. Sesaṃ vuttanayeneva sakkā jānitunti na vitthāritanti.

Dasamaṃ.

Tatiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Catutthavaggavaṇṇanā

151. Catutthavaggassa paṭhame **rasesūti** ambila madhura tittaka kaṭukaloṇika khārika kasāvādibhedesu sāyanīyesu. **Gedhaṃ akaranti** giddhiṃ akaronto, taṇhaṃ anuppādentoti vuttaṃ hoti. **Aloloti** “idaṃ sāyissāmi, idaṃ sāyissāmī”ti evaṃ rasavisesesu anākulo. **Anaññaposīti** posetabbakasaddhivihārikādivirahito, kāyasandhāraṇamattena santuṭṭhoti vuttaṃ hoti. Yathā vā pubbe uyyāne rasesu gedhakaraṇalolo hutvā aññaposī āsim, evaṃ ahutvā yāya taṇhāya lolo hutvā rasesu gedhaṃ karoti, taṃ taṇhaṃ hitvā āyatīṃ taṇhāmūlakassa aññassa attabhāvassa anibbattanena anaññaposīti dasseti. Atha vā atthabhañjanakaṭṭhena kilesā “aññe”ti vuccanti, tesaṃ aposanena anaññaposīti ayamettha attho. **Sapadānacārīti** avokkammacārī anupubbacārī, gharapaṭipāṭiṃ achaḍḍetvā adḍhakulañca daliddakulañca nirantaraṃ piṇḍāya pavisaṃānoti attho. **Kule kule appaṭibaddhacittoti** khattiyakulādīsū yattha katthaci kilesavasena alaggacitto, candūpamo niccanavako hutvāti attho. Sesaṃ vuttanayamevāti¹.

Paṭhamamaṃ.

1. Suttanipāta-Ṭīha 1. 106; Apadāna-Ṭīha 1. 213 piṭṭhesupī passitabbaṃ.

152. Dutīye **āvaraṇānī**ti nīvaraṇāneva, tāni atthato Uragasutte¹ vuttāni. Tāni pana yasmā abbhādayo viya candam sūriyam vā ceto āvaranti, tasmā “āvaraṇāni cetaso”ti vuttāni. Tāni upacārena vā appanāya vā **pahāya**. **Upakkileseti** upagamma cittam vibādhente akusale dhamme, **vatthopamādīsu**² vutte abhiññhādayo vā. **Byapanujjāti** panuditvā vināsetvā³, vipassanāmaggena pajahitvāti attho. **Sabbeti** anavasese. Evaṃ samathavipassanāsampanno paṭhamamaggena dīṭṭhinissayassa pahīnattā **anissito**. Sesamaggehi chetvā tedhātukagataṃ **sinehadosam**, taṇhārāganti vuttam hoti. Sineho eva hi guṇapaṭipakkhato sinehadosoti vutto. Sesam vuttanayameva⁴.

Dutiyam.

153. Tatiye **vipiṭṭhikatvānāti** piṭṭhito katvā, chaḍḍetvā jahitvāti attho. **Sukham dukkhañcāti** kāyikam sātāsātam. **Somanassadomanassanti** cetasikam sātāsātam. **Upekkhanti** catutthajjhānupekkham. **Samathanti** catutthajjhānasamathameva. **Visuddhanti** pañcanīvaraṇavitakkavicārapīti-sukhasaṅkhātehi navahi paccanīkadhammehi vimuttattā atisuddham, niddhantasuvaṇṇamiva vigatūpakkilesanti attho.

Ayam pana yojanā—vipiṭṭhikatvāna sukham dukkhañca pubbeva, paṭhamajjhānūpacārabhūmiyamveva dukkham, tatiyajjhānūpacārabhūmiyañca sukhanti adhippāyo. Puna ādito vuttam **ca-kāram** parato netvā “somanassam domanassañca vipiṭṭhikatvāna pubbeva”ti adhikāro. Tena somanassam catutthajjhānūpacāre, domanassañca dutiyajjhānūpacāreyevāti dīpeti. Etāni hi etesam pariyāyato pahānatṭhānāni. Nippariyāyato pana dukkhassapaṭhamajjhānam, domanassassa dutiyajjhānam, sukhassa tatiyajjhānam, somanassassa catutthajjhānam pahānatṭhānam. Yathāha “paṭhamajjhānam upasampajja viharati etthuppannam dukkhindriyam aparisesam nirujjhatī”ti-ādi⁵. Tam sabbam heṭṭhā vuttanayena gahetabbam. Parato **pubbevāti** tīsu paṭhamajjhānādīsu

1. Khu 1. 279 piṭṭhādīsu.

2. Ma 1. 43 piṭṭhe.

3. Vinodayitvā (Sī, Syā, I)

4. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 107 piṭṭhepi passitabbam.

5. Saṃ 3. 188 piṭṭhe.

dukkhadomanassasukhāni vipiṭṭhikatvā ettheva ca catutthajjhāne somanassam vipiṭṭhikatvā imāya paṭipadāya **laddhānupekkham samatham visuddham eko care** iti. Sesam vuttanayamevāti¹.

Tatīyam.

154. Catutthe āraddham vīriyam assāti **āraddhaviriyo**. Etena attano vīriyārambham ādivīriyam dasseti. Paramattho vuccati nibbānam, tattha pattiyā **paramatthapattiyā**. Etena vīriyārambhena pattabbaphalam dasseti. **Alīnacittoti** etena vīriyupatthambhānam cittacetāsikānam alīnatam dasseti. **Akusītavuttīti** etena ṭhānāsanacaṅkamādīsu kāyassa anavasīdanam. **Dalhanikkamoti** etena “kāmam taco ca nhāru cā”ti² evam pavattam padahanavīriyam dasseti. Yam tam anupubbāsikkhādīsu padahanto “kāyena ceva paramatthasaccam sacchikaroti, paññāya ca nam ativijja passatī”ti vuccati. Atha vā etena maggasampayuttavīriyam dasseti. Tañhi dalhañca bhāvanāpāripūrigatattā, nikkamo ca sabbaso paṭipakkhā nikkhantattā, tasmā taṁsamaṅgīpuggalopi dalho nikkamo assāti “dalhanikkamo”ti vuccati. **Thāmabalūpapannoti** maggakkhaṇe kāyathāmena ñāṇabalena ca upapanno. Atha vā thāmaabhūtena balena upapannoti **thāmabalūpapanno**, thiraññābalūpapannoti vuttam hoti. Etena tassa vīriyassa vipassanāñāṇasampayogam dīpento yoniso padahanabhāvam³ sādheti. Pubbabhāgamajjhima-ukkaṭṭhavīriyavasena vā tayopi pādā yojetabbā. Sesam vuttanayamevāti⁴.

Catuttham.

155. Pañcame **paṭisallānanti** tehi tehi sattasaṅkhārehi paṭinivattitvā sallīnam, ekattasevitā ekībhāvo kāyavivekoti attho. **Jhānanti** paccanīkajhāpanato ārammaṇalakkhaṇūpanijjhānato ca cittaviveko vuccati. Tattha aṭṭha samāpattiyo nīvaraṇādīpaccanīkajhāpanato kasiṇādi-ārammaṇūpanijjhānato ca “jhānan”ti vuccati.

1. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 108; Apādāna-Ṭṭha 1. 214 piṭṭhesupi passitabban.

2. Ma 2. 146; Saṁ 1. 266; Am 1. 52; Khu 7. 379 piṭṭhādīsu.

3. Padhānabhāvam (Ka)

4. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 110 piṭṭhepi passitabban.

Vipassanāmaggaṭṭhalāni sattasaññānipaccanīkajhāpanato
 lakkaṇūpanijjhānato ca “jhānaṇ”ti vuccati. Idha pana
 ārammaṇūpanijjhānameva adhippetarṇ. Evametarṇ paṭisallānañca jhānañca
ariñcamānoti ajahamāno anissajjamāno. **Dhammesūti** vipassanupagesu
 pañcakkhandhādiddhammesu. **Niccanti** satataṃ samitaṃ abbokiṇṇaṃ.
Anudhammacārīti te dhamme ārabba pavattamānena anugataṃ
 vipassanādhammaṃ caramāno. Atha vā **dhammesūti** ettha **dhammā**ti nava
 lokuttaradhammā, tesarṇ dhammānaṃ anulomo dhammoti anudhammo,
 vipassanāyetaṃ adhivacanaṃ. Tattha “dhammānaṃ niccaṃ
 anudhammacārī”ti vattabbe gāthābandhasukhatthaṃ vibhattibhāṭṭayena
 “dhammesū”ti vuttaṃ siyā. **Ādīnavaṃ sammasitā bhavesūti** tāya
 anudhammacāritāsankhātāya vipassanāya aniccākārādidosaṃ tisu bhavesu
 samanupassanto evaṃ imāya kāyavivekacittavivekaṃ ariñcamāno
 sikhāppattavipassanāsankhātāya paṭipadāya adhigatoti vattabbo **eko careti**
 evaṃ yojanā veditabbā ¹.

Pañcamāṇ.

156. Chaṭṭhe **taṇhakkhayanti** nibbānaṃ, evaṃ diṭṭhādīnavāya taṇhāya
 eva appavattiṃ. **Appamattoti** sātaccakārī. **Anelaṃūgoti** alālāmukho. Atha vā
 anelo ca amūgo ca, paṇḍito byattoti vuttaṃ hoti. Hitasukhasampāpakāṃ
 sutamassa atthīti **sutavā**, āgamasampannoti vuttaṃ hoti. **Satīmā**ti
 cirakatādīnaṃ anussaritā. **Saṅkhātadhammoti** dhammūpaparikkhāya
 pariññātadhammo. **Niyatoti** ariyamaggena niyāmaṃ patto. **Padhānavāti**
 sammappadhānavīriyasampanno. Uppaṭipāṭiyā esa pāṭho² yojetabbo.
 Evameteḥi appamādādīhi samannāgato niyāmasampāpakena padhānena
 padhānavā, tena padhānena pattaniyāmattā niyato, tato arahattappattiyā
 saṅkhātadhammo. Arahā hi puna saṅkhātābbābhāvato “saṅkhātadhammo”ti
 vuccati. Yathāha “ye ca saṅkhātadhammāse, ye ca sekkhā puthū idhā”ti³.
 Sesarṇ vuttanayamevāti⁴.

Chaṭṭham.

1. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 111; Apadāna-Ṭṭha 1. 217 piṭṭhesupī passitabbaṃ. 2. Pādo (Syā)

3. Saṃ 1. 281, 282, 283; Khu 1. 434; Khu 8. 6, 34; Khu 10. 16, 226 piṭṭhesupī.

4. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 112 piṭṭhepi passitabbaṃ.

157. Sattame **sī**hoti cattāro sīhā Tiṇasiho Paṇḍusiho¹ Kāḷasiho Kesarasihoti. Tesam kesarasiho aggamakkhāyati, eso idha adhippeto. **Vāto** puratthimādivasena anekavidho. **Padumaṃ** rattasetādivasena. Tesu yo koci vāto yaṃ kiñci padumaṃ vaṭṭatiyeva. Tattha yasmā santāso attasinehena hoti, attasineho ca taṇhālepo, sopi diṭṭhisampayuttena vā diṭṭhivippayuttena vā lobhena hoti. sopi ca taṇhāyeva. Sajjanaṃ pana tattha upaparikkhāviraḥitassa mohena hoti, moho ca avijjā. Tattha samathena taṇhāya pahānaṃ hoti, vipassanāya avijjāya. Tasmā samathena attasinehaṃ pahāya **sīho viya saddesu** aniccadukkhādīsu **asantasanto**, vipassanāya mohaṃ pahāya **vātova jālamhi** khandhāyatanādīsu **asajjamāno**, samatheneva lobhaṃ, lobhasampayuttaṃ eva² diṭṭhiṇca pahāya, **padumaṃva toyena** sabbabhavabhogalobhena **alippamāno**.

Ettha ca samathassa sīlaṃ padaṭṭhānaṃ, samatho samādhi, vipassanā paññāti evaṃ tesu dvīsu dhammesu siddhesu tayopi khandhā siddhā honti. Tattha sīlakkhandhena surato hoti, so sīhova saddhesu āghātavattḥsu akujjhitukāmatāya³ na santasati, paññākkhandhena paṭividdhasabhāvo vātova jālamhi khandhādiddhammabhede na sajjati, samādhikkhandhena vītarāgo padumaṃva toyena rāgena na lippati. Evaṃ samathavipassanāhi sīlasamādhipaññākkhandhehi ca yathāsambhāvaṃ avijjātaṇhānaṃ, tiṇṇaṇca akusalamūlānaṃ pahānavasena asantasanto asajjamāno alippamāno ca veditabbo. Sesaṃ vuttanayamevāti⁴.

Sattamaṃ.

158. Aṭṭhame sahanā ca hananā ca sīghajavattā ca **sīho**. Kesarasihova idha adhippeto. Dāṭhā balamassa atthīti **dāṭhabalī**. **Pasayha abhibhuyyāti** ubhayaṃ **cārī**saddena saha yojetabbaṃ **pasayhacārī abhibhuyyacārī**ti. Tattha pasayha niggayha pavāhetvā caraṇena pasayhacārī.

1. Tambasiho (Sī) 2. Lobhasampayuttattā eva (Sī) 3. Kujjhitukāmatāya (Ka)

4. Suttanipāta-Ṭīṭha 1. 113, 114; Apadāna-Ṭīṭha 1. 220 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

Abhibhavitvā santāsetvā vasikatvā caraṇena abhibhuyyacārī. Svāyaṃ kāyabalena pasayhacārī, tejasā abhibhuyyacārī. Tattha sace koci vadeyya “kiṃ pasayha abhibhuyya cārī”ti. Tato **migānanti** sāmivacanāṃ upayogatthe katvā “mige pasayha abhibhuyya cārī”ti paṭivattabbaṃ. **Pantānīti** dūrāni. **Senāsanānīti** vasanaṭṭhānāni. Sesāṃ pubbe vuttanayeneva sakkā jānitunti na vitthāritā¹.

Atṭhamāṃ.

159. Navame “sabbe sattā sukhitā bhavantū”ti-ādinā nayena hitasukhūpanayanakāmatā **mettā**. “Aho vata imāhā dukkhā vimucceyyun”ti-ādinā nayena ahitadukkhāpanayanakāmatā **karuṇā**. “Modanti vata bhonto sattā, modanti sādhu suṭṭhū”ti-ādinā nayena hitasukhāvippayogakāmatā **muditā**. “Paññāyissanti sakena kammenā”ti sukhadukkhesu ajjupekkhanatā **upekkhā**. Gāthābandhasukhatthaṃ pana uppaṭipāṭiyā mettaṃ vatvā upekkhā vuttā, muditā ca pacchā. **Vimuttinti** catassopi hi vimuttī. Etā attano paccanīkadhammehi vimuttattā vimuttiyo. Tena vuttaṃ “mettaṃ upekkhaṃ karuṇaṃ vimuttiṃ, āsevamāno muditañca kāle”ti.

Tattha **āsevamānoti** tisso tikacatukkajjhānavasena bhāvayamāno, upekkhaṃ catutthajjhānavasena bhāvayamāno. **Kāleti** mettaṃ āsevitvā tato vuṭṭhāya karuṇaṃ, tato vuṭṭhāya muditaṃ, tato itarato vā nippītikajjhānato vuṭṭhāya upekkhaṃ āsevamānova “kāle āsevamāno”ti vuccati, āsevitum phāsukāle vā. **Sabbena lokena avirujjhamānoti** dasasu disāsu sabbena sattalokena avirujjhamāno. Mettādīnaṃ hi bhāvitattā sattā appaṭikkulā honti, sattesupī virodhabhūto paṭigho vūpasammati. Tena vuttaṃ “sabbena lokena avirujjhamāno”ti. Sesāṃ vuttasadisamevāti².

Navamaṃ.

160. Dasame **saṃyojanānīti** dasa saṃyojanāni, tāni ca tena tena maggena **sandālayitvāna**. **Asantaṣaṃ jīvitasāṅkhayamhīti** jīvitasāṅkhayo

1. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 115 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 116 piṭṭhepi passitabbaṃ.

vuccati cuticittassa paribhedo, tasmim ca jīvitasaṅkhaye jīvitaniṅkantiyā pahīnattā asantasanti. Ettāvatā sa-upādisesanibbānadhātum attano dassetvā gāthāpariyosāne anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyīti¹.

Dasamaṃ.

161. Ekādasame **bhajan**tīti sarīrena allīyitvā payirupāsanti. **Sevan**tīti añjalikammādīhi kiṃ kārapaṭṭissāvitāya ca paricaranti. Kāraṇaṃ attho etesanti **kāraṇatthā**, bhajanāya sevanāya ca nāññaṃ kārāṇamatthi, attho eva tesam kārāṇaṃ, atthahetu sevanatīti vuttaṃ hoti. **Nikkāraṇā dullabhā ajja mittā**ti “ito kiñci lacchāmā”ti evaṃ attapaṭilābhakāraṇena nikkāraṇā, kevalaṃ—

“Upakāro ca yo mitto,
Sukhe dukkhe ca yo sakhā.
Atthakkhāyī ca yo mitto,
Yo ca mittānukampako”ti²—

evaṃ vuttena ariyena mittabhāvena samannāgatā dullabhā ajja mittā. Attani tṭhitā etesaṃ paññā, attānaṃyeva oloketi, na aññanti **attatṭhapaññā**. “Diṭṭhatthapaññā”ti ayampi kira porāṇapāṭho. Sampati diṭṭheyeva atthe etesaṃ paññā, āyatim na pekkhantīti vuttaṃ hoti. **Asucī**ti asucinā anariyena kāyavacīmanokammena samannāgatāti. Sesaṃ pubbe vuttanayeneva veditabbaṃ. Yaṃ antaranarā ativithārabhayena na vuttaṃ, taṃ sabbaṃ pāṭhānusāreṇeva veditabbaṃ³. Ekādasamaṃ.

Catutthavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Saddhammappajjotikāya Cūlaniddesaṭṭhakathāya

Khaggavisāṇasuttaniddesaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Suttanipāta-Ṭīṭha 1. 117 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. Dī 3. 153 piṭṭhe.

3. Suttanipāta-Ṭīṭha 1. 118, 119; Apadāna-Ṭīṭha 1. 223 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

Nigamanakathā

Yo so sugataputtānaṃ, adhipatibhūtena hitaratinā¹.

Therena thiraguṇavatā, suvibhatto **Mahāniddeso**.

Tassatthavaṇṇanā yā, pubbaṭṭhakathānayaṃ tathā.

Yuttiṃ nissāya mayā'raddhā, niṭṭhānamupagatā esā.

Yaṃ purāṃ puruttamaṃ, **Anurādhapuravhayaṃ**².

Yo tassa dakkhiṇe bhāge, Mahāvihāro patiṭṭhito.

Yo tassa tilako bhūto, mahāthūpo siluccayo.

Yaṃ tassa pacchime bhāge, lekho kathikasaññito.

Kittisenoti³ nāmena, sajīvo rājasammato.

Sucicārittasampanno, lekho kusalakammiko.

Sītaccchāyatarupetaṃ, salilāsayasampadaṃ.

Cārupākārasañcitaṃ, pariveṇamakārayi.

Upaseno mahāthero, mahāpariveṇavāsi yo.

Tassādāsi pariveṇaṃ, lekho kusalakammiko.

Vasantenettha therena⁴, thirasīlena tādina.

Upasenavhayaena sā, katā saddhammajotikā.

Raṇṇo Sirinivāsassa, Sirisaṅghassa bodhino.

Chabbīsatiṃhi vassamhi, niṭṭhitā **niddesavaṇṇanā**.

Samayaṃ anulomentī, therānaṃ theravaṃsadīpānaṃ.

Niṭṭhaṃ gatā yathāyaṃ, Aṭṭhakathā lokahitajanā.

Saddhammaṃ anulomentā, attahitaṃ parahitañca sādhentā.

Niṭṭhaṃ gacchantu tathā, manorathā sabbasattānaṃ.

1. Bhūtahitaratinā (Sī, Syā)

2. Parama-anurādhapuravhayaṃ (Sī)

3. Bhattisenoti (Sī)

4. Teneva (Sī)

Saddhammappajjotikāya, Aṭṭhakathāyettha gaṇitakusalehi.

Gaṇitā tu bhāṇavārā, ñeyyātirekacattārisā.

Ānuṭṭhubhena assā, chando baddhena gaṇiyamānā tu.

Atirekadasasahassa-saṅkhā gāthāti viññeyyā.

Sāsanaciraṭṭhitatthaṃ, lokahitatthañca sādarena mayā.

Puññaṃ imaṃ racayatā, yaṃ pattamanappakaṃ vipulaṃ.

Puññaṃ tena loko, saddhammarasāyanaṃ Dasabalassa.

Upabhuñjitvā vimalaṃ, pappotu sukhaṃ sukhenevāti.

Saddhammappajjotikā nāma

Cūlaniddesaṭṭhakathā niṭṭhitā.

Cūlaniddesaṭṭhakathāya

Samvaṇṇitapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Akappayimsu	10	Acchandike	26
Akammaññatā	45	Achambhī	108
Akaraṃ	132	Ajjhāyakā	13
Akaraṇaṃ	10	Ajjhiṭṭho	77
Akalyatā	44	Aññesaṃ	67
Akasiralābhī	124	Aṭṭhasamāpattiñāṇena	30
Akāmaṃ	34	Aṭṭhānaṃ	124
Akāmakāmiṃ	34	Aṭṭhitaṃ	24
Akāmakāriyato	68	Aḍḍhadaṇḍakehi	122
Akāmo	41	Atakkāvacare	77
Akālikam	84	Ataccharaṃ	60
Akicchālābhī	124	Atāṇaṃ	19
Akiñcano	25	Atāri	14
Akiriya	10	Atikkanto	25
Akupaṃ	124	Aticca	40
Akusalapakkhikā	11	Atitittakaṃ	93
Akusalabhāgiyā	11	Atimadhuraṃ	93
Akusalā	11	Atiloṇaṃ	93
Akusītavutti	134	Attatṭhapaññā	138
Akovidō	71	Attaniyena	67
Akkharappabhedo	13	Attabhāvābhiniḍḍattiyā	10
Akkhobhaṃ	82	Attasārasārena	67
Aggadassaṃ	82	Attā	14
Aggapuriso	9	Attānudiṭṭhiṃ	65
Aggamakkhāyati	11	Atthamaññāya	77
Acarimaṃ	41	Atthaṅgatassa	29

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Atthaṅgamañca	3	Anajjhāpanno	113
Atthaṅgamato	2	Anaññaneyyo	125
Atthaṅgamā	56	Anaññaposī	132
Atthavādī	60	Anattalakkaṇaṃ	98
Adassanaṃ	74	Anattā	86, 98
Adassāvī	70	Anatthadassī	126
Adukkhamasukhaṃ	66	Anatthasañhitam	60
Addakkhiṃ	85	Anantaradhāyamāno	28
Addasaṃ	85	Anapāyo	17
Addasāsī	85	Anapekkhamāno	127
Addāvalepanā	122, 132	Anapekkho	117
Addhampi	84	Anabhāvaṃ	24, 42
Advayaabhāṇiṃ	83	Anabhibhūto	62
Adhigatapaṭisambhidaṃ	83	Anavajjaṃ	13
Adhigataphalānaṃ	92	Anavayā	13
Adhigato	113	Anavassutapariyāyaṃ	131
Adhicittaṃ	92	Anavassuto	130
Adhideve	86	Analaṅkaritvā	127
Adhipati	34	Analaso	113
Adhibhaṃsu	132	Anassavā	117
Adhibhosi	132	Anānuyāyī	28
Adhimuccanto	92	Anāpāthagato	74
Adhimuñcassu	86	Anāvaraṇaṇāṇaṃ	50
Adhimuttaṃ	64	Anāsavaṃ	63
Adhimuttacittaṃ	87	Aniccaṃ	98
Adhimokkho	97	Aniccalakkaṇaṃ	98
Adhivacanapathā	29	Aniccā	86
Adhivacanāni	29	Animittaṃ	99
Adho	23	Animittena	43
Anajjhāpatti	10	Anissariyato	68

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Anissito	18	Andhakāraṃ	41
Anīgho	14	Anveti	42
Anītikaṃ	84	Apariḍayaḥamāno	130
Anītihaṃ	20	Aparitto	17
Anukampamāno	105	Aparisuddho	75
Anugataṃ	19	Aparihāyamāno	28
Anugāyissaṃ	79	Apassiṃ	85
Anuttaro	39	Apāpuṇiyato	68
Anudhammacārī	135	Apāyaṃ	63
Anunetabbo	53	Apucchasi	19
Anuparivattanti	81	Apuññābhisaṅkhārasahagataṃ	24
Anupādisesāya	6	Apubbaṃ	41
Anuppādeti	104	Apekkhā	105
Anubandhati	104	Appaṭigho	107
Anubyañjanaggāhī	130	Appaṭipuggalaṃ	82
Anuyutto	44	Appaṭibaddhacitto	132
Anuvicaritaṃ	61	Appaṭibaddho	18
Anusaṭaṃ	19	Appaṭibhāgaṃ	82
Anūpadhikaṃ	24	Appaṭirūpaṃ	113
Anūpayo	17	Appaṭisamaṃ	82
Anekaṭṭhapaṇasahassānaṃ	8	Appaṭihataṃ	51
Anekarūpena	30	Appaṇihitaṃ	100
Anejaṃ	42	Appaṇihitena	44
Anesanaṃ	113	Appaṭiṭṭhitacitto	17
Aneḷamūgo	135	Appathāmo	75
Anotattaṃ	82	Appadassā	82
Antakaro	86	Appadasse	82
Antagū	34	Appabalo	75
Antaradhāpeti	28	Appamatto	135
Antalikkhe	41	Appamāṇaṃ	109

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Appamāṇadassam	82	Abhisankhārasamudayaṃ	41
Appamāṇabhā	54	Abhisāñcetaṃ	67
Appamādamūlakā	11	Abhisamāgantvā	24
Appamādavihārīnaṃ	92	Abhisamecca	24
Appamādasamosaraṇā	11	Abhisambuddhaṃ	61
Appameyyaṃ	83	Abhūtaṃ	60
Appameyyo	17	Amataṃ	23
Appiyarūpe	131	Amanasikārā	56
Abaddho	106	Amalo	79
Abalo	75	Amitodakaṃ	82
Abbahanaṃ	22	Amucchito	113
Abbhāhataṃ	19	Ambu	129
Abyāpajjaṃ	109	Ambucārī	129
Abyāpannacetaso	17	Ayaso	81
Abyāvaṭo	117	Arajo	44
Abhāveti	28	Araññaṃ	106
Abhikkantadassāvaṃ	65	Arahato	6
Abhijampanti	12, 14	Arahantānaṃ	92
Abhiññāya	9, 86	Ariñcamāno	135
Abhiṇṇaṃ	13	Ariyavaṃse	116
Abhinandāmi	22	Ariyā	70
Abhinikkhamitvā	132	Aladdhā	113
Abhinibbatti	15	Alamatto	11
Abhinivesānusayā	42	Alābho	81
Abhibhūtaṃ	19	Alīnacitto	134
Abhibhūte	76	Alīnamanaso	17
Abhivaggena	122	Aleṇaṃ	19
Abhivihacca	41	Alolo	132
Abhisankhataṃ	67	Avacanakarā	117
Abhisankhāraṃ	3	Avatthāpanavacanāṃ	87

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[A]

Avasavattanato	68
Avasiyapavattasallakkhaṇa- vasena	66
Avassutapariyāyaṃ	131
Avikkhepaṃ	92
Avigacchamāno	28
Aviccamāno	28
Avijjandhakāraṃ	41
Avijjāmūlakā	11
Avijjāsamugghātā	11
Avijjāsamosaṇṇā	11
Avitakkavicāramattena	43
Avinīto	71
Avipariṇāmadhammena	67
Avisuddhā	75
Aviheṭṭhaṃ	88
Avīciṇṇā	16
Avekkhassu	65
Averaṃ	109
Avodātā	75
Asaṃhīraṃ	87
Asaṅkappaṃ	87
Asaṅgaṃ	51
Asajjamāno	106
Asaddhammasamāpattiya	10
Asamaṃ	82
Asamasamaṃ	82
Asaraṇaṃ	19
Asaraṇībhūtaṃ	19
Asāmayikaṃ	124

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[A]

Asicammaṃ	121
Asīto	26
Asuci	138
Asuddhā	75
Assatārā	18
Assaddhe	26
Assādaṇṇa	3
Assāraṃ	67
Assutavā	69

[Ā]

Ākaṅkhati	48
Ākāsaṇaṇṇāyatanūpagā	59
Ākiṇṇaṇṇāyatanam	52
Ākiṇṇaṇṇāyatanūpagā	59
Āgamaṇam	33
Ācamaṇam	7
Ācariyā	31
Ācikkhasi	2
Ājānīyā	18
Ājīvakaśavakānaṃ	11
Ātappaṃ	25
Ādānasatte	43
Ādikalyāṇaṃ	20
Ādīnavaṇṇa	3
Ādīnavānupassanāṇṇaṇṇaṃ	99
Ādīnavo	120
Ādhipateyyaṃ	64
Āneṇjābhisaṅkhārasahagataṃ	24
Ābhassarā	54

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]		[Ī - U]	
Ārañṇiko	74	Īti	122
Āraddhaviriyo	134	Ītijāte	76
Ārammaṇaṃ	131	Ukkhittā	29
Ārādhesi	78	Ujjotakaro	84
Ālapanam	91	Uṭṭhahato	121
Ālambaṇam	27	Uttamapuriso	9
Ālokakaro	83	Uttaranti	20
Āvaraṇāni	133	Uttānīkarosi	2
Āvasamāno	85	Uttiṇṇo	25
Āvuto	1	Udayabbayānupassanaṃ	97
Āsayānusaye	49	Uddham	23
Āsavanti	2	Uddhara	26
Āsito	82	Upakkamanti	121
Āsīno	44	Upakkilese	133
Āsīsanti	12	Upaghātiyanti	75
Āsīsamānā	12	Upaccagā	9
Āsevamāno	137	Upaṭṭhapento	92
Āhārā	80	Upaṭṭhānaṃ	97
Āhārūpadhi	20	Upaddavajāte	76
[I]		Upaddavo	122
Īñjitā	9	Upadhipaṭṭinissaggaṃ	24
Īṭṭhā	120	Upadhipaṭṭipassaddham	24
Ītarītarena	107	Upadhippahānaṃ	24
Ītiḥāsapañcamānaṃ	13	Upadhivūpasamaṃ	24
Iddhimayaṃ	110	Upapatti	33
Indriyaparopariyattañāṇaṃ	48	Upallaviṃ	85
Iriyaṃ	7	Upavihaññanti	75
Isayo	10	Upasaggajāte	76
Isim	77	Upasaṅkamimsu	77
Issattho	120	Upasamasukham	124

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U - Ū]		[E - O]	
Upāgamim̐su	77	Evamāhāro	47
Upātivatto	125	Esanti	11
Upādānakkhandhā	80	Esī	22
Upāsito	82	Ehipassikaṁ	84
Upekkham̐	133	Okappehi	86
Upekkhā	97	Okkanti	14
Upekkhāsatisaṁsuddham̐	45	Okkhittacakkhu	129
Upeti	29	Oghassa	22
Uppanno	41	Otiṇṇo	123
Ubhatobyūḥham̐	121	Opaneyyikaṁ	84
Urattāḷim̐	121	Obhābhakaro	83
Ullapanam̐	91	Obhāso	97
Usabham̐	82	Oropayitvā	91, 117
Usūsu	121	Olīyanā	45
Ussāham̐	25	Ovuto	1
Ussolḥim̐	25	[Ka]	
Uḷāro	123	Kaṅkhati	19
Ūhacca	65	Kaṭasī	33
[E]		Kathāhi	27
Ekacchandā	8	Kammagarukaṁ	64
Ekattam̐	44	Kammaparāyaṇam̐	64
Ekattasaññino	54	Kammasannissito	2, 19
Ekappayogo	8	Kammābhisāṅkhāravasena	63
Ekavāsanavāsītā	8	Kammūpadhi	20
Ekāgārikaṁ	122	Karuṇā	109
Evam̐gotto	46	Kasi	120
Evam̐nāmo	46	Kāmaguṇā	120
Evam̐vaṇṇo	47	Kāmanidāno	121
Evam̐sukhadukkhaṭṭisaṁvedī	47	Kāmasukham̐	127
Evam̐yupariyanto	47	Kāmahetu	121

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ga]	
Kāmā	119	Gaṇanā	120
Kāmādhikaraṇo	121	Gaṇigaṇī	26
Kāmiñjitaṃ	9	Gatapaccāgataṃ	110
Kāmūpasamhitā	120	Gatī	33
Kāyasaṃsaggo	102	Gandhā	66
Kāyassa	63	Gamanam	33
Kāyo	66	Gambhīram	83
Kāraṇatthā	138	Gambhīre	77
Kālaṃ	33	Gavesanti	11
Kālaññū	60	Gavesī	22
Kālavādī	60	Gaḷo	128
Kiñcanam	41	Gāthāpariyosānā	8
Kittayissāmi	20	Gihibandhanāni	117
Kilamati	121	Gihibyañjanāni	117
Kilesūpadhi	20	Guttindriyo	129
Kuppanti	75	Gedham	132
Kubbanakam	82	Gocaram	7
Keṭubham	13	Gorakkham	120
Kevalaparipuṇṇam	22	[Gha]	
[Kha - Ga]		Ghaṭato	121
Khaṇam	84	Ghaṭṭayanti	75
Khaṇḍiccam	15	Ghaṭṭenti	119
Khattiyamahāsālakule	12	Ghānam	66
Khantisamvaro	72	[Ca]	
Khambhitā	29	Cakkhu	65
Khayā	63	Cakkhuviññāṇam	65
Khiḍḍā	107	Cakkhuviññeyyā	120
Khittā	29	Cakkhusamphassapaccayā	65
Gaganapathe	41	Cakkhusamphasso	65
		Caraṇam	34

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]		[Ña - Da]	
Cariyaṃ	7	Ñāṇaṃ	97
Carimaviññāṇassa	6	Ñāṇadassanavisuddhi	101
Cātuddiso	107	Ñāṇasaṃvaro	72
Cittappassaddhatā	45	Ñāyati	1
Cittasamatā	45	Ḍaṃsā	120
Citrā	119	[Ta]	
Cuti	33	Takkappo	93
Cetaso	42	Taṇhakkhayaṃ	135
Cetovimuttiṃ	63	Taṇhacchidaṃ	42
[Cha]		Taṇhādhipanne	76
Chandaṃ	25	Taṇhānugate	76
Chandarāgavinibaddho	123	Taṇhānuge	76
Chinnāni	117	Taṇhānusate	76
Chetvāna	117	Taṇhāsallassa	22
[Ja]		Taṇhiñjitaṃ	9
Jappanti	14	Taṇhūpadhi	20
Jappābhilepanaṃ	2	Tatiyena	43
Jarā	15	Tathāgatabalaṃ	49
Jarānissitā	12	Tadaṅgappahānaṃ	72
Jāti	14	Tadaṅgasamatikkamā	52
Jānāti	11	Tapati	1
Jālaṃ	129	Tapparāyaṇaṃ	53
Jivhā	66	Tamokāyassa	22
Jīraṇatā	15	Taranti	20
Juhanti	12	Tasā	91
[Jha]		Tassadiso	93
Jhānaṃ	134	Tiṭṭhataṃ	33
Jhānena	43	Tiṇakaṭṭhasamaṃ	68
Jhāyī	43	Tibbaṃ	33

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ta - Tha]

Tiriyam	23
Toseti	77
Thāmaṃ	25
Thāmabalūpapanno	134
Thāvarā	91
Thinam	45
Thiyanā	45
Thiyitattam	45
Thūpaṃ	110
Thokadassā	82
Thomayanti	12

[Da]

Dakkhineyyā	11
Daḍḍham	129
Daṇḍam	88
Dantabhūmim	18
Danto	19
Daso	62
Dassanasamsaggo	102
Daḥhanikkamo	134
Dāṭṭhabalī	136
Dālayitvā	129
Diṭṭham	60
Diṭṭhadhammasukhavihāriṣṣa	52
Diṭṭhadhammābhiniḃbutā	32
Diṭṭhisamghātassa	22
Diṭṭhivisūkāni	124
Diṭṭhūpadhi	20
Dīpaṅkaro	83

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Da - Dha]

Dukkham	81
Dukkhakkhandho	121
Dukkhamanaṭṭhena	20
Dukkhalakkhaṇam	98
Duggati	63
Duccaritūpadhi	20
Dutiyena	43
Duppariyogāham	83
Duppariyogāḷho	17
Dubbalo	75
Devā	53
Devātidevaṃ	82
Devīsi	65
Desesi	2
Domanassitā	75
Dhajāhaṭam	110
Dhaññāni	128
Dhanāni	128
Dhammacakkhum	8
Dhammatakkapurejaram	45
Dhammasamuppādam	68
Dhammesu	135
Dhitim	25
Dhimuttam	53
Dhīram	118
Dhuvena	67

[Na]

Nandiñjaham	42
Nappakāsati	1
Namuci	34

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Na - Pa]	
Narāsabho	23	Nibbijjha	19
Nāganāgo	26	Nibbidānupassanāñāṇaṁ	99
Nāgā	24	Nibbindituṁ	33
Nāgo	123	Nimittaggāhī	130
Nānattakāyā	53	Nimmakkho	125
Nānattasaññānaṁ	56	Nimmalo	79
Nānattasaññīno	53	Niyato	135
Nāmasannissitaṁ	2, 19	Niyogavacanaṁ	87
Nikanti	98	Nirajo	44
Nikāmalābhī	124	Nirattaṁ	41
Nikkāmo	79	Nirāsaso	126
Nikkuho	125	Nirutti	29
Nikkhipitvā	91	Nillopaṁ	122
Nighaṇḍu	13	Nillolupo	125
Niccāsārasārena	67	Nivutā	31
Niccena	67	Nivuto	1
Nittiṇṇo	25	Nissayaṁ	27
Nidahitvā	91	Nissaraṇaṇca	3
Niddhantakasāvamoho	125	Nissaraṇappahānaṁ	73
Nidhāya	88	Nissāraṁ	67
Nindā	81	Nujja	24
Nipakaṁ	118	Nuda	24
Nipako	7	Nunnā	29
Nipuṇe	77	Nūpūrāni	119
Nippipāso	125	Nekkhammasukhaṁ	124
Nippitikena	43	Netabbo	53
Nibbatti	33	Pakkhandanti	122
Nibbano	79	Paggaṇhanto	92
Nibbānaṁ	23	Paggaho	97
Nibbānadhātuyā	6	Paccattaṁ	84

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paccanubhūtaṃ	33	Paṭisandhigarukaṃ	64
Paccayo	10	Paṭisallānaṃ	134
Pacchijjanti	3	Paṭṭhapesi	2
Pañcābhiññāṇaṇa	30	Paṇidhisampannānaṃ	91
Paññakappi	32	Paṇītaṃ	12
Paññatti	30	Paṇīte	77
Paññapesi	2	Paṇunnā	29
Paññāyati	1	Paṇḍitavedaniye	77
Paññāvimuttiṃ	63	Pataranti	20
Paṭikujjito	1	Patitāni	117
Paṭighasaññānaṃ	56	Patissato	113
Paṭighūpadhi	20	Pattaṃ	60
Paṭicchannajarā	16	Pattī	91
Paṭicchanno	1	Patthayate	68
Pajappanti	14	Padakā	13
Pajaha	24	Padālaṇaṃ	22
Pajānanto	92	Padālayitvā	129
Pajjotakaro	84	Padīpakaro	84
Paṭipadaṃ	7	Padumaṃ	136
Paṭipadāññadassanavisuddhi	98	Padumī	123
Paṭipanne	76	Padesato	92
Paṭippassambhati	3	Paddhagū	34
Paṭippassambhitvā	91	Padhānapuriso	9
Paṭibaddhacitto	105	Padhānavā	135
Paṭibhānavā	86	Panujja	23
Paṭilābho	15	Panuda	24
Paṭilomavuttino	117	Pantāni	137
Paṭivijjhi	85	Panthikaṃ	110
Paṭivirati	10	Pabhassarāni	119
Paṭisaṅkhānupassanāññānaṃ	99	Pabhinditvā	129

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pamattaṁ	126	Parivajjayetha	126
Pamattabandhu	34	Parivaṭṭamakaro	86
Pamādā	2	Parivasamāno	85
Pamuñca	26	Parisuddhaṁ	22
Pamuñcassu	86	Parissayānaṁ	107
Pamocehi	26	Paroparaṁ	86
Payirupāsimsu	77	Paroparāṇi	14
Payirupāsito	82	Paleti	29
Parato	68	Pallaviṁ	85
Paraneyyo	125	Pavakkhāmi	19
Parapaṭipaddhagū	125	Pavattanti	2
Parappaccayo	125	Pavadataṁ	83
Parappattiyo	125	Pavane	74
Paramatthaṁ	23	Pavarapuriso	9
Paramatthapattiyā	134	Pavivekasukhaṁ	124
Pararūpā	14	Pasaṁsanti	13
Parigaṇhimsu	77	Pasaṁsā	81
Paricchadakaro	86	Pasutaṁ	126
Parijānitvā	41	Passaddhi	97
Parittadassā	82	Pahāya	41
Parittābhā	54	Pahīnaṁ	44
Paridevati	121	Pahūtaratanaṁ	83
Parinibbāyantassa	6	Pākaṭajarā	16
Paripatitāṇi	117	Pātubhāvo	15
Paripuṇṇasaṅkappo	9	Pādalolo	129
Pariyantakaro	86	Pāpo	126
Pariyādinnaṭṭe	76	Pāmokkhaṭṭapuriso	9
Pariyesanti	11	Pāragū	13
Pariyesitaṁ	61	Pāliccaṁ	15
Pariyesī	22	Pāsāṇake	44

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Piṇḍapātakhettam	114
Piṇḍapāto	113
Pidhīyare	3
Piyarūpā	120
Piyarūpe	131
Pihito	1
Pīti	97
Piḷayanti	75
Puññābhisaṅkhārasahagataṃ	24
Puttaṃ	88
Puthujjano	69
Puthū	7
Pubbenivāsaṃ	48
Pubbeva	133
Purāṇaṃ	67
Purisaḍḍamasāraṇi	40
Purisaḍḍhorayhaṃ	82
Purisaṇāgaṃ	82
Purisaṇisaḍḍhaṃ	82
Purisaṇiḥaṃ	82
Purisaṇaṇṇaṃ	82
Pekkhamāno	106
Pettivisaṃ	63
Porāṇe	116

[Pha - Ba]

Pharitvā	108
Phassaye	124
Phoṭṭhabbā	66
Bandhavāni	128
Bahalamattikā	132

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba]

Bahuratano	17
Bahussutaṃ	127
Buddhisampannānaṃ	92
Bodhiṃ	48
Byantikātabbaṃ	41
Byapanujja	133
Byasanaṃ	33
Byādhita	75
Byāpajjati	131
Brahmakāyikā	54
Brahmacariyaṃ	22
Brāhmaṇo	25

[Bha]

Bhaṅgañāṇaṃ	99
Bhajanti	138
Bhayaṃ	122
Bhayatupaṭṭhānañāṇaṃ	99
Bhayabheravā	91
Bhavaloko	79
Bhārassa	23
Bhāvitāni	19
Bhinditvā	129
Bhūtavādī	60
Bhūtesu	88
Bhedo	33

[Ma]

Makasā	120
Maggāmaggañāṇadassana- visuddhi	98
Maṅku	17
Majjhataṭṭa	45

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Majjhe	23	Muñcitukamyatāññaṇaṁ	99
Madhurā	119	Mutaṁ	60
Manāpaṁ	12	Muditā	109
Manāpā	120	Muddā	120
Manussesu	63	Munimuni	26
Mano	66	Muhuttaṁ	84
Manoramā	119	Mūladassāvaṁ	10
Manoviññāṇaṁ	66	Mettā	108
Manosamphasso	66	Meruṁ	83
Mantadharā	13	Momuho	75
Mantā	9	Mosavajjaṁ	14
Malavippahīno	79	[Ya]	
Malavimutto	79	Yaññaṁ	10
Malāpagato	79	Yaññaṭṭhe	12
Mahākaruṇāsamāpattiyā	50	Yathodhikāni	128
Mahānāgā	18	Yamakapāṭihīre	50
Mahāpurisalakkhaṇaṁ	13	Yaso	81
Mahāpuriso	9	[Ra]	
Mahesakkhehi	23	Rakkhitamānasāno	129
Mahodadhiṁ	82	Rajanīyā	120
Mānadhajassa	22	Rajavippayutto	44
Mānasakaṁ	82	Rajavippahīno	44
Māraṁ	74	Rajāpagato	44
Māro	34	Rasā	66
Migānaṁ	137	Rāgakiñcanaṁ	25
Migo	106	Rājaporisaṁ	120
Mittā	104	Rājarājā	26
Mīyamāno	120	Rissamāno	120
Muñcassu	86	Rūpapaṭilābhaṁ	12
Muñcitabbaṁ	41		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]		[Va]	
Rūpasaññā	52	Vasavattī	62
Rūpasaññānaṃ	55	Vasippatto	44
Rūpasannissitaṃ	2	Vaso	66
Rūpā	65	Vāto	136
Rūpāvacarasamāpattiṃ	52	Vāyamato	121
Rogo	122	Vikampanti	18
[La]		Vikkhambhanappahānaṃ	72
Layaṃ	84	Vikkhambhanappahānena	52
Lābho	81	Vikkhambhitā	29
Lāmakadassā	82	Vigacchitavaṇṇo	75
Litto	2	Vigatavaṇṇo	75
Līnā	45	Vijahitabbaṃ	41
Lujjati	65	Vijānanto	92
Lokaṃ	109	Vijjācaraṇasampanno	34
Lokatthā	91	Vijjittha	41
Lokavidū	36	Vijjotalantesu	121
Lokāyataṃ	13	Viññāṇaṃ	7
Lokiyena	44	Viññāṇañcāyatanūpagā	59
Lokuttarena	44	Viññātaṃ	60
[Va]		Vitakkavaḍḍhanaṃ	31
Vaṃsaḷīrova	106	Vitakkassa	45
Vajati	85	Vitosesi	77
Vaṃso	105	Vidhamitaṃ	14
Vaṇijjā	120	Vidhamitvā	41
Vaṇṇavādī	112	Vidhūmitaṃ	14
Vaṇṇūpasamhitaṃ	79	Vidhūmo	14
Vaṇṇenti	13	Vinayavādī	60
Vayaṃ	84	Vinipātika	53
Valittacatā	15	Vinipāto	63
		Viniveṭhanaṃ	22

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vinetaḅbo	53	Visaññutto	18
Vinodetabbam	41	Visatto	105
Vinodehi	24	Visavi	40
Vipattibhavaloko	80	Visālo	105
Vipattisambhavaloko	80	Visiṭṭhapuriso	9
Vipākaparāyaṇam	64	Vihaññanti	75
Vipākasannissitam	2	Vihaññamāne	75
Vipiṭṭhikatvāna	133	Vihāram	7
Vippamuttā	18	Vītadosā	13
Vippamutto	18	Vītamalaṁ	76
Vibhajasi	2	Vītamohā	13
Vibhāveti	28	Vītarāgā	13
Vibhūtarūpasaññissa	51	Vītavaṇṇo	75
Vibhūtā	52	Vītivattanti	20
Vibhūsaṭṭhānāvīrato	127	Vītivatto	25
Vimalo	79	Vīriyam	25
Vimuccitum	33	Vīriyavā	40
Vimuttiṁ	137	Vīriyaṁvaro	72
Vimuttiñāṇadassanasampannā	14	Vīro	117
Viyākarohi	42	Vuṭṭhahitvā	52
Virajam	76	Vuṭṭhāpehi	26
Virajo	44	Vuttiṁ	7
Virajjitum	33	Vusīmato	64
Virati	10	Vedagū	25
Virato	40	Vedayitam	66
Virūparūpena	119	Vedānam	13
Virocati	1	Vemāne	75
Vivarasi	2	Veramaṇi	10
Vivekadhammaṁ	26	Velā-anatikkamo	10
Visajjam	25	Vevicchā	2

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Samyojanāni	129	Sadisanāmo	81
Samvaṭṭakappe	46	Sadisavhayo	81
Samśaggajātassa	102	Saddā	66
Samśarataṃ	33	Saddhādhimuttaṃ	83
Samśāravaṭṭassa	23	Santāpajāte	76
Samhariyati	87	Santusito	9
Sa-uddesaṃ	47	Santussamāno	107
Sakadāgāmiṃmaggañāṇena	6	Sante	77
Sakarūpā	14	Santhave	105
Saṅkhātadhammā	7	Sandanti	2
Saṅkhātadhammo	135	Sandiṭṭhikaṃ	84
Saṅkhānaṃ	120	Sandiṭṭhiko	121
Saṅkhāya	14	Sandhāvataṃ	33
Saṅkhārupekkhāñāṇaṃ	99	Sannipatitā	42
Saṅgaṇikāratassa	124	Sapadānacārī	132
Saṅgatā	42	Sappurisā	70
Saṅgo	128	Sabbakāyappahāyino	51
Saccasadisavhayo	81	Sabbaññutaññāṇaṃ	41
Sajjaṃ	25	Sabbattatāya	108
Sañchinnapatto	117	Sabbamalavītivatto	79
Sañchinnāni	117	Sabbāvantāṃ	109
Sañjātakkhando	123	Sabyañjanaṃ	21
Sañjāti	14	Samatikkanto	25
Satisaṃvaro	71	Samatikkamanti	20
Satīmā	135	Samatikkamā	55
Sattānaṃ	49	Samannesati	68
Sattāvāsā	81	Samāgatā	42
Sāttham	21	Samāgantvā	24
Satthukappo	93	Samucchedappahānaṃ	72
Sadatthagaruḷo	44	Samudayaṇa	3

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Samudayo	10	Sahāyasampadam	118
Samudāgamaṇaṁ	2	Sākāraṁ	47
Samuddhara	26	Sāgarūpamo	17
Samullapanam	91	Sādhuvihāriṁ	118
Samecca	24	Sāmuddiyam	110
Samoropayitvā	91	Sārāsanañca	117
Samohitā	42	Sāro	67
Sampattibhavaloko	79	Sinehadosam	133
Sampattisambhavaloko	79	Sindhavā	18
Sampadālayitvā	129	Sippaññataraṁ	120
Sampallaviṁ	85	Sibbinimaccagā	9
Sammā-ājīvo	93	Sīlasamvaro	71
Sammākammanto	93	Sīlasamādhipaññāvimutti-	
Sammādiṭṭhi	92	sampannā	14
Sammā paṭipannānaṁ	92	Sīhasīho	26
Sammāvācā	92	Sīho	136
Sammāvāyāmo	93	Sukham	81
Sammāsaṅkappo	92	Sukhasārasārena	67
Sammāsati	93	Sugato	35
Sammāsamādhī	93	Suññataṁ	100
Sammāsambuddhānaṁ	92	Suññatena	43
Sarasmim	33	Suññato	65
Sarīsapā	120	Sutaṁ	60
Salilambucārī	129	Sutavā	135
Sallaṁ	122	Suddham	68
Sallapanam	91	Subhakiṇhā	54
Savanti	2	Suvaṇṇassa	119
Savīcijarā	16	Suhajjā	104
Sassatena	67	Sekkhā	7
Sahajanetta	34	Setṭhadassam	82
		Setṭhapuriso	9

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Setapaccattaṃ	83	Sotaṃ	66
Senāsanakhettaṃ	115	Sotāpattimaggañāṇena	3
Senāsanāni	115	Sotthiyaṃ	110
Semāno	85	[Ha]	
Seritaṃ	106	Haññanti	75
Sevanti	138	Hāpeti	105
Seveyya	126	Himakappo	93
Sokapariddavaṃ	20	Huraṃ	31
Sokhyaṃ	128	Hetu	10
Socati	121		

Cūlaniddesaṭṭhakathāya

Lakkhitabbapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[U - E - O]	
Agāriyā, nagāriyānaṃ		Uddhaṃ, adho, tiriyānaṃ	
mittasuhajjā	104	paricchedā	23
Adhigamapaṭibhānavā	127	Upadhi	20
Anāgāmi-arahantānaṃ		Ekasaddassa attho	88
dukkhaṃ	81	Ehibhikkhūnaṃ vesā	8
Anotatta	82	Okkhittacakkhu	129
Appaṭipuggalā	82		
Ariyavaṃso	116	[Ka]	
Ariyānaṃ dassāvī duvidhā		Kaṅku	128
avijjādayo mātā viya	70	Kadambo	39
Avīcījarā	16	Kapparukkho	39
Assakaṇṇo	38	Kappasaddassa atthuddhāro	90
Assatara, ājāṇīya, sindhavānaṃ		Kappā cattāro	46
visesā	18	Kammaṃ pitā viya	94
[Ā - I - Ī - U]		Kammanissitavipāka	2
Ākāsa, antalikkhānaṃ		Karavīko	38
visesā	41	Kalyāṇāni tīṇi	20-1
Ācikkhādīni aṭṭha padatthāni	2	Kasāvā tayo	126
Āhāro dhāti viya	94	Kāmā dve	119
Itihāsa	13	Kāyakasāvo	126
Indriyesu saṃvarāsaṃvaro	130-1	Kāyabalānaṃ pamāṇāni	49
Issattha, rājaporisānaṃ		Kāyasaṃsagga	102
visesā	120	Kalaṇṇū	60
Īsadharo	38	Kicca, karaṇīyānaṃ visesā	44
Ucchedaḍḍhiṭṭhānāni pañca	74	Kudrūsaka	128
Udakabahalassa pamāṇaṃ	38	Kulavaṃso	116

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Kha - Ga - Gha]

Khattiyavaṁso	116
Khīradantā nāma na thirā	16
Gamana	78
Gihīnaṁ byañjanāni	117
Guṇasaddassa atthuddhāro	120
Gottabandhava	128
Godhuma	128
Gorakkha	120
Ghāṇaṭhāna	66

[Ca - Ja - Jha]

Cakkavāḷassa pamāṇaṁ	37
Cakkhuṭhāna	65
Candamaṇḍalassa pamāṇāni	39
Caraṇāni pannarasa	34
Carimā tayo	6
Cariyāyo aṭṭha	89
Cīvarakhattāni cha aṭṭha	110
Cīvaradhovanāṁ	111
Cīvarasantosā vīsati	110
Cīvarānaṁ kappiyākappiyāni	110
Cuticarimo	6
Jamburukkhassa pamāṇaṁ	38
Jamburukkho	39
Jarā nāma duvidhā	16
Jarāya phalūpacāro	16
Jarāya lakkhaṇarasādīni	17
Jātiyā lakkhaṇarasādīni	15
Jivhāṭhāna	66
Jhānacarimo	6

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ña - Ta - Da - Dha - Na]

Ñāṇabalānaṁ pamāṇāni	49
Ñātibandhava	128
Taṇhāsanthavo	105
Tathāgatassa balaṁ duvidhaṁ	49
Tiriyāṁ	108
Dassanasāmsagga	102
Diṭṭhisanthavo	105
Dīpaṅkara	83
Dosakasāvo	126
Dhaññāni satta	128
Dhanāni satta aṭṭha	128
Nāmarūpato añño natthi	
satto puggalo	94
Nibbānadhātu duvidhā	6
Nirayasattānaṁ attabhāva-	
pamāṇāni	54
Nirodho duvidho	33
Nivuta, ovutānaṁ viseso	1
Nemindharo	38

[Pa]

Paṁsukūlacīvarāni tevīsati	110
Paccekabuddhā	26
Paccekasambuddhānaṁ	
gopitadhutaṅgāni pañca	115
Paṭibhānavā tidhā	127
Paṭibhāno tividho	127
Paṭivedhabahussuto	127
Pathavibahalassa pamāṇā	38

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Padahanavīriya	134
Paramatthato khandhā eva	
pātubhavanti na sattā	15
Paripucchapaṭibhānavā	127
Pariyattipaṭibhānavā	127
Pariyattibahussuto	127
Pavāḷa	128
Pahānavinayo pañcavidho	71
Pāṭali	39
Pāragū	13
Pāricchattako	39
Pārāyanasuttassa āni-	
saṃsā	78
Piṇḍagaṇanānaṃ nayo	120
Piṇḍapātakhettāni pannarasa	114
Piṇḍapātasantosā pannarasa	114
Piṇḍapātā soḷasa	113
Puthujjanā dve	69, 70
Porāṇānaṃ kathā	130

[Pha - Ba - Bha]

Pharivāti ārammaṇaṃ katvā	108
Bandhavā cattāro	128
Bahussuto duvidho	127
Buddhamanta	13
Buddhādīnaṃ lakkhaṇadīpanaṃ	13
Buddhānampi lokadhammato	
na muccati	81
Brāhmaṇavaṃso	116
Bhagavato guṇā nava	34
Bhavacarimo	6

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Bha - Ma]

Bhavadiṭṭhiyo pannarasa	74
Bhavo duvidho	79
Maggapaṭipāṭiyā	
bhavanirodhanāṃ	5
Maggapaṭipāṭiyā saṃyojana-	
pahānaṃ	129
Maṇi	128
Manokasāvo	126
Mahādīpā cattāro	38-9
Mahāpurisā aṭṭha	9
Mahārukkhā satta	39
Mahāselā satta	38
Mittabandhava	128
Mittasanthavo	105
Mitta, suhajjānaṃ visesā	104
Mittā cattāro	138
Muttapaṭibhāno	127
Muttā	128
Musāvādo chārikā nāma	14
Mohakasāvo	126

[Ya - Ra - La]

Yava	128
Yugandharo	38
Yuttapaṭibhāno	127
Yuttamuttapaṭibhāno	127
Yobbana	16
Rajatajātarūpa	128
Rāgakasāvo	126
Rājavaṃso	116
Lokantarikanirayānaṃ ṭhānāni	39

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[La]

Lokadhammā aṭṭha	81
Lokadhammehi mutto satto nāma natthi	84
Lokadhātu	39
Lokā tayo	37
Lokāyataṃ vuccati vitaṇḍa- vādasattham	13
Lokiyapariññā tisso	95
Lolupa	125

[Va]

Vaṃsā aṭṭha	116
Vacīkasāvo	126
Varaka	128
Vātabahalassa pamāṇam	38
Vicikicchā dasa	94
Vijjā tisso aṭṭha	34
Vinatako	38
Vinayo duvidho	71
Vinipātikānam vibhāvanā	53
Vipassanāyānikanaya	93
Vibhavadiṭṭhiyo pañca	74
Vivaṭṭakappo	46
Vivaṭṭaṭṭhāyīkappo	46
Visakaṇṭakavāṇija	58
Vīhi	128
Vuddhapabbajitavatthu	71
Vedagū	25
Vedā tayo	13
Vessavaṃso	116

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Va - Sa]

Veḷuriya	128
Samvattakappo	46
Samvattatṭhāyīkappo	46
Samvaravinayo pañcavidho	71
Samsaggo pañcavidho	102
Samsāra	5
Sakyakula	27
Saṅkha	128
Santosā tayo	110
Santhavo tividho	105
Sappurisa	70
Sabbasattānam cuticittam	6
Sabbe dhammā anattā	8
Samathayānikanaya	93
Samaṇavaṃso	116
Samullapanasamsagga	103
Samullapana, sambhogānam visesā	103
Sambuddho dvipadānam seṭṭho	82
Sambhogasamsagga	103
Savanasamsagga	102
Savīcijarā	16
Sāli	128
Sinerupabbatassa pamāṇam	38
Sippabandhava	128
Simbalirukkho	39
Sirīsarukkho	39
Silā	128
Sihā cattāro	136
Sukhāni cattāri	124

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa - Ha]	
Sudassano	38	Sekkhāsekkhānaṃ paṭipadā	7
Suddhavaṇṇaso	116	Senāsanasantosa	115
Suddhāvāsa	55	Sotaṭṭhāna	66
Sūriyamaṇḍalassa pamāṇānī	39	Himavantapabbatassa pamāṇaṃ	38

Cūlaniddesaṭṭhakathāya

Nāmānaṃ anukkamaṇikā

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A - Ā]		[Ka]	
Aggisikha (nāgarājā)	40	Kakusandha (Buddha)	116
Aṅga (janapada)	42	Kaccāna	46
Ajita (brāhmaṇa)	8, 72, 77	Kadambarukkha	39
Ajita (māṇava)	1, 3	Kappa (māṇava)	33
Ajitatthera	8	Kapparukkha	39
Aṭṭhissara (Paccekaḥbuddhā)	51	Karavīka (pabbata)	38
Anurādha (pura)	139	Kalyāṇa (vihāra)	102
Aparagoyāna	39	Kassapa (gotta)	46
Apalāla (nāgarājā)	40	Kassapa (Buddha)	116
Apparājitaṭṭhapallāṅka	62	Kālakañcika (asurā)	54
Ambaṭṭha (māṇavaka)	40	Kālāma (brahmā)	56
Ambucārī (maccha)	129	Kāḷadīghavāpī (gāma)	102
Aravāḷa (nāgarājā)	40	Kāḷasīha	136
Asurā	39	Kāḷāvaka (hatthī)	49
Assakaṇṇa (pabbata)	38	Kittisena	139
Āḷavaka (yakkha)	40	Kūṭadanta (brāhmaṇa)	40
Āḷāra (brahmā)	56	Kesarasīha	136
[Ī - U - O]		Koṇāgamana (Buddha)	116
Īsadhara (pabbata)	38	Koṇḍañña (Buddha)	116
Uttarakuru	39	[Kha - Ga]	
Udaya (māṇavaka)	43-4	Kharaloma (yakkha)	40
Upasīva (māṇavaka)	27	Gaṅgeyya (hatthī)	49
Upasena (mahāthera)	139	Gandha (hatthī)	49
Uposatha (hatthī)	49	Gandhamādana (pabbata)	90
Odātasāma	47	Girigāma	102

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ga - Ca - Cha - Ja]

Gotama (Buddha)	90, 116
Godhāvarī (nadī)	65, 78
Cittala (pabbata)	71
Cunda	61-2
Cūḷodara (nāgarājā)	40
Chaddanta (hatthī)	49
Jatukaṇṇi (brāhmaṇa)	42
Jatukaṇṇi (māṇava)	34
Jambudīpa	38
Jambū (rukka)	39

[Ta - Da - Dha - Na]

Taṇhaṅkara (Buddha)	116
Tamba (hatthī)	49
Tiṇasīha	136
Tissakassapa	47
Tissadahara	102
Tissametteyya	9
Todeyya (māṇava)	32
Dīghapiṭṭhika (peta)	54
Dīpaṅkara (Buddha)	116
Duṭṭhagāmaṇi-abhayarājā	103
Devadatta	51, 54
Dhanapālaka	40
Dhammaguttā (vemānikā)	53
Dhūmasikha (nāgarājā)	40
Dhotaka (māṇava)	25-7
Nanda (māṇava)	30-1
Nemindhara (pabbata)	38

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa - Pha - Ba - Bha]

Pañcaggaḷa (leṇa)	102
Paṇḍara (hatthī)	49
Paṇḍu (sīha)	136
Pāṭalirukkha	39
Pāricchattakarukkha	39
Pāsāṇaka (cetiya)	42, 75, 78, 85
Piṅgala (hatthī)	49
Piṅgiya (māṇava)	75-6-7-8-9, 84-5-6-7
Piyaṅkaramātā (vemānikā)	53
Punabbasumātā (vemānikā)	53
Pubbavideha	39
Pokkharasāti (brāhmaṇa)	40
Posāla (māṇava)	46
Phussamittā (vemānikā)	53
Bāvarī (brāhmaṇa)	82, 85-6
Bodhimaṇḍa	62
Bhadrāvudha (māṇava)	42

[Ma]

Maghadeva (rājā)	48
Maṅgala (hatthī)	49
Maricavaṭṭimāhāvihāra	103
Mahāgovinda (brāhmaṇa)	48
Mahājanaka (rājā)	118
Mahānāma	35
Mahāpanāda (rājā)	51
Mahāvihāra	102, 139

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Mahāsīvatthera	55
Mahāsudassana	48
Mahodara (nāgarājā)	40
Māra (devaputta)	62
Mettaḡū (māṇava)	17
Metteyya (Buddha)	51
Medhaṅkara (Buddha)	116
Mogharāja (māṇava)	9, 65

[Ya - Ra - La - Va]

Yugandhara (pabbata)	38
Rādha (brāhmaṇa)	49
Lokantarika (niraya)	39
Vakkalitthera	71, 86
Vinataka (pabbata)	38
Vipassī (Bhagavā)	49
Visakaṇṭaka (vāṇijja)	58
Veḷuvana (vihāra)	90

[Sa]

Sakka (devarājā)	40
Saṅkha (rājā)	51

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Saccaka (Nigaṇṭhaputta)	40
Sabhiya (paribbājaka)	86
Saraṇaṅkara (Buddha)	116
Salilambucārī	129
Sāriputtatthera	55, 116
Sāvatti	85
Sineru (pabbata)	38
Simbalirukkha	39
Sirinivāsa (rājā)	139
Sirisaṅghabodhi (rājā)	139
Sirīsarukkha	39
Sīhaḷa (dīpa)	102
Sutasoma (rājā)	118
Sudassana (pabbata)	38
Sumanissara (Paccekaḃuddhā)	51
Sūciloma (yakkha)	40
Soṇadanta (brāhmaṇa)	40

[Ha]

Hema (hatthī)	49
Hemaka (māṇava)	31

Cūlaniddesaṭṭhakathāya

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapottthakaṃ, Syā = Syāmapottthakaṃ,
Kaṃ = Kambojapottthakaṃ, I = Iṅgalisapottthakaṃ, Ka = kesuci
Marammapottthakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapottthakesu
dissamānapāṭho, Tṭha = Aṭṭhakathā.

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Akujjhitukāmatāya = Kujjhitukāmatāya (Ka)	136
Akkantakkantaṭṭhānaṃ = Akkantakkantaṭṭhāne (Sī, Syā, I)	14
Atappake = Aggapatte (Sī, Syā) Atittikare (I)	77
Anattassa = Aṅgassa (Vi-Ka)	72
Aniñjitataṃ = Anejataṃ (Syā)	9
Anuparivattana... = Anuparama... (Sī, I)	81
Anurādhapuravhayaṃ = Parama-anurādhapuravhayaṃ (Sī)	139
Apunarāvaṭṭakaṃ = Apunabhavattakaṃ (Ka)	100
Appavattiyamānesu = Appavattamāno (Syā)	90
Appeti viya = Dasseti viya (Ka)	10
Abhāvato = Sabhāvato (Ka)	67
Avasavattanato = Apavattanato (Sī)	68
Avasiyapavatta = Avasavatti (Ka)	65
Assādasaññāya = Ādīnavasaññāya (Ka)	72
“Abhāvitā”tipi = Vibhāvitātipi (Sī, Syā, I)	52

[U - E - O]

Upaṭṭhapento = Vijānanto (Sī, Syā, I)	92
Ekattābhiratisukhena = Ekantābhiratisukhena (Sī)	123
Etaṃ = Evaṃ (Ka)	61
Oṭṭhapahaṭakaraṇavasena = Oṭṭhapaharaṇavasena (Sī)	13

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kathitanayeneva = Āgatanayeneva (Sī)	100
Kittisenoti = Bhattisenoti (Sī)	139
Kiriyāpacchindanaṃ = Kiriyāparicchindanaṃ	18

[Ga - Gha]

Gata-ambucārīvāti = Gataṃ ambucāriṃ viyāti (Sī)	129
Gīranti = Bhaṇanti (Sī, Syā, I)	12
Ghanībhūtacitto = Hatībhūtacitto (Sī)	17

[Ja - Tha]

Jaṅghavaṇijja = Jalavaṇijja (Sī)	120
Ṭhatvā jhānaṅgāni = Ṭhitajhānaṅgāni (Sī, Syā)	45
Ṭhitisukhaṃ = Pītisukhaṃ (Sī) Vimuttisukhaṃ (Syā, I)	67

[Ta - Tha]

Tathāpaṭipanno = Tathā tathā paṭipannassa (Sī, Syā)	21
Tadetaṃ = Yadetaṃ (Syā)	3
Tappoṇoti = Tappoṇo tappabbhāroti (Syā)	85
Tasāti = Tasināti (Sī) Tasitāti (Syā)	91
Therena = Teneva (Sī)	139

[Da - Dha]

Dantavalayaṃ = Thālakaṃ (Ka)	103
Dantādīnaṃ = Dantādīsu (Ka)	15
Dantāva = Dantāvarā (I)	18
Dasseti = Dīpeti (I)	11
Dīghacārika-anavaṭṭhitacārikavirato vā = Dīghacārika-anivatta- cārikavirato (Sī)	129
Desitā = Khepitā (Syā, I)	7
Dhammakāyassa = Nāmakāyassa (Syā, Ka)	29

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Na]

Na bhayahāraṇaṁ = Anabhayaṇaṇaṁ (Sī)	19
Nikhilo = Niccalo (Sī, Ka)	127
Nibbānaṁ dhammarasaṁ ahaṁ = Nibbānadhammaṁ yamaṁ (Suttanipāṭaṭṭhakathāyaṁ)	75
Nirantaragāmino hutvā sandamānā pavattanti = Nirantataragāmino hutvā savanti (Syā)	2

[Pa]

Paccanīkaṁ = Paṭilomakathaṁ (Ka)	117
Paccavekkhaṇaṇāṇena = Paccakkhaṇāṇena (Ka)	
Visuddhi 1. 209 piṭṭhe	84
Paccekabuddhāti = Paccekasambuddhāti (sabbattha)	26
Paṭipatticariyā = Patticariyā (Sī, Syā)	89
Paṇḍusiho = Tambasiho (Sī)	136
Padahanabhāvaṁ = Padhānabhāvaṁ (Ka)	134
Parissayanti = Parisahanti (Sī, Ka)	107
Pāṭho = Pādo (Syā)	135
Pāde vatvā = Vāretvā (Sī) Vāre vatvā (Syā, Ka)	126
Puthuva ayaṁ = Puthu vā ayaṁ (sabbattha)	69
Pubbabhavaṁ = Pubbabhāgaṁ (Sī, Syā, I)	12

[Bha]

Bhabbapuggalavaseneva = Dhammapuggalavaseneva (Sī)	107
Bhayaṁ santhave pekkhamānoti = Ahaṁ adhigatoti (Sī, Syā)	105

[Ya - Ra]

Yathodhikānīti = Sakodhikānīti (Sī, Syā)	128
Yvāyaṁ = Svāyaṁ (Syā, Ka)	119
Rāgaṇḍādīnametaṁ = Rājadaṇḍādīnametaṁ (Ka)	122
Rissamānoti pīḷiyamāno ruppamāno ghaṭṭiyamāno = Diyamānoti ruppamāno, ghaṭṭiyamāno (Ka)	120

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ra]

Rukkhādīnaṃ vevacanappakāsakaṃ satthaṃ = Rukkhādīnaṃ vevacanapakāsana- satthaṃ (Sī, Syā, I)	13
Rūpaṃ = Sayāṃ (Sī, Ka)	67

[La - Va]

Lañchitaṃ = Lañchanaṃ (Ka)	62
Lobhasampayuttaṃ eva = Lobhasampayuttattā eva (Sī)	136
Vaḍḍhamāno = Vivaṭṭamāno (Ka)	46
Vattapaṭipattiṃ = Vattapaṭivattaṃ (Sī, Syā, I)	71
Vayhamāno = Vahiyamāno (I)	14
Vināsetvā = Vinodayitvā (Sī, Syā, I)	133
Vividhā nāseti = Viddhamseti (Sī)	52
Vīthipaṭipannaṃ = Vipassanāvīthipaṭipannaṃ (Sī, I)	98
Veravināsaṇaṃ = Ranaṃ (Ka)	10

[Sa - Ha]

Sañcetanā = Cetanā (Sī, Syā, I)	80
Satadantena = Sattadantena (Sī, Syā, I)	122
Santesu = Sati (Sī, Syā)	94
Sannipatanato = Paṭisandhivattanato (Ka)	46
Samagghaṃ = Mahagghaṃ (Sī)	58
Samathavipassanāya vā = Vipassanāya vā (Sī)	125
Sammasanapaññāya lakkhaṇāni = Samapaññāsalakkhaṇāni (Sī, Syā, I)	97
Sammasantassa = Sammasantassa sammasantassa (Sī, Syā, I)	97
Sukhasārassa = Sārassa (Sī)	67
Sumanissaro nāma paccekasambuddho = Sumanissaro nāma Paccekabuddho (Ka)	51
Sūdassa = Parassa (Ka)	125
So = Ayaṃ (Sī, Syā) Tasmā so (?)	6
Hitaratinā = Bhūtahitaratinā (Sī, Syā)	139

Cūlaniddesaṭṭhakathāya

Gāthāsūci

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[I - U - E - Ka Kha - Ga - Ca -Ta]		[Da - Na - Pa - Ya - Sa]	
Idheva tiṭṭhamānassa	69	Duvidho vinayo nāma	71
Imasmiṃ bhaddake kappe	51	Duve puthujjanā vuttā	70
Upakāro ca yo mitto	138	Duve satasahassāni	38
Ete satta mahāselā	38	Dve asītisahassāni	39
Evamādīnavarīṃ ṇātvā	89	Nava satasahassāni	38
Kālāvakaṇṇa Gaṅgeyyaṃ	49	Pañca senāsane vuttā	116
Kenassu nivuto loko	1	Paññāsayaohanakkhandha	38
Khandhānaṇṇa paṭipāṭi	5	Pāṭalī simbalī jambū	39
Gamanena na pattabbo	36	Puthūnaṃ jananādīhi	69
Caturāsīti sahasāni	38	Yathā hi aṅgasambhārā	94
Caturāsītisahassehi	38	Yāni sotāni lokasmiṃ	72
Cattāri satasahassāni	38	Yāvatā candimasūriyā	
Cātuddiso appaṭigho ca hoti	102	pariharanti	37
Taṇhādutiyo puriso	89	Yugandharo Īsadharo	38
Tato upaḍḍhupaḍḍhena	38	Yohanānaṃ satānucco	38
Tato pāsāṇake ramme	78	Yo ve kataññū katavedī	
Tasmā have Lokavidū		dhīro	70
Sumedho	36	Sabbaṃ satasahassāni	37